

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ»
ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

Η Εθνογραφική Συμπεριφορά των Καραγκούνηδων στην Περιοχή της Καρδίτσας

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Παπαδόπουλος Ευάγγελος (Α.Μ. 0319Μ014)

Αθήνα, 2021

Τριμελής Επιτροπή

Κωστόπουλος Τρύφων, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Λύτρας Ανδρέας, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Κήπας Μιλτιάδης, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Ευάγγελος Παπαδόπουλος, 2021

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής έρευνας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δε δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Ευχαριστίες

Η ολοκλήρωση μιας διπλωματικής εργασίας αποτελεί το επιστέγασμα μιας μακράς και συνολικότερης προσπάθειας, η οποία είναι αδύνατο να πραγματοποιηθεί δίχως βοήθεια σε θεωρητικό και ερευνητικό επίπεδο. Για αυτό, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Τρύφωνα Κωστόπουλο για τη σημαντική και πολύτιμη καθοδήγηση, βοήθεια και υποστήριξη. Με τις ουσιαστικές υποδείξεις του και τον εύστοχο σχολιασμό του συνέβαλε στην προσπάθειά μου να μελετήσω ορθότερα και με πιο επιστημονικό τρόπο το συγκεκριμένο θέμα, αλλά και αποκτώντας μια πιο κοινωνιολογική ματιά και γραφή.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον κ. Λύτρα Ανδρέα και τον κ. Κήπα Μιλτιάδη, που δέχθηκαν να συμμετέχουν ως μέλη της τριμελούς επιτροπής και για τις πολύτιμες συμβουλές τους πάνω στην εργασία, αλλά και για όσα έχω διδαχθεί στο προπτυχιακό και μεταπτυχιακό πρόγραμμα από τις ίδιες. Επιπροσθέτως, θα ήταν παράλειψη να μην ευχαριστήσω και όλους τους καθηγητές και όλες τις καθηγήτριες του Προγράμματος των Μεταπτυχιακών Σπουδών στην Κοινωνιολογία, που συνέβαλαν στη μετάδοση γνώσεων, στην κινητοποίηση για περαιτέρω μελέτη του αντικειμένου και στην ενθάρρυνση για διαρκή εξέλιξη.

Για τη διεξαγωγή της συγκεκριμένης εργασίας θα ήθελα να ευχαριστήσω για την πολύτιμη βοήθειά τους, τον κ. Αποστόλη Φιρφιρή, που μου έδωσε τα βιβλία από το 1^ο Καραγκούνικο Αντάμωμα 2009 και τα Πρακτικά του 1^{ου} ιστορικού συνεδρίου Παλαμά, καθώς και τον κ. Ματθαίο Τζιαμούρτα, που μου έδωσε το βιβλίο του πατέρα του «Λαογραφική Πινακοθήκη των Καραγκούνηδων». Ο πατέρας του, κ. Ζήσης Τζιαμούρτας, ο οποίος δε ζει πλέον, ήταν κάτοικος του Μάρκου και είχε κάνει σημαντική μελέτη για τους Καραγκούνηδες και πιο συγκεκριμένα για τους κατοίκους του Μάρκου. Επίσης, είναι σημαντικό να ευχαριστήσω και όλους τους συμμετέχοντες που δέχθηκαν να μιλήσουν και να μοιραστούν μαζί μου τόσες χρήσιμες πληροφορίες και εμπειρίες από τη ζωή τους.

Παπαδόπουλος Ευάγγελος, Ιούλιος 2021

Πίνακας περιεχομένων

Περίληψη.....	6
Abstract	7
Εισαγωγή.....	8
Θεωρητικό μέρος- Προφορικές αφηγήσεις	11
Η έννοια της αφήγησης	11
Λαϊκές αφηγήσεις.....	12
Το μεταφυσικό στοιχείο στις λαϊκές αφηγήσεις.....	13
Η Θρησκεία	14
Η Μαγεία.....	16
Οι Καραγκούνηδες του Θεσσαλικού κάμπου	17
Καταγωγή των Καραγκούνηδων	17
Ο χώρος της κατοικίας των Καραγκούνηδων	23
Τα κοινωνικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά των Καραγκούνηδων.....	25
Γάμος.....	26
Οικογένεια	27
Θάνατος.....	29
Φορεσιές.....	32
Προίκα.....	33
Γλωσσικό ιδίωμα.....	36
Παραμύθια.....	36
Εκπαίδευση.....	37
Φαγητά	39
Ήθη και έθιμα.....	41
Δοξασίες, μύθοι και παραδόσεις της Καρδίτσας και της Θεσσαλίας.....	43
Λαϊκή Ιατρική.....	54
Το Μάρκο από τα χρόνια του Βυζαντίου	54
Το έπος των Καραγκούνηδων	55
Ερευνητικό μέρος- Μεθοδολογία.....	59
Συμμετέχοντες.....	59
Συνεντεύξεις και Διαδικασία.....	59

Αποτελέσματα	62
Συζήτηση- Συμπεράσματα	81
Βιβλιογραφία.....	87
Παράρτημα	91
Παράρτημα Ι. Συνεντεύξεις.....	91
Παράρτημα ΙΙ- Φωτογραφικό Υλικό.....	130

Περίληψη

Αντικείμενο μελέτης της παρούσας εργασίας είναι η εξέταση της εθνογραφικής συμπεριφοράς του Καραγκούνη που ζει στον θεσσαλικό κάμπο και η δόμηση της ταυτότητάς του. Οι Καραγκούνηδες του Ν. Καρδίτσας αποτέλεσαν τον υπό μελέτη πληθυσμό, από τον οποίο προήλθαν και οι οχτώ συμμετέχοντες που μας μίλησαν για τη ζωή τους, μέσα από την αφήγηση της προσωπικής τους ιστορίας ζωής.

Συγκεκριμένα, θα μελετηθούν η ζωή, οι παραδόσεις, τα ήθη και τα έθιμα, τα κοινωνικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά, οι μύθοι και οι δοξασίες των Καραγκούνηδων. Έχοντας ως βάση τον Νομό της Καρδίτσας και κυρίως το χωριό Μάρκο και την κωμόπολη του Παλαμά θα παρουσιαστεί η δόμηση της ταυτότητας του Καραγκούνη. Σκοπός της συγκεκριμένης εργασίας είναι να αναδείξει την ταυτότητα και την παράδοση του Καραγκούνη, που δεν έχει ερευνηθεί εκτενώς και υπάρχουν ελάχιστες βιβλιογραφικές αναφορές, με αποτέλεσμα όποιος θέλει να ψάξει ή να διαβάσει για τον Καραγκούνη ανακαλύπτει μόνο αποσπασματικές ή παραπλανητικές πληροφορίες. Ο Καραγκούνης φέρει ένα σύνολο από στερεότυπα και προκαταλήψεις, που θα πρέπει να εξεταστούν με αντικειμενική και σοβαρή ματιά.

Μέσα από την ποιοτική ανάλυση των συνεντεύξεων αναδύθηκαν ορισμένες θεματικές που περιγράφουν την καθημερινή ζωή του Καραγκούνη. Συγκεκριμένα, τα λόγια των συνεντευξιαζόμενων περιέγραφαν τη διατροφή του Καραγκούνη, τη φτώχεια που κάλυπτε όλους τους τομείς της ζωής τους, την εργασία που αφορούσε το μεγαλύτερο μέρος της καθημερινότητάς τους, ενώ περιελάμβανε και την παιδική εργασία, την εκπαίδευση, τον γάμο και την προίκα, καθώς και την αλληλεγγύη. Μέσα από τις περιγραφές αυτών των θεματικών δομείται και σκιαγραφείται λεπτομερώς η ταυτότητα του Καραγκούνη, του Θεσσαλικού κάμπου, της περιοχής της Καρδίτσας.

Λέξεις- κλειδιά: Καραγκούνης, εθνογραφία, ταυτότητα, δοξασίες, εκπαίδευση, διατροφή

Abstract

The study's object of the present thesis is the examination of the ethnographic behavior of Karagounides' society, a group of people who live in the Thessalian plain, also the construction of their identity. The Karagounides of Karditsa district was the population under study, from which came the eight participants who were interviewed and told us about their lives, through the narration of their personal life story.

Specifically, the life, the traditions, the manners, the customs and rights, the social and cultural characteristics, the myths and beliefs of the Karagounides will be studied. Based on the Prefecture of Karditsa and mainly the village of Marko and the town of Palamas, the construction of Karagouni's identity will be presented thoroughly. The purpose of this work is to highlight the identity and tradition of Karagounis, which has not been extensively researched and there are few bibliographic references, and as a consequence anyone who wants to search or read about Karagounides, discovers only fragmentary or misleading information. Karagounis is embodied with a set of stereotypes and prejudices, which should be examined under an objective and a serious glimpse.

Through the qualitative analysis of the interviews, some topics emerged that describe the daily life of Karagounis. In particular, the words of the interviewees described Karagounides' diet, the poverty that covered all areas of their lives, the work that covered most of their daily routines, whilst included child labor, education, marriage and dowry and solidarity, as well. Through the descriptions of these thematic units, it is structured and outlined in detail the identity of Karagounis of the Thessalian plain of Karditsa's region.

Keywords: Karagounis, ethnography, identity, beliefs, education, nutrition

Εισαγωγή

Αντικείμενο της εργασίας που ακολουθεί είναι η μελέτη της ταυτότητας του Καραγκούνη, μέσα από αφηγήσεις ζωής, εξετάζοντας τους Καραγκούνηδες που ζουν στον θεσσαλικό κάμπο και συγκεκριμένα στην περιοχή της Καρδίτσας. Για την πραγματοποίηση της εργασίας χρησιμοποιήθηκε η ποιοτική ερευνητική μέθοδος, με τη διεξαγωγή αφηγήσεων ζωής σε κατοίκους χωριών της Καρδίτσας.

Η επιλογή του συγκεκριμένου θέματος έγινε λόγω της καταγωγής μου, αλλά κυρίως λόγω των βιωμάτων της παιδικής και εφηβικής ηλικίας, σε ένα από τα χωριά της Καρδίτσας και συγκεκριμένα το Μάρκο. Τα ερεθίσματα ήταν πολλά, λόγω της συχνής, σχεδόν καθημερινής, συναναστροφής μου με τους παππούδες και τις γιαγιάδες, αλλά και τους προπαππούδες και τις προγιαγιάδες μου, σε μια εκτεταμένη οικογένεια, όπου οι σχέσεις ήταν στενές και στηρίζονταν στο μοίρασμα της γνώσης που είχαν και πήγαζε από την Καραγκούνικη παράδοση. Μέσα από τις ατελείωτες συζητήσεις έμαθα πολλά για τον τόπο μου, την κουλτούρα, τα ήθη και τα έθιμα, τις παραδόσεις και τις δοξασίες. Ένας τόπος με ένα «περίεργο» κατά πολλούς γλωσσικό ιδίωμα, που κρύβει όμως πλούτο λεξιλογίου, αλλά και γνώσης. Οι συναντήσεις αυτές αποτέλεσαν το έναυσμα για να θελήσω να μάθω περισσότερα για τους Καραγκούνηδες, κι αυτή τη φορά όχι μόνο μέσα από τις λαϊκές αφηγήσεις, αλλά και από τα βιβλία που γράφτηκαν για αυτούς, δηλαδή για εμάς, και τα οποία γνώριζα μόνο αποσπασματικά.

Πολλά από αυτά που διάβασα στα βιβλία για τα ήθη και τα έθιμα των Καραγκούνηδων της Καρδίτσας τα έχω ζήσει από κοντά και συνέβαλαν στη διαμόρφωση της ταυτότητάς μου. Επίσης, πολλές από τις δοξασίες, τις είχα ζήσει ως παιδί, χωρίς να γνωρίζω που ακριβώς οφείλονται ή πως δημιουργήθηκαν και σε πολλές περιπτώσεις τι σημαίνουν ή τι συμβολίζουν. Είχα ακούσει για Δρίμες, για Καλότ'χες, για μεσημεράδες και για καλικάντζαρους, είχα ακούσει τη γιαγιά να μας μαλώνει να μην κοιτάμε τον καθρέφτη το βράδυ και να μην κάνουμε μπάνιο τις Παρασκευές, είχα δει τη γιαγιά να μη δανείζει ποτέ σε γειτόνισσα βράδυ αυγά ή αλεύρι, ούτε καν στην ίδια τη μητέρα μου, γιατί το θεωρούσε γρουσουζιά. Πέρασα πολλά μεσημέρια καλοκαιριού σε ένα κρεβάτι προσπαθώντας να κοιμηθώ με τον

φόβο ότι θα κατέβει ο Μεσημεράς από τις ακακίες, όπου μας είχαν πείσει ότι ζει και κοιτάζα με τις ώρες το τζάκι της γιαγιάς μήπως εμφανιστούν οι Καλικάντζαροι. Επίσης, συμμετείχα αρκετές χρονιές ως έφηβος πλέον στα Ρουγκάτσια, ένα έθιμο των Χριστουγέννων, που θα αναφερθεί και μέσα στην εργασία. Τα ήθη και τα έθιμα, τα παραδοσιακά φαγητά, το περίεργο λεξιλόγιο και η ιδιαίτερη προφορά, οι δοξασίες, τα κοινωνικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά με κινητοποίησαν ώστε να μελετήσω το συγκεκριμένο ζήτημα.

Η εργασία θα εξετάσει την ταυτότητα και τα χαρακτηριστικά που φέρουν οι Καραγκούνηδες, που έχουν ως βάση τους τον Θεσσαλικό κάμπο. Συγκεκριμένα, θα μελετηθούν η ζωή, οι παραδόσεις, τα ήθη και τα έθιμα, τα κοινωνικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά, οι μύθοι και οι δοξασίες των Καραγκούνηδων. Έχοντας ως βάση τον Νομό της Καρδίτσας και κυρίως το χωριό Μάρκο και την κωμόπολη του Παλαμά θα παρουσιαστεί η δόμηση της ταυτότητας του Καραγκούνη.

Σκοπός της συγκεκριμένης εργασίας είναι να αναδείξει την ταυτότητα και την παράδοση του Καραγκούνη, που δεν έχει ερευνηθεί εκτενώς και υπάρχουν ελάχιστες βιβλιογραφικές αναφορές, με αποτέλεσμα όποιος θέλει να ψάξει ή να διαβάσει για τον Καραγκούνη ανακαλύπτει μόνο αποσπασματικές ή παραπλανητικές πληροφορίες. Ο Καραγκούνης φέρει ένα σύνολο από στερεότυπα και προκαταλήψεις, που θα πρέπει να εξεταστούν με αντικειμενική και σοβαρή ματιά.

Στόχος της εργασίας είναι να συγκεντρωθούν όσο το δυνατόν πιο πολλές πληροφορίες μέσω αφηγήσεων ζωής από άτομα που φέρουν την ταυτότητα του Καραγκούνη και έχουν ζήσει όλη τους τη ζωή στα χωριά του Θεσσαλικού κάμπου. Η συλλογή πληροφοριών θα γίνει από τους γηραιότερους κατοίκους των χωριών έτσι ώστε να υπάρξει όσο το δυνατόν μια πιο ξεκάθαρη εικόνα για τον Καραγκούνη και τη μακρά παράδοσή του.

Μεθοδολογικά, για τη συλλογή δεδομένων θα πραγματοποιηθεί ποιοτική έρευνα και συγκεκριμένα αφηγήσεις ζωής, μέσα από τις οποίες ο κάθε συμμετέχων/ουσα θα περιγράφει τον τρόπο ζωής και τις συνήθειες, την κουλτούρα και τα κοινωνικοπολιτιστικά χαρακτηριστικά τους. Οι αφηγήσεις ζωής θα δώσουν τη δυνατότητα να σκιαγραφηθεί η δόμηση της ταυτότητας του Καραγκούνη, μέσα από το παρελθόν και το παρόν.

Η εργασία αποτελείται από δύο μέρη: το θεωρητικό μέρος όπου αναλύονται βιβλιογραφικά οι προφορικές αφηγήσεις, ο ρόλος των λαϊκών αφηγήσεων και τα κοινωνικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά των Καραγκούνηδων. Στο θεωρητικό μέρος παρουσιάζονται ακόμη οι Καραγκούνηδες του Θεσσαλικού κάμπου, έτσι ώστε να γίνει πιο κατανοητός ο τρόπος ζωής τους, ενώ έμφαση δόθηκε στις δοξασίες, τους μύθους και τις παραδόσεις της Καρδίτσας. Στο επίκεντρο των χωριών της Καρδίτσας βρίσκεται το Μάρκο, που αποτελεί το χωριό καταγωγής μου και γνώριζα ήδη ότι είναι άμεσα συνδεδεμένο με δοξασίες. Στο δεύτερο μέρος της εργασίας, το ερευνητικό μέρος παρουσιάζει την ποιοτική έρευνα που έγινε με τη διεξαγωγή αφηγήσεων ζωής σε κατοίκους χωριών της Καρδίτσας, που περιέγραφαν τον τρόπο ζωής και τα χαρακτηριστικά του Καραγκούνη. Η εργασία ολοκληρώνεται με την ανάλυση των συνεντεύξεων και τα συμπεράσματα σχετικά με αυτό.

Θεωρητικό μέρος- Προφορικές αφηγήσεις

Η έννοια της αφήγησης

Η αφήγηση είναι ένας τρόπος να μπορέσει το άτομο «να ανακατασκευάσει την πραγματικότητα, να την εξωραΐσει ή να τη διαστρεβλώσει, να την παρουσιάσει όχι πάντα όπως την έζησε, αλλά όπως θα ήθελε να είναι». Πρόκειται, δηλαδή, για μια αναδιαμόρφωση του παρελθόντος, δίνοντάς του νόημα και ύπαρξη στο παρόν. Το άτομο που αφηγείται αποτελεί το κεντρικό πρόσωπο της ιστορίας, ενώ το ίδιο διαμορφώνει τη δική του αφήγηση, μια κατασκευασμένη εικόνα, η οποία ζωντανεύει μέσα από την αφήγηση και γίνεται αληθινή, αντανakλώντας την πραγματικότητα του ίδιου του ατόμου. Οι αφηγήσεις είναι ένα μέσο ερμηνείας του τρόπου που οι άνθρωποι βλέπουν τον κόσμο, λαμβάνοντας υπόψη το πολιτισμικό πλαίσιο και σε ορισμένες περιπτώσεις παίρνοντας στοιχεία από τα παραμύθια και τους μύθους.¹

Η αφήγηση περιγράφεται από τον Bruner ως μια σχέση διαλεκτική «μεταξύ αυτού που αναμενόταν και αυτού που ήρθε για να περάσει». «Η αφήγηση μας δίνει ένα έτοιμο και ευέλικτο μέσο για να αντιμετωπίζουμε τις αβέβαιες εκβάσεις των σχεδίων και των προβλέψεών μας». Για την ύπαρξη μιας ιστορίας προϋπόθεση είναι να συμβεί κάτι απρόσμενο και συνταρακτικό. Η ιστορία είναι ιδιαίτερα ευαίσθητη σε οτιδήποτε προκαλεί την αντίληψή μας. «Οι ιστορίες είναι το νόμισμα και το συνάλλαγμα μιας κουλτούρας». Η κουλτούρα είναι αυτή που κατασκευάζει και επιβάλλει το αναμενόμενο αλλά και το παράδοξο. «Οι μύθοι και τα λαϊκά παραμύθια, τα δράματα και τα σκηνικά θεάματα μνημονεύουν τόσο τους κανόνες μιας κουλτούρας όσο και τις αξιοσημείωτες παραβιάσεις τους».² Ο μύθος βρίσκεται στο σταυροδρόμι της φιλολογίας, της φιλοσοφίας, της αρχαιολογίας, της ανθρωπολογίας και της ψυχανάλυσης, αποτελώντας έναν «μεταβατικό χώρο, όπου ο καθένας μας θα ανακαλύψει αυτό που είναι έτοιμος να δει τη δεδομένη στιγμή ώστε να συνεχίσει να ρωτά». Σύμφωνα με τον Σαρτρ ο μύθος δεν έχει σχέση με αιτιάσεις και με ιστορικά

¹ Λυδάκη, Α. (2010). *Ποιοτικές μέθοδοι της κοινωνικής έρευνας*. Αθήνα: Καστανιώτης, σσ. 210-211.

² Bruner, J. (2018). *Δημιουργώντας ιστορίες. Νόμος, Λογοτεχνία, Ζωή*. Αθήνα: Πεδίο, σσ. 61, 77.

συμβάντα, αλλά δέχεται μια φαντασιακή εκδοχή της πραγματικότητας, χωρίς την ανάγκη χρήσης της λογικής.³

Σε διάφορες φυλές, οι μύθοι, οι θρησκευτικές πεποιθήσεις και οι εμπειρίες, καθώς και τα πνεύματα και το υπερφυσικό συνδέονται με τις προσπάθειες των κατοίκων να επικοινωνήσουν με τον κάτω κόσμο. Οι μύθοι συνδέονται με αφηγήσεις των αυτοχθόνων για όσα πιστεύουν. Συχνά σε ιστορίες μετατρέπονται διάφορα θέματα που αναφέρονται στην εκδήλωση ασθενειών, την απώλεια της αναγέννησης, την απώλεια της ζωής μέσω της μαγείας, την απομάκρυνση των πνευμάτων από τους ανθρώπους και τη μερική επικοινωνία με αυτά.⁴

Λαϊκές αφηγήσεις

Οι προφορικές αφηγήσεις θεωρούνται πιο ειλικρινείς σε σύγκριση με τον γραπτό λόγο, καθώς οι άνθρωποι με πιο αυθόρμητο τρόπο μιλούν για γεγονότα της ζωής τους.⁵ Η λαϊκή αφήγηση, με βάση τον Bruner, «οργανώνεται γύρω από τη διαλεκτική των υποστηριζόμενων από προσδοκίες κανόνων και των επικαλούμενων το πιθανό παραβάσεων, δεν προκαλεί καμία έκπληξη το ότι η αφήγηση είναι το νόμισμα και το συνάλλαγμα της κουλτούρας». Για την ύπαρξη μιας ιστορίας απαιτείται ένα σύνολο χαρακτήρων που δρουν ελεύθερα και ο καθένας φέρει τις δικές του προσδοκίες. Μια ιστορία, συνήθως, αρχίζει με κάποιο ρήγμα στην αναμενόμενη κατάσταση των πραγμάτων, ενώ γίνεται περιγραφή των τρόπων αντιμετώπισης ώστε να βρεθεί μια λύση ή ένας τρόπος έκβασης της κατάστασης.⁶ Οι λαϊκές αφηγήσεις, στηρίζονται συνήθως στον προφορικό λόγο, ο οποίος παίζει σημαντικό ρόλο για τις

³ Λάγιου- Λίγνου, Ε., Μεσσήνη, Ε. & Μούτου Ε. (2019). Μύθος και αναζήτηση νοήματος. Στους Δ. Αναστασόπουλο & Α. Ζαχαριά (Επιμ.), *Μύθος και παραμύθι. Από την αφήγηση στον ψυχαναλυτικό λόγο* (σσ. 161-166). Αθήνα: Νήσος, σσ. 161-162.

⁴ Malinowski, B. (2019). *Μαγεία, Επιστήμη και Θρησκεία. Ο Μύθος στην Πρωτόγονη Ψυχολογία*. Αθήνα: Πλέθρον, σσ. 156-157.

⁵ Λυδάκη, Α. (2010), ό.π., σσ. 211.

⁶ Bruner, J. (2018), ό.π., σσ. 63.

σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων και είναι αυτός που μεταφέρει τα ήθη και τις παραδόσεις.⁷

Στις λαϊκές αφηγήσεις περιλαμβάνονται οι ευχές και οι κατάρες που χρησιμοποιούν οι άνθρωποι για την πρόκληση του καλού ή του κακού, αντίστοιχα. Οι ευχές που χρησιμοποιούνται αποκαλύπτουν το πέρασμα από την παραδοσιακή στη σύγχρονη κοινωνία, μαρτυρώντας τη στροφή του ατόμου από την πίστη στις θείες δυνάμεις. Οι κατάρες στον φυσικό κόσμο ανήκουν σε άλλες εποχές, ενώ η πλειοψηφία δε χρησιμοποιεί πλέον κατάρες. Η συνέχιση της χρήσης κατάρων δείχνει την επιβίωση της μαγικής σκέψης. Όταν το άτομο νιώθει ότι το εθιμικό και το επίσημο δίκαιο δεν το δικαιώνει, τότε καταφεύγει σε υπερβατικές δυνάμεις εκστομίζοντας κατάρες. «Η πίστη στη μεταφυσική δύναμη του εκφερόμενου λόγου ανήκει σε ‘άλλες εποχές, όταν έλεγαν με σιγουριά ‘πές το όνομα του μουσαφίρη και βάλε το σκαμνί του’».⁸

Το μεταφυσικό στοιχείο στις λαϊκές αφηγήσεις

Παλαιότερα θεωρούνταν ότι οι άνθρωποι ήταν πιο αθώοι και αγνοί στην ψυχή, για αυτό μπορούσαν να επικοινωνούν με όντα γύρω τους. Η παραδοσιακή κοινωνία χαρακτηρίζεται από μια μη ανθρωποκεντρική προσέγγιση, όπου τα ανθρώπινα και τα μη ανθρώπινα όντα επικοινωνούν μεταξύ τους, ενώ ο πολιτισμός και η φύση βρίσκονται σε διαρκή αλληλεπίδραση, διαμορφώνοντας μια «διαλεκτική σχέση».⁹ Η εισβολή της μηχανής στα χωριά οδήγησε σε μια αλλαγή και σε ορισμένες περιπτώσεις σε μια διάβρωση του κόσμου του χωριού.¹⁰

Τα μόνα ανθρώπινα όντα που μπορούν να επικοινωνήσουν με τα μη ανθρώπινα όντα είναι οι μάγισσες, καθώς «κατονομάζουν τα υπερφυσικά όντα και ενώνουν το φυσικό με το υπερφυσικό», με κύριο σκοπό την ικανοποίηση των

⁷ Λυδάκη, Α. (2012). *Ίσκιοι και αλαφροΐσκιωτοι. Λαϊκός λόγος και πολιτισμικές σημασίες*. Αθήνα: Παπαζήσης, σσ. 44.

⁸ Λυδάκη, Α. (2010), ό.π., σσ. 207-208.

⁹ Λυδάκη, Α. (2016). *Πρόλογος*. Στον Β.Φ. Καμινιώτη, *Μάγισσες και μαγείρισσες* (σσ. 11-14). Αθήνα: Ηρόδοτος, σσ. 11.

¹⁰ Μερακλής, Μ.Γ. (2004). *Λαογραφικά ζητήματα*. Αθήνα: Καστανιώτη, σσ. 23-30.

επιθυμιών και αναγκών των ανθρώπων. Παρότι κυριαρχεί το πατριαρχικό μοντέλο, οι γυναίκες βρίσκουν τρόπους να έχουν την εξουσία, είτε βοηθώντας και έχοντας έναν θετικό ρόλο, είτε δημιουργώντας το απόλυτο κακό.¹¹

Υπάρχουν στενές σχέσεις ανάμεσα στην επικοινωνία των ανθρώπων με τα πνεύματα και στις θρησκευτικές πεποιθήσεις και εμπειρίες. Οι μύθοι αποτελούν ένα πλαίσιο μέσα στο οποίο αποκαλύπτονται προσωπικές ανησυχίες και φόβοι, οδύνες του ατόμου και βάσανα, καθώς και την πίστη σε ήθη και έθιμα.¹² Στους λαϊκούς ανθρώπους παίζει ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο το δαιμονικό στοιχείο όσο και το θείο, καθώς οι ίδιοι δείχνουν έντονο ενδιαφέρον για τέτοιου είδους ζητήματα. Κι αυτό φαίνεται μέσα από την παρουσία του δαιμονικού και θείου στοιχείου στις παραδόσεις και τους μύθους. Οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται τους δαίμονες ως μια τιμωρία που έρχεται από τη μοίρα και την έχουν στείλει οι θεοί. Πρόκειται για μια κατάσταση που επηρεάζει το λογικό των ανθρώπων και κανείς δεν μπορεί να απαλλαγεί από αυτή, καθώς καταβάλλει το εσωτερικό του ατόμου.¹³

Η Θρησκεία

Σύμφωνα με τον Φρόντ, ο άνθρωπος μέσα από τον πολιτισμό αντιμετωπίζει τις τρομακτικές δυνάμεις της φύσης εξανθρωπίζοντάς τη. Έτσι, προκειμένου να τιθασεύσει τις εξωτερικές δυνάμεις, τις εξορκίζει, τις δωροδοκά και τις κατευνάζει. Επίσης, ο Φρόντ υποστηρίζει ότι οι Θεοί συντηρούν το τριπλό καθήκον τους: «να εξουδετερώνουν τις καταστροφές της φύσης, να συμφιλιώνουν τον άνθρωπο με τη σκληρότητα της τύχης, ιδιαίτερα με τον θάνατο, και να τον ανταμείβουν».¹⁴

Εκτός από τον Φρόντ, οι απαρχές της θρησκευτικής σκέψης απασχόλησαν τον Μαρξ, τον Βέμπερ, τον Ντιρκέιμ και άλλους. Όπως ισχυρίζεται ο Ντιρκέιμ, σε όλα τα θρησκευτικά συστήματα συναντούνται δύο θρησκείες, οι οποίες παρόλο που διαπερνούν η μία την άλλη διαχωρίζονται με σαφήνεια. Η μία θρησκεία αφορά στα

¹¹ Λυδάκη, Α. (2016), ό.π., σσ. 12-13.

¹² Malinowski, B. (2019), ό.π., σσ. 156.

¹³ Λυδάκη, Α. (2012), ό.π., σσ. 93, 102.

¹⁴ Παπαρίζος, Α. (2011). *Θεός, εξουσία και θρησκευτική συνείδηση*. Αθήνα: Παπαζήση, σσ. 269-270.

αντικείμενα της φύσης, όπως ζώα, φυτά, ποτάμια, ανέμους κτλ., για αυτό ονομάζεται νατουραλισμός. Η άλλη θρησκεία αφορά στις ψυχές, στα πνεύματα και στους δαίμονες και γενικότερα σε «ενσυνείδητες θεότητες», οι οποίες διαχωρίζονται από τον άνθρωπο ως προς το ότι προσεγγίζουν τις αισθήσεις με διαφορετικό τρόπο και ως προς τη φύση των δυνάμεων που φέρουν. Οι θεότητες αυτές δεν είναι άμεσα αντιληπτές από τους ανθρώπους. Η θρησκεία αυτή ονομάζεται ανιμισμός. Τόσο ο νατουραλισμός όσο και ανιμισμός προήλθαν από μια κοινή λατρεία, τον τοτεμισμό, ένα είδος ανώνυμης και απρόσωπης δύναμης που βρίσκεται σε καθένα από τα ανθρώπινα ή μη ανθρώπινα ζώα, δίχως όμως να συγχέεται με κανένα από αυτά. Στον τοτεμισμό λατρεύεται ένας απρόσωπος θεός, χωρίς ιστορία, εγκόσμιο και σκορπισμένο σε πολλά πράγματα. Η αντίληψη του κόσμου σύμφωνα με τον τοτεμισμό κατασκευάζεται από δυνάμεις υπό το πρίσμα της φαντασίας για τις ένζωες μορφές του ζωικού και του φυτικού βασιλείου.¹⁵

Συναντάμε κοινά σημεία αντίληψης για τις απαρχές της θρησκείας και στην προσέγγιση του Βέμπερ, ο οποίος θεωρεί ότι η θρησκεία εξελίχθηκε στη βάση της ικανότητας του ανθρώπου να χρησιμοποιεί την αφαιρετική σκέψη αλλά και να συγκροτεί αντιλήψεις για την ψυχή. Οι πιο απλές μορφές αφαίρεσης αφορούν στην έννοια των υπερβατικών δυνάμεων, οι οποίες επιδρούν στη μοίρα των ανθρώπων, όπως ακριβώς κι ο άνθρωπος επεμβαίνει στη μοίρα του κόσμου γύρω του. Σύμφωνα με τον Βέμπερ οι θεοί και οι δαίμονες ελέγχουν συγκεκριμένες καταστάσεις, όπως την ασθένεια, τη γέννηση, τον θάνατο, τη ξηρασία, τη συγκομιδή, κτλ. Κατά μία έννοια οι θεοί εγγυώνται για τις υπερφυσικές, δηλαδή τις ακατανόητες δυνάμεις, καθώς και για τις οργανικές καταστάσεις του ανθρώπου και της φύσης, που όπως προείπαμε είναι η ασθένεια, ο θάνατος, η καταιγίδα, οι κινήσεις των ουρανίων σωμάτων, των ποταμών, των θαλασσών, κ.ο.κ. Για τον Βέμπερ, θεός είναι ένας «ιστορικά μεταβαλλόμενος ιδεότυπος», όπου δηλαδή μεταβάλλεται ανάλογα με τις ιστορικο-οικονομικές συνθήκες μέσα στις οποίες δημιουργείται.¹⁶

¹⁵ Παπαρίζος, Α. (2011), ό.π., σσ. 270-276.

¹⁶ Παπαρίζος, Α. (2011), ό.π., σσ. 277-281.

Η Μαγεία

Η μαγεία διαφέρει σε σύγκριση με τη θρησκευτική δραστηριότητα, καθώς η πρώτη στοχεύει στην Πρόνοια και την Αθανασία της Ψυχής. Με τη θρησκεία συνυπάρχει ένας υπερφυσικός παράγοντας, που ο άνθρωπος αναζητά την επικοινωνία μαζί του. Η μαγεία εστιάζει περισσότερο στην κάλυψη απαντήσεων σχετικά με τη συνέχεια της ζωής μετά τον θάνατο ή κάποιου είδους μετενσάρκωση. Η μαύρη μαγεία είναι ένα σύνολο από τεχνικές που «στρέφονται κατά της ζωής, της υγείας και της ευημερίας των ατόμων, των οικογενειών και της περιουσίας τους». Ένα αντικείμενο που χρησιμοποιείται συχνά είναι το σαπούνι, που αναπαριστά το προσβαλλόμενο πρόσωπο και μέσα στο οποίο βυθίζονται τρίχες και νύχια.¹⁷

Η μαγεία συνδέεται άμεσα με τη στάση του πρωτόγονου ανθρώπου απέναντι στην πραγματικότητα, ενώ έχει μια ψυχολογική και μια κοινωνιολογική λειτουργία. Η μαγεία ευδοκιμεί περισσότερο σε περιβάλλοντα, όπου είναι έντονα τα στοιχεία της τύχης και των ατυχημάτων, καθώς και η εναλλαγή ανάμεσα στην ελπίδα και τον φόβο. Δεν υπάρχει η ανάγκη για μαγεία όταν τα πράγματα είναι βέβαια και σίγουρα και όλα κάτω από τον έλεγχο ορθολογικών μεθόδων. Η μαγεία χρειάζεται όταν είναι έντονο το στοιχείο του κινδύνου, όταν επικρατεί ανασφάλεια και απόγνωση μέσα σε μια κοινωνία, όταν το άγχος και ο φόβος είναι έντονα. Η μαγεία μπορεί να φέρει ορισμένα χαρακτηριστικά που την κάνουν να μοιάζει με την επιστήμη, καθώς συνδέεται με τα ανθρώπινα ένστικτα, τις ανάγκες και τις επιδιώξεις. Η μαγεία μοιάζει με την επιστήμη και μπορεί να χαρακτηριστεί ως ψευδοεπιστήμη, καθώς στοχεύει στην επίτευξη συγκεκριμένων πρακτικών σκοπών, ενώ στηρίζεται σε μια θεωρία και ένα σύστημα αρχών, με απώτερο σκοπό την αποτελεσματικότητά της.¹⁸

Σύμφωνα με τον Καββαδία, «η μαγεία συμπληρώνει τα κενά των γνώσεων και της τεχνικής. Στο σημείο αυτό συναντάται με τη λαϊκή λατρεία και τη λαϊκή ιατρική και συνδυάζεται και αλληλοσυμπληρώνεται με αυτές. (...). Η μαγεία είναι πράξη, που στηρίζεται σε ένα σύνολο ιδεών και αξιωμάτων.¹⁹ Περιλαμβάνει τρία κύρια

¹⁷ Malinowski, B. (2019), ό.π., σσ. 161-162.

¹⁸ Malinowski, B. (2019), ό.π., σσ. 162. Tambiah, S.J. (2014). *Μαγεία, επιστήμη, θρησκεία και το φάσμα της ορθολογικότητας*. Αθήνα: Ηριδανός, σσ. 142-143, 149.

¹⁹ Καββαδίας, Γ.Β. (2005), ό.π., σσ. 123.

χαρακτηριστικά, που είναι η επανάληψη συγκεκριμένων λέξεων, η τέλεση ορισμένων τελετουργικών και η ύπαρξη ενός ιερέα που επιβλέπει την τελετή. Η ιεροτελεστία και η ικανότητα του ατόμου που τη διεξάγει βοηθούν στη διαφύλαξη και επιτέλεση του ξορκιού. Για να είναι αποτελεσματική η μαγεία θα πρέπει να μεταδοθεί από τη μια γενιά στην άλλη, με προσεκτικό και λεπτομερή τρόπο.²⁰

Σύμφωνα με τη Λυδία, όπως φαίνεται στα λαϊκά παραμύθια, οι γυναίκες στις παραδοσιακές κοινωνίες έχουν εξουσία, απλά αυτή δεν εκφράζεται με άμεσο τρόπο.²¹ Ένα στοιχείο παλαιότερων κοινωνιών ήταν οι γυναίκες να είναι μεγαλύτερες από τον άνδρα, άρα πιο ώριμες και υπεύθυνες για να κρατάνε το σπίτι και να νουθετούν και τον άνδρα τους.

Οι Καραγκούνηδες του Θεσσαλικού κάμπου

Καταγωγή των Καραγκούνηδων

Οι Θεσσαλοί είναι ένα ελληνικό φύλο που προέρχεται από τη Θεσπρωτία και 60 χρόνια μετά την Τρωική εκστρατεία καταλαμβάνει την πεδιάδα που μέχρι και σήμερα φέρει το όνομα. Οι Καραγκούνηδες είναι κάτοικοι του θεσσαλικού κάμπου, αυτόχθονες για πάνω από 3.000 χρόνια. Στην ίδια περιοχή από τον Μεσαίωνα και έπειτα οι Θεσσαλοί συνυπάρχουν αρμονικά με τους νομάδες κτηνοτρόφους Βλάχους, βιώνοντας σαν αδέρφια τα δεινά και τις άπειρες δυσκολίες του γένους, αν και αυτό έρχεται σε σύγκρουση με την παράδοση των Ελλήνων που ποτέ δεν είχε καλές σχέσεις με τους γείτονές της.²²

Ο θεσσαλικός κάμπος είναι συνδεδεμένος με ορισμένα πρόσωπα και καταστάσεις, που πηγάζουν από την αρχαιότητα, όπως είναι ο μυθικός Ασκληπιός, ο πατέρας της Ιατρικής, ο ένδοξος Αχιλλέας και η πίστη στους δώδεκα θεούς του

²⁰ Malinowski, B. (2019), ό.π., σσ. 162-163. Tambiah, S.J. (2014), ό.π., σσ. 27.

²¹ Λυδία, Α. (2010). *Τσούπρες, βασιλοπούλες, μάγισσες... Η γυναίκα στα παραμύθια του λαού μας*, όπως αναφ. στον Καμινιώτη, Β.Φ. (2016), ό.π., σσ. 268.

²² Παπαδήμου, Η.Χ. (1980). *Οι Θεσσαλοί Καραγκούνηδες: Ιστορική και λαογραφική μελέτη*. Αθήνα, σσ. 11, 25.

Ολύμπου. Όπως χαρακτηριστικά περιγράφει ο Αγγέλης: «Έζησαν σ' αυτό το χωροταξικό διαμέρισμα και προσαρμόστηκαν πλήρως στις βαριές και δύσκολες κλιματολογικές συνθήκες, που κανένας άλλος λαός δεν θα μπορούσε να αντέξει. Οι άνθρωποι αυτοί επί αιώνες και αιώνες ήταν δεμένοι στενά με τη φύση, όσο δύσκολη κι αν έκανε τη ζωή τους. Επέμεναν καρτερικά, πάλευαν με την ψυχή στα δόντια, άντεχαν ηρωικά, νικούσαν και στέκονταν όρθιοι με τις ελπίδες, τις προσδοκίες και τα οράματα. Κι αυτός ο δεσμός με τη φύση δημιούργησε πιο ατσάλινο και ακατάλυτο τον βιολογικό δεσμό της οικογένειας».²³

Σύμφωνα με το βιβλίο του Λιάκου («Η καταγωγή των Αρμενίων», 1965), η καταγωγή των Καραγκούνηδων της Θεσσαλίας αποδίδεται σε Αρμένιους, που μεταφέρθηκαν από τους Αυτοκράτορες Τσιμισκή και Βασίλειο Βουλγαροκτόνο στον θεσσαλικό κάμπο. Σε μια δεύτερη, εντελώς διαφορετική, εκδοχή, ο Λιάκος στο βιβλίο του «Οι Σκλαβήνοι», 1971, υποστηρίζει ότι πρόγονοι των Καραγκούνηδων του θεσσαλικού κάμπου προέρχονται από το ορεινό συγκρότημα Καρουάγκα της Βόρειας Αλβανίας, εξού και ο συσχετισμός με το όνομα Καραγκούνηδες. Ο συγκεκριμένος συγγραφέας έχει δεχθεί κριτική για αυτές τις αναφορές του στους Καραγκούνηδες. Συγκεκριμένα, δεν προσδιορίζει τον χρόνο εισόδου των ανθρώπων στον θεσσαλικό χώρο, ούτε ποιοι τους επέβαλαν τη διγλωσσία, αν και είναι γνωστό ότι οι Καραγκούνηδες από την αρχή γνώριζαν και μιλούσαν μία και μόνο γλώσσα.²⁴

Κατά την Τουρκοκρατία, χιλιάδες οικογένειες από την περιοχή της Λάρισας μεταφέρθηκαν στα παράλια της Μ. Ασίας, στις Σέρρες και στη Χαλκιδική της Μακεδονίας. Η εισβολή των Τούρκων είχε ως συνέπεια την αραίωση του ντόπιου πληθυσμού, για την κάλυψη των αναγκών σε θέματα καλλιέργειας έφεραν Τούρκους αγρότες, γνωστούς με τα ονόματα «Κονιάρου» ή «Κονιάρηδες». Στους Κονιάρους δόθηκαν μικρές ιδιοκτησίες γης, ενώ τα τσιφλίκια σε Τούρκους αξιωματικούς. Στην αραίωση της Θεσσαλίας συνέβαλε η αποχώρηση των πεδινών κατοίκων προς τα ορεινά, ώστε να νιώθουν πιο ασφαλείς. Έτσι, λοιπόν, στον κάμπο οι λίγοι κάτοικοι δεν ήθελαν να αποχωριστούν τα χώματα των προγόνων τους.²⁵ Έτσι, προέκυψαν

²³ Αγγέλης, Β. (1999). Οι Καραγκούνηδες του θεσσαλικού κάμπου και η καταγωγή τους. Στα *Πρακτικά Α' Ιστορικού Συνεδρίου Παλαμά, 2-3 Ιουλίου 1994* (Τόμ. Β'), (σσ. 221-242). Παλαμάς: Πρότυπες Θεσσαλικές Εκδόσεις, σσ. 221, 225.

²⁴ Αγγέλης, Β. (1999), ό.π., σσ. 221-223.

²⁵ Παπαδήμου, Η.Χ. (1980), ό.π., σσ. 30-31.

πολλά διασκορπισμένα Καραγκουνοχώρια στην ευρύτερη περιοχή της Λάρισας και του Βόλου. Οπότε είχε δημιουργηθεί η εντύπωση ότι οι Καραγκούνηδες κάλυπταν μόνο τον τομέα της δυτικής Θεσσαλίας και όχι όλο τον θεσσαλικό κάμπο, όπως εν τέλει ισχύει.²⁶

Αξίζει να σημειωθεί ότι σύμφωνα με το Ισλαμικό δίκαιο του πολέμου Μουλκέτα (κωδικοποιημένο από τον Σουλτάνο Σουλεϊμάν), όσοι παραδίδονταν στους Τούρκους χωρίς μάχη μπορούσαν να διατηρήσουν την περιουσία τους. Αυτό εφαρμόστηκε στον θεσσαλικό κάμπο, που αποτελούσε τη μεγαλύτερη πεδιάδα με καλλιεργήσιμες εκτάσεις. Έτσι, οι Τούρκοι αρκέστηκαν στις δημόσιες γαίες και κάποιες μοναστηριακές γαίες, που κατέσχεσαν, οι οποίες βέβαια δεν ήταν λίγα στρέμματα. Επιπλέον, κατά την Τουρκοκρατία παρά την εξαθλίωση, τη φτώχεια και την αγραμματοσύνη που επικρατούσε στον θεσσαλικό κάμπο, οι Καραγκούνηδες κράτησαν άσβεστη τη φλόγα για την ελευθερία τους και δεν επηρεάστηκαν από τους εξισλαμισμούς των Τούρκων, ενώ διατήρησαν τη γλώσσα, τη θρησκεία, τα ήθη και τις παραδόσεις τους.²⁷ Μία μεγάλη πληγή του θεσσαλικού λαού ήταν το παιδομάζωμα, δηλαδή η αρπαγή παιδιών από τους Τούρκους. Αποτέλεσε μια αποτρόπαια, σκληρή πράξη, που χαρακτηρίστηκε ως «αιμορραγία του Θεσσαλικού και γενικότερα του ελληνικού λαού».²⁸

Όσοι Καραγκούνηδες άνηκαν στα τσιφλίκια, κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας, ήταν δεμένοι με τον κύριό τους και το τσιφλίκι, δεν μπορούσαν δηλαδή να απομακρυνθούν και να πάνε αλλού. Επρόκειτο δηλαδή για ανθρώπους που ήταν δεμένοι με τη γη και μεταβιβάζονταν μαζί με αυτή. Παρά το γεγονός ότι βρίσκονταν υπό κατάκτηση, υπήρχε ένα είδος συνεργασίας ανάμεσα στον τσιφλικά και τον καλλιεργητή, καθώς ο τσιφλικάς παρείχε τα έξοδα καλλιέργειας και έπαιρνε το ένα τρίτο της σοδειάς, ενώ τα δύο τρίτα άνηκαν στον καλλιεργητή. Το σπίτι ήταν

²⁶ Αγγέλης, Β. (1999), ό.π., σσ. 225-226.

²⁷ Καββαδίας, Γ.Β. (1980). *Καραγκούνηδες. Συμβολή στην Κοινωνιολογία των δοξασιών*. Αθήνα: Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία των Θεσσαλών, σσ. 19. Τζιαμούρτας, Ζ. (2009). Το Καραγκούνικο στοιχείο κατά την Τουρκοκρατία (1420-1881) και Τσιφλικοκρατία (1881-1923). Στο 1^ο Καραγκούνικο Αντάμωμα 2009, *Πρακτικά Συνεδρίου με θέμα "Οι Καραγκούνηδες της Θεσσαλίας"* (σσ. 51-61). Δήμος Παλαμά: Πολιτιστικός Οργανισμός, σσ. 53-54. Η βαθιά πίστη στην Ορθοδοξία επισημαίνεται και από τον Τσαντήλα, Β. (2009). Καραγκούνηδες και Αγραφιώτες, καθαρόαιμα Ελληνικά φύλλα. Συνύπαρξη και θεματοφύλακες του Ελληνισμού και της Ορθοδοξίας. Στο 1^ο Καραγκούνικο Αντάμωμα 2009, *Πρακτικά Συνεδρίου με θέμα "Οι Καραγκούνηδες της Θεσσαλίας"* (σσ.129-130). Δήμος Παλαμά: Πολιτιστικός Οργανισμός, σσ. 130.

²⁸ Παπαδήμου, Η.Χ. (1980), ό.π., σσ. 32.

του καλλιεργητή και ήταν χτισμένο μέσα στο τσιφλίκι. Από γενιά σε γενιά, ο καλλιεργητής καλλιεργούσε σχεδόν τα ίδια χωράφια. Επίσης, μπορούσαν να βόσκουν τα ζώα τους και να έχουν αμπέλια, ή έναν κήπο και να συντηρούν ζώα για τη δική τους ωφέλεια. Παρότι οι συνθήκες φαινόταν σχετικά καλές, η μεγάλη πληγή για τους Θεσσαλούς κολλήγους ήταν οι επιστάτες, λόγω της εξουσίας που τους παρείχε ο τσιφλικάς, εκμεταλλεύονταν όσο μπορούσαν τους κολλήγους και με την παραμικρή ευκαιρία τους τιμωρούσαν. Συχνά, οι επιστάτες έκλεβαν και τους ίδιους τους τσιφλικάδες, δηλαδή τα αφεντικά τους. Ανάμεσα στα μεγάλα τσιφλίκια υπήρχαν και τα λεγόμενα Κεφαλοχώρια, που αποτελούνταν από Καραγκούνηδες που είχαν ατομική ιδιοκτησία. Αυτοί πλήρωναν ως φόρο στους Τούρκους τη δεκάτη, δηλαδή το ένα δέκατο της παραγόμενης σοδειάς.²⁹

Αξίζει να αναφερθεί ότι στην περιοχή της Θεσσαλίας, καθ' όλη τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας, υπήρχαν τα τσιφλίκια, τα οποία μετά την απελευθέρωση πέρασαν στην κατοχή των Ελλήνων, με αποτέλεσμα οι Καραγκούνηδες να βρεθούν και πάλι δίχως δική τους γη (ακτήμονες). Κατά συνέπεια, μέχρι την απαλλοτρίωση είχαν δώσει μια εικόνα οκνηρίας και τεμπελιάς, ενώ η κατοχή δικιάς τους γης άρχισε να δείχνει τον δυναμισμό τους, τη λεβεντιά τους και τη διάθεσή τους για να ζήσουν και να μεγαλουργήσουν.³⁰ Επιπλέον, το 1903 κτίστηκε στο χωριό Μάρκο μια κολληγική κατοικία, που ονομαζόταν σαρτάρα, η οποία σώζεται μέχρι και σήμερα. Ήταν ένα μακρόστενο κτίριο, που αποτελούνταν από πολλά δωμάτια, στο καθένα από τα οποία έμενε και μια οικογένεια και ακριβώς δίπλα κολλητά ήταν ο στάβλος και ο αχυρώνας. Ένα σημαντικό στοιχείο, το οποίο είναι άγνωστο από την πλειονοψηφία των Ελλήνων είναι ότι η επαγγελματική σχολή Καλλιθέας, το σημερινό δηλαδή Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, ιδρύθηκε από τα χρήματα που προήλθαν από την πώληση των αγροκτημάτων του Μάρκου και των Καλογριανών. Τα κτήματα αυτά βρίσκονταν στην ιδιοκτησία των Σ. και Π. Χαροκόπου, οι οποίοι ήταν μεγαλογαιοκτήμονες της Θεσσαλίας.³¹

Ο τόπος όπου ζουν οι Καραγκούνηδες για πολλούς αιώνες σε συνδυασμό με τις γεωγραφικές και κλιματολογικές συνθήκες συνέβαλαν στη διαμόρφωση του

²⁹ Καββαδίας, Γ.Β. (1980), ό.π., σσ. 20-27. Τσοποτός, Δ.Κ. (1983). *Γη και Γεωργοί της Θεσσαλίας κατά την Τουρκοκρατίαν*. Αθήνα: Επικαιρότητα, σσ. 136-150.

³⁰ Καββαδίας, Γ.Β. (1980), ό.π., σσ. -17. Τζιαμούρτας, Ζ. (2009), ό.π., σσ. 55-60.

³¹ Τζιαμούρτας, 2003), ό.π., σσ. 43-44.

χαρακτήρα, της νοοτροπίας αλλά και της συμπεριφοράς τους, που διακρίνεται από το χαρακτηριστικό κούνημα του κεφαλιού και των χεριών. Επομένως, οι συνθήκες του τόπου διαμόρφωσαν την ψυχολογική και βιολογική δομή, επηρεάζοντας τη σωματική και πνευματική ανάπτυξη των Καραγκούνηδων. Επρόκειτο για μια φυλή που σε όλη τη διάρκεια των αιώνων παρέμεινε αναλλοίωτη και αφοσιωμένη στα ιδανικά, τις αξίες και την ιστορία, διατηρώντας την παράδοση μέσα από τα ήθη και τα έθιμα του τόπου.³²

Σύμφωνα με έναν Άγγλο γιατρό περιηγητή της Θεσσαλίας, οι Θεσσαλοί είναι γενναίος λαός και πάντα τους φοβόντουσαν οι Τούρκοι, γιατί πάντα έβρισκαν τρόπους να τους εκδικηθούν, καθώς ήταν πολύ καλοί και θαρραλέοι ιππείς. Επίσης, ο περιηγητής κάνει λόγο για άλλες εθνικότητες και τις διαχωρίζει ανάλογα με τη θρησκεία, καθώς και τον τρόπο που ντύνονται και κουρεύονται, αλλά δεν υπάρχει καμία αναφορά στους Αλβανούς. Οπότε μέσα και από αυτά τα στοιχεία δεν προκύπτει κάποια πρόσμιξη ανάμεσα σε Καραγκούνηδες και Αλβανούς, αλλά ούτε καταγωγή των Καραγκούνηδων από τους Αλβανούς. Διότι το κύριο επάγγελμα των Καραγκούνηδων ήταν η ενασχόληση με τη γεωργία και το εμπόριο, ζώντας ειρηνικά, ενώ των Αλβανών η νομαδική κτηνοτροφία και διατηρώντας τους άγριους τρόπους τους μέσα από επιδρομές και ληστείες.³³

Το ερώτημα που παραμένει είναι γιατί τους αποδόθηκε ο όρος «Καραγκούνηδες» και τι σημαίνει τελικά. Μέσα από τη γλωσσική διάσταση λύνεται το μυστήριο. Το περιορισμένο λεξιλόγιο λόγω της ελλιπούς μόρφωσης έρχεται και συμπληρώνεται μέσα από διάφορους μορφασμούς του προσώπου, το κούνημα του κεφαλιού τους (της Κάρας) και των χεριών τους, αποτελώντας έναν τρόπο συνεννόησης μεταξύ τους, που θύμιζε τη νοηματική γλώσσα. Αυτός ο τρόπος ήταν βοηθητικός και αποδοτικός για τους ίδιους, αλλά φαινόταν κατώτερος και προβληματικός στα μάτια των άλλων. Το κούνημα των χεριών και του κεφαλιού είναι χαρακτηριστικό όλων των ανθρώπων, αυτό που το διαφοροποιεί στην περίπτωση των Καραγκούνηδων είναι το γεγονός ότι οι τελευταίοι χρησιμοποιούσαν συμπληρωματικά τις χειρονομίες έτσι ώστε να αποδώσουν ολοκληρωμένα νοήματα.³⁴

³² Αγγέλης, Β. (1999), ό.π., σσ. 226-227.

³³ Παπαδήμου, Η.Χ. (1980), ό.π., σσ. 81-83.

³⁴ Αγγέλης, Β. (1999), ό.π., σσ. 225-227.

Ετυμολογικά, λοιπόν, η λέξη «Καραγκούνης» προέρχεται από τη σύνθεση δύο λέξεων, καθαρά ελληνικών, την «κάρα», που σημαίνει κεφάλι και «κινώ», δηλαδή κούνημα του κεφαλιού. Μέσα από τη σύνθεση των δύο λέξεων προκύπτει ο όρος «Καρανκίνης», που λόγω ευφωνίας μετατράπηκε σε «Καραγκούνης».³⁵ Υπάρχουν και άλλες ερμηνείες³⁶ αυτής της λέξης, που στηρίζονται στο συνδυασμό τούρκικων λέξεων, που δεν είναι όμως τόσο αποδεκτές από τους μελετητές των Καραγκούνηδων.³⁷ Μια ακόμη ερμηνεία που δίνεται στη λέξη 'Καραγκούνης' είναι ότι πρόκειται για τον τσιγκούνη άνθρωπο, τον σπαγκοραμμένο και υπάρχει και η παρακάτω «Είναι ένας τσιγκούνης, που δεν έχει άλλο στον κόσμο, σωστός Καραγκούνης». Ωστόσο, γενικά δεν θεωρούνταν ιδιαίτερα τσιγκούνηδες, απλά συντηρητικοί ως προς τα έξοδα, καθώς δεν διέθεταν ατομική περιουσία.³⁸ Ένα ακόμη χαρακτηριστικό τους ήταν τα προβλήματα και οι δυσκολίες που αντιμετώπιζαν σε οικονομικό επίπεδο, καθώς μετά από το 1923 ήταν βυθισμένοι στα χρέη, τα οποία διαγράφηκαν από το κράτος το 1937 βγάζοντάς τους για λίγο από τον φαύλο κύκλο.³⁹ Επιπροσθέτως, μια ερμηνεία που πηγάζει από την αρχαιότητα υποστηρίζει ότι ο όρος 'Καραγκούνης' προέρχεται από τις λέξεις: 'κάρανο', που σημαίνει ορεινό και από τη λέξη 'γένος', δηλαδή το «διασωθέν ανθρώπινο γένος».⁴⁰

Οι Καραγκούνηδες είναι ένας γεωργικός λαός και όχι νομαδικός. Τα παρακάτω λόγια περιγράφουν γλαφυρά τον ορισμό του Καραγκούνη: «Τα λίγα και μετρημένα λόγια και οι ελεγχόμενες μα ρυθμικές κινήσεις του κεφαλιού, αποτελούσαν τον μηχανισμό, με τον οποίο οι Καραγκούνηδες εξέφραζαν και διαμόρφωναν τα διανοήματά τους. Και ο μεθοδικός αυτός συνδυασμός ήταν το

³⁵ Αγγέλης, Β. (1999), ό.π., σσ. 228-229. Ντάντος, Χ.Ε. (2009). Ιστορική και ετυμολογική προέλευσις των Καραγκούνηδων. Στο 1^ο Καραγκούνικο Αντάμωμα 2009, *Πρακτικά Συνεδρίου με θέμα "Οι Καραγκούνηδες της Θεσσαλίας"* (σσ.101-114). Δήμος Παλαμά: Πολιτιστικός Οργανισμός, σσ. 103. Ντούλας, Χ.Σ. (2011). *Οι Καραγκούνηδες της Θεσσαλίας*. Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός Οίκος Σταμούλη, σσ. 451. Στον Ντούλα αναφ. «Δεν ήταν, λοιπόν, για τους Καραγκούνηδες το κούνημα του κεφαλιού αποτέλεσμα μόνο ολιγολογίας, αλλά τρόπος έκφρασης ή ζωής, μια μορφή εθνικής αυτοσυντήρησης, ή αντίστασης στον κατακτητή, για να διατηρήσουν ανέπαφα κάποια ψυχικά ψήγματα ελευθερίας ικανά να οπλίσουν τους Καραγκούνηδες με υπομονή και αντοχή στην τετρακοσιόχρονη Τούρκικη σκλαβιά», σσ. 453.

³⁶ Οι ερμηνείες αυτές είναι οι εξής: «κάρα» (μαύρο) και «γιουνάν» (Ιωνας), δηλαδή σκλαβωμένος Έλληνας, «καραγούν», λόγω των μαύρων ενδυμάτων που φορούσαν, και «καρακούμ», δηλαδή μαύρη άμμος, λόγω του μαύρου χρώματος που κάλυπτε τη Θεσσαλία. Αγγέλης, Β. (1999), ό.π., σσ. 229. Ντούλας, Χ.Σ. (2011), ό.π., σσ. 435.

³⁷ Αγγέλης, Β. (1999), ό.π., σσ. 227-228.

³⁸ Ντάντος, Χ.Ε. (2009), ό.π., σσ. 104-105.

³⁹ Καββαδίας, Γ.Β. (2005), ό.π., σσ. 31.

⁴⁰ Ντάντος, Χ.Ε. (2009), ό.π., σσ. 106-107.

αποκορύφωμα της ιερής λειτουργικότητας των Καραγκούνηδων διατηρώντας έτσι την ελληνική καθαρότητα στο πέρασμα των αιώνων».⁴¹ Οι ίδιοι αρχικά δεν αποδέχτηκαν εύκολα τον όρο «Καραγκούνης», καθώς τον θεωρούσαν ως ένα «κολακευτικό παρατσούκλι». Αυτό με τον καιρό άλλαξε και πλέον θεωρούν τιμή να τους αποδίδεται αυτός ο όρος.⁴²

Ο χώρος της κατοικίας των Καραγκούνηδων

Μέχρι τέλη της δεκαετίας του 1930, οι Καραγκούνηδες, λόγω των δύσκολων συνθηκών διαβίωσης και της πρόσφατης απαλλοτρίωσης των χωραφιών, ο τύπος κατοικίας ήταν η καλύβα, η οποία αποτελούνταν από ξύλα, πλεγμένα καλάμια και ήταν παλαμισμένη με χώμα (λάσπη). Επρόκειτο για έναν ενιαίο χώρο, όπου κοιμόντουσαν, μαγείρευαν και περνούσαν τις κρύες νύχτες του χειμώνα πλάι στο μπουχαρί (τζάκι). Συνήθως, κολλητά δίπλα στην καλύβα είχαν τον στάβλο με τα οικόσιτα ζώα. Αλλαγή ως προς τον τύπο κατοικίας παρατηρήθηκε από τις αρχές του 1940, όπου η κατοικία πλέον ήταν πλιθόκτιστη. Συνήθως, για τους πιο φτωχούς αποτελούνταν από τρία δωμάτια και μετά όσο πιο πλούσιος ήταν κάποιος υπήρχαν κατοικίες με περισσότερα δωμάτια, ακόμη και διώροφα. Η πλιθόκτιστη κατοικία αποτελούνταν από πέτρινα θεμέλια και με τη βοήθεια πάντα των συγχωριανών έφερναν τις πέτρες από τα κοντινά βουνά. Το υπόλοιπο σπίτι χτίζονταν με πλίθινα τούβλα και ξύλα. Επίσης, η οροφή πλέον δεν αποτελούνταν από χόρτα, αλλά από κεραμίδια. Η δουλειά αυτή, συνήθως, γινόταν το καλοκαίρι, γιατί χρειαζόνταν η ζέστη για να γίνουν τα πλιθιά. Η όλη διαδικασία γινόταν πάντα με τη βοήθεια των συγχωριανών και των φίλων και ακολουθούσε τα έθιμα, όπως ήταν το έθιμο του σφαχτού και το ευχέλαιο του παπά για να στεριώσει το σπίτι στα θεμέλια και τελειώνοντας το σπίτι ο νοικοκύρης πέσκιωνε τον αρχιμάστορα και τους εργάτες με δώρα.⁴³

Στο οικόπεδο που υπήρχε γύρω από το σπίτι, συνήθως στην πίσω ή στην πλάγια πλευρά έχτιζαν τον στάβλο, το ντάμι και μέσα σε αυτό έβαζαν τα ζώα τους,

⁴¹ Αγγέλης, Β. (1999), ό.π., σσ. 232.

⁴² Ντούλας, Χ.Σ. (2011), ό.π., σσ. 435, 447-448.

⁴³ Τζιαμούρτας, Ζ. (2003), ό.π., σσ. 37-43.

όπως αγελάδες, μοσχάρια, άλογα, γομάρια, και άλλα. Δίπλα στον στάβλο ήταν ο αχυρώνας, όπου αποθήκευαν το άχυρο και τις υπόλοιπες τροφές των ζώων. Ακόμη, μέσα στον κήπο και κοντά στον στάβλο είχαν το κουμάσι, που έβαζαν το γουρούνι, όπου το έσφαζαν με παραδοσιακό τρόπο τα Χριστούγεννα. Δίπλα σε αυτά υπήρχε και ο κοτέτσος, που χρησίμευε για το κάτιασμα των κοτόπουλων, αλλά και οι φωλιές όπου οι κότες γεννούσαν τα αβγά.⁴⁴

Στη Θεσσαλία υπήρχαν χιλιάδες ζώα, καθώς εκτρέφονταν αγελάδες, πρόβατα, βουβάλια, βόδια και φυσικά άλογα, τα οποία ήταν γνωστά από την αρχαιότητα, τόσο τα άλογα όσο και οι Θεσσαλοί ιππείς. Τα ζώα χρησιμοποιούνταν για αγροτικές εργασίες, για κτηνοτροφικές αλλά και για τη διατροφή τους. Οι Καραγκούνηδες ήταν κατά κύριο επάγγελμα αγρότες και κατά δεύτερο κτηνοτρόφοι. Σχεδόν κάθε σπίτι είχε ένα κοπάδι πρόβατα. Όσα περισσότερα πρόβατα είχε, τόσο πιο νοικοκύρης νοούνταν. Μία από τις βασικές εκμεταλλεύσεις των προβάτων ήταν η χρήση του μαλλιού για να φτιάξουν ρούχα, η πώληση των αρνιών για αγορά προϊόντων εκτός του οίκου και για την εκμετάλλευση των γαλακτοκομικών προϊόντων, που ήταν βασικό μέρος της διατροφής τους. Η αγάπη των Καραγκούνηδων για τα ζώα και συγκεκριμένα για τα πρόβατα φαίνεται από το ότι υπήρχε άτομο όλη μέρα μαζί τους, δηλαδή ζούσε δίπλα στο μαντρί, ώστε να έχουν συνεχή φροντίδα και περιποίηση. Όσοι διατηρούσαν πολλά πρόβατα προσλάμβαναν και κάλφα, που ήταν ο βοηθός του τσομπάνου, ο οποίος είχε ηλικία 14-17 ετών, πληρωνόταν με καλαμπόκι για τη διάρκεια έξι μηνών («αυτή ήταν η γνωστή ρόγα»)⁴⁵.

Σε κάποια γωνία του οικοπέδου, σχετικά μακριά από την κατοικία, συνήθως προς τον Βορρά, έφτιαχναν το αποχωρητήριο, το οποίο ονόμαζαν απόπατο ή μέρος ή χεζουλέ, το οποίο αποτελούνταν γύρω- γύρω από καλαμποκιές ή λυγαριές και για πόρτα είχε ένα τσιόλι. Μέσα στο οικόπεδο κατασκεύαζαν και πηγάδι, το οποίο θα προμήθευε με νερό την οικογένεια και τα ζώα. Ένδειξη για την εύρεση νερού ήταν η μυρμηγκοφωλιά και φυσικά η έναρξη εργασιών για το πηγάδι όπως και για πολλά άλλα πράγματα δεν ήταν ποτέ ημέρα Τρίτη, γιατί οι Καραγκούνηδες τη θεωρούσαν

⁴⁴ Τζιαμούρτας, Ζ. (2003), ό.π., σσ. 44-46.

⁴⁵ Τζιαμούρτας, Ζ. (2003), ό.π., σσ. 140-152.

ημέρα αχαμνή. Πλησταριό δεν είχαν στο σπίτι, καθώς τα ρούχα τα έπλυναν στο ποτάμι του χωριού.⁴⁶

Τα κοινωνικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά των Καραγκούννηδων

Οι Καραγκούννηδες ως φυλή φέρουν ορισμένα κοινά γνωρίσματα, τα οποία τους διακρίνουν από άλλους πληθυσμούς. Χαρακτηρίζονται από σωματική δύναμη και υπομονή, δεν προσποιούνται ότι είναι ευγενικοί, χωρίς να το πιστεύουν, δηλαδή δεν είναι διπρόσωποι. Επίσης, είναι φερέγγυοι στις συναλλαγές τους δίνοντας απλά τον λόγο τους. Έχουν έντονο θρησκευτικό αίσθημα και πιστεύουν στις αξίες του ελληνισμού: πατρίδα, θρησκεία, οικογένεια. Πρόκειται για μια πατριαρχική οικογένεια, όπου τον κεντρικό ρόλο είχε ο πατέρας, κυρίως τα παλαιότερα χρόνια. Ένα ακόμη θετικό χαρακτηριστικό που τους διακατέχει είναι το αίσθημα της φιλοξενίας, προσφέροντας φαγητό και στέγη σε κάθε περαστικό. Γενικά, σαν άνθρωποι ήταν ολιγαρκείς και ενώ ήξεραν και επιζητούσαν το καλύτερο για αυτούς δεν ξενιτεύονταν. Αυτό είχε ως συνέπεια τα τραγούδια τους να είναι μόνο ερωτικά και λυρικά και όχι τραγούδια ξενιτιάς. Τρία είναι τα στοιχεία που μπορούν συνοπτικά να τους χαρακτηρίσουν: μιλούν την ελληνική γλώσσα, κατοικούν μονίμως σε οικισμούς και είναι γεωργοί.⁴⁷

Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά τη βαθιά θρησκευτικότητα των Καραγκούννηδων, οι ίδιοι πίστευαν στη μετά θάνατο ζωή, οπότε και στη σωτηρία της ψυχής. Μετά τον θάνατο θεωρούσαν ότι η ψυχή για τρεις μέρες τριγυρνούσε στο μέρος όπου πέθανε και για τις υπόλοιπες 40 μέρες περιπλανούνταν στα μέρη όπου έζησε και περπάτησε. Επίσης, πίστευαν στη δίκη της ψυχής με βάση τις αμαρτίες, ώστε να αποφασιστεί αν θα πάει στον παράδεισο, ζώντας γαλήνια κοντά στον Χριστό ή στην κόλαση, όπου θα καίγεται μέσα στα καζάνια κοντά στον διάβολο. Επιπλέον, πίστευαν πολύ στους Άγιους, είχαν την εντύπωση ότι ήταν άνθρωποι πιστοί, ενάρετοι, χωρίς μίσος και κακία και με τη βοήθεια του Θεού έκαναν θαύματα

⁴⁶ Τζιαμούρτας, 2003), σσ. 44-46.

⁴⁷ Ντάντος, Χ.Ε. (2009), ό.π., σσ. 106. Ντούλας, Χ.Σ. (2011). *Οι Καραγκούννηδες της Θεσσαλίας*. Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός Οίκος Σταμούλη, σσ. 395-396.

βοηθώντας τους ανθρώπους, τα ζώα και τα σπαρτά. Ο δημοφιλέστερος άγιος των Καραγκούνηδων ήταν ο Άγιος Γεώργιος ο Καβαλάρης.⁴⁸

Επίσης, πίστευαν στην ύπαρξη αγγέλων, που είχαν ανθρώπινη μορφή και γενικά τους προστάτευαν από κάθε κακό. Κάθε καλός και πιστός άνθρωπος και κάθε σπίτι είχε έναν φύλακα- άγγελο. Στον αντίποδα, υπήρχαν και οι δαίμονες, που ήταν κακά πνεύματα και έψαχναν συνέχεια αφορμές για να βασανίσουν τους ανθρώπους μέσα από την παρακίνηση αυτών σε δόλιες και πονηρές πράξεις. Για να προστατευτούν οι πιστοί κατέφευγαν στο «Πάτερ ημών», που το ήξεραν απ' έξω μικροί και μεγάλοι.⁴⁹

Από την άλλη μεριά, φυσικά είχαν και τα αρνητικά τους. Θεωρούνταν ξεροκέφαλοι (μεταξύ τους έλεγαν: «Άστον αυτόν είναι Καραγκούνης και έχει αγύριστο κεφάλι»). Είναι πολύ ευαίσθητοι και θίγονται με το παραμικρό, όταν υποτιμούν την εξυπνάδα τους. Ζούσαν σε μια κλειστή κοινωνία με περιορισμένο πνευματικό και μορφωτικό επίπεδο, τουλάχιστον παλιότερα.⁵⁰

Γάμος

Ο γάμος ήταν μια ιδιαίτερα σημαντική περίοδος για τους νεόνυμφους και το οικογενειακό, ευρύτερο συγγενικό και φιλικό περιβάλλον. Όλοι ένιωθαν χαρούμενοι και ευτυχισμένοι κατά την προετοιμασία και τη διάρκεια του γάμου. Οι πιο συχνόι μήνες για την τέλεση των γάμων ήταν οι μήνες Οκτώβριος και Νοέμβριος, διότι ήταν η περίοδος που τελείωναν οι αγροτικές εργασίες λόγω του ερχομού του χειμώνα και υπήρχε άφθονο κρασί και τσίπουρο. Το φεγγάρι έπρεπε να είναι γεμάτο (Πανσέληνος) και όλοι οι γάμοι τελούνταν τις Κυριακές. Ο γάμος ξεκινούσε από την προηγούμενη Κυριακή και διαρκούσε ολόκληρη την εβδομάδα. Ο πατέρας του γαμπρού με δύο ή τέσσερις συγγενείς (πάντα μονός αριθμός) πήγαιναν στο σπίτι της νύφης μια μικρή στάμνα γεμάτη κρασί, ένα μήλο και ένα ρόδι. Αυτό σηματοδοτούσε το ξεκίνημα του γάμου. Την Τρίτη έβγαιναν οι νιόπαντρες συγγενείς του γαμπρού ή της νύφης και στόλιζαν την κανάτα και πήγαιναν στο χωριό το κάλεσμα, καλοντυμένες. Την Τετάρτη συγκεντρώνονταν οι φίλες της νύφης για να φτιάξουν τα

⁴⁸ Τζιαμούρτας, Ζ. (2003), ό.π., σσ. 216-217.

⁴⁹ Τζιαμούρτας, Ζ. (2003), ό.π., σσ. 218.

⁵⁰ Ντάντος, Χ.Ε. (2009), ό.π., σσ. 108-109.

ψωμιά για τον γάμο και την κουλούρα. Την Πέμπτη συγκεντρώνονταν στο σπίτι της νύφης για να δουν την προίκα της και το Σάββατο πριν την ημέρα του γάμου γίνονταν το γλέντι καλώντας όλο το χωριό. Η τελετή του γάμου γίνονταν στο σπίτι της νύφης ή στην εκκλησία και έπειτα επέστρεφαν στο σπίτι του γαμπρού, καθώς εκεί θα πήγαινε νύφη, δηλαδή η γυναίκα πήγαινε να μείνει στο σπίτι του άνδρα, ενώ σε λίγες περιπτώσεις ο άνδρας πήγαινε σόγαμπρος στο σπίτι της γυναίκας. Μετά την πρώτη νύχτα του γάμου, η πεθερά έπαιρνε το κάμσο και το κρεμούσε έξω από το σπίτι για να διαπιστώσει αν η νύφη ήταν παρθένα και για να το δείξει και σε όλο το χωριό, καθώς ήταν θέμα τιμής να είναι «εντάξει» η νύφη.⁵¹

Η ηλικία γάμου των γυναικών, σύμφωνα με τη νοοτροπία και τις πεποιθήσεις των Καραγκούνηδων, δεν ήταν ιδιαίτερα μικρή. Έπρεπε το κορίτσι να είναι τουλάχιστον 24 ετών και πάνω, έτσι ώστε να είναι μυαλωμένο, να ξέρει να κάνει τις δουλειές και να έχει προλάβει να φτιάξει με τα χέρια της την προίκα της. Έπρεπε να μπορεί να κρατήσει το σπίτι της, να φροντίσει τον άντρα της και να μεγαλώσει τα παιδιά της. Όπως ανέφεραν οι ίδιοι, το κορίτσι έπρεπε να είναι «όχι λαγοκούδουνο, αλλά προβατοκούδουνο, όχι άμυαλο λιανοπαίδ'». Φυσικά κάποιες κοπέλες παντρεύονταν και σε μεγαλύτερη ηλικία, λόγω κακού χαρακτήρα ή εμφάνισης ή μεγάλης φτώχειας και έλλειψης προίκας («γλωσσού, αμπδάλου, ασχημομούρου, ή πολύ φτωχό»).

Οικογένεια

Ως προς τη δομή της οικογένειας, οι Καραγκούνηδες αποτελούσαν ευρείες οικογένειες πατριαρχικού τύπου, όπου υπήρχε ένα άτομο που ήταν διαχειριστής των οικονομικών ζητημάτων, ενώ ήταν ο γενάρχης της οικογένειας ή κάποιος απόγονός του. Δηλαδή επέλεγαν ένα άτομο ως ηγέτη, εφόσον υπήρχε συνιδιοκτησία στη γη. Η οικογενειακή οικονομία στηρίζεται στην «από κοινού εκμετάλλευση των πόρων, την από κοινού εργασία, την οικονομική αυτάρκεια της οικογένειας, την από κοινού απόλαυση των εισοδημάτων». Επίσης, υπήρχαν ομάδες συγγένειας, με εξ αίματος ή εξ αγχιστείας συγγένεια ή πνευματική συγγένεια, στις οποίες υπήρχε αλληλεγγύη και μπορούσε να προσφύγει ο Καραγκούνης ώστε να ζητήσει βοήθεια, καθώς και ομάδες

⁵¹ Καββαδίας, Γ.Β. (1980), ό.π., σσ. 107-116. Τζιαμούρτας, Ζ. (2003), ό.π., σσ. 176-195.

⁵² Τζιαμούρτας, 2003), ό.π., σσ. 196-198.

γειτονίας ή τοπικές ομάδες, που ζούσαν στον ίδιο χώρο (γειτονιά, ή χωριό ή τσιφλίκι).⁵³ Ωστόσο, οι οικογένειες των Καραγκούννηδων ήταν ανεξάρτητες μεταξύ τους και υπήρχε μόνο ο δεσμός της συγγένειας, χωρίς να υπάρχει κάποια άλλη μορφή εξάρτησης ή εξουσίας.⁵⁴

Τόσο η εγκυμοσύνη όσο και η γέννα ήταν πολύ σημαντικά και ιερά γεγονότα για όλους τους Καραγκούννηδες, αλλά αποτελούσε κυρίως υπόθεση των γυναικών. Συγκεκριμένα, κατά τη διάρκεια της γέννας, που γινότανε με την επίβλεψη της μαίας, που ήταν μια γερόντισσα με εμπειρία. Η μαία είχε την υποχρέωση να μην επιτρέπει την παρουσία γυναικών που δεν ήταν της οικογενείας κατά τη γέννα, καθώς οι Καραγκούννηδες πίστευαν ότι «όσες γυναίκες, τόσοι πόνοι». Πίστευαν ότι μπορεί να προστεθούν οι πόνοι των γυναικών που έχουν γεννήσει σε αυτή που γεννάει. Μετά τη γέννηση του παιδιού ακολουθούσαν κάποιες τελετουργίες για την υγεία της λεχώνας και του παιδιού. Μητέρα και βρέφος δεν έπρεπε να πλυθούν για τρεις μέρες, ενώ αμέσως μετά τη γέννα έκοβαν τον ομφάλιο λώρο με ένα ψαλίδι και κρατούσαν το κομμάτι του λώρου που έμενε στον αφαλό του παιδιού όταν πλέον αποξηραίνονταν και έπεφτε. Αμέσως μετά τη γέννα, η μητέρα και το βρέφος ξαπλώνουν στη γη, ώστε να έρθουν σε επαφή και πάλι με τη Γη, τη Θεά Μητέρα. Η επαφή με τη γη θα εξασφάλιζε υγεία στο παιδί και νέα εγκυμοσύνη στη μητέρα.⁵⁵

Στην καραγκούννη οικογένεια, τα πολλά παιδιά αποτελούσαν κύριο χαρακτηριστικό της, καθώς θεωρούνταν πλούτος. Η ευχή σε όλους τους νιόπαντρους ήταν «πέντε αγόρια και μια τσούπρα», «όσα δώσει ο Θεός», έλεγαν. Δηλαδή η μητέρα που γεννούσε παιδί έχαιρε εκτίμησης από την οικογένεια και τους υπόλοιπους, ενώ οι άτεκνες γυναίκες ήταν στιγματισμένες και τις αποκαλούσαν «στέρφες» ή «κρούνες», πολλές φορές και ήταν δαχτυλοδεικτούμενες από την κοινωνία.⁵⁶ Η βάφτιση θεωρούνταν μια σημαντική πράξη για τον νονό, που μετατρέπονταν σε πνευματικό πατέρα και ταυτόχρονα πίστευαν ότι ήταν ένας τρόπος για να βοηθήσει την ψυχή του μετά θάνατον. Οι Καραγκούννηδες πίστευαν πολύ στη

⁵³ Καββαδίας, Γ.Β. (2005), ό.π., σσ. 33-35.

⁵⁴ Ντούλας, Χ.Σ. (2011), ό.π., σσ. 395.

⁵⁵ Καββαδίας, Γ.Β. (1980), ό.π., σσ. 116-117.

⁵⁶ Τζιαμούρτας, Ζ. (2003), ό.π., σσ. 161.

μετά θάνατον ζωή και στη σωτηρία της ψυχής. Χαρακτηριστικές φράσεις: «Άμα βαφτίζ', αλαφρών' η ψυχή σ'», «Να βαφτίσ', για να μην είσαι σαμαρωμένους».⁵⁷

Θάνατος

Στην κοινωνία των Καραγκούνηδων, ο θάνατος κατέχει πολύ σημαντική θέση. Τιμάται ευλαβικά και περιλαμβάνει ορισμένες τελετουργίες, που είναι ένα μείγμα από ειδωλολατρικές και χριστιανικές αντιλήψεις. Τρεις βασικοί σκοποί των τελετουργιών είναι να βοηθήσουν τον νεκρό κατά τη μετάβασή του από τη ζωή προς τον θάνατο, να εξασφαλίσουν την αγάπη του μέσα από τις επιμνημόσυνες τελετές και να προστατεύσουν τους ζωντανούς από την εχθρότητα και την εκδικητικότητα του νεκρού. Σημαντική ήταν η προετοιμασία του νεκρού, τον οποίο τον έντυναν ένας ή τρεις συγγενείς με καινούργια ρούχα και απάτητα παπούτσια. Στην κοιλιά του τοποθετούσαν μια κουλούρα που έκαιγε καθόλη τη διάρκεια της κηδείας και πάνω από το κεφάλι μια καντήλα με λάδι. Όταν έφτανε η ώρα να τον κηδέψουν του τοποθετούσαν στις τσέπες και στα χέρια χρήματα, ενώ του έβαζαν και αγαπημένα του αντικείμενα, που θα έπαιρνε μαζί του στον άλλο κόσμο. Μετά την κηδεία ακολουθούσαν τα τριήμερα, τα εννιάμερα και τα σαράντα. Όσο πιο νέος ήταν ο άνθρωπος που έφευγε τόσο πιο βαθιά και έντονη ήταν η θλίψη και ο πόνος, ενώ στους γεροντότερους ήταν πιο συνειδητή και κατανοητή η απώλεια. Ο νεκρός παρέμενε όλο το βράδυ στο σπίτι, όπου τον ξενυχτούσαν, κρατώντας του συντροφιά και έτσι είχαν τη δυνατότητα να τον αποχαιρετήσουν. Φυσικά, δεν έλειπαν τα μοιρολόγια, όποια και αν ήταν η ηλικία του θανόντος, όμως αυτά λέγονταν μόνο την ημέρα. Το βράδυ επικρατούσε η ησυχία, που συνδέονταν με τον βουβό πόνο και με την ανάγκη για μια ήρεμη μετάβαση του νεκρού από τη ζωή στον θάνατο. Ένα ακόμη βασικό έθιμο σχετικά με τον θάνατο ήταν το ξανάχωμα, μετά το πέρας 5 ή 7 ετών από την κηδεία. Γίνονταν πάντα Κυριακή πρωί, όπου συγγενείς μάζευαν και έπλεναν τα οστά του νεκρού και πλέον τα φύλασσαν σε ένα οστεοφυλάκιο. Τα χρυσαφικά και ότι άλλο αντικείμενο είχε επιζήσει τα κρατούσαν σαν φυλαχτό. Η όλη διαδικασία τελείωνε με μια επιμνημόσυνη δέηση του παπά και το μοίρασμα κολλύβων.⁵⁸

⁵⁷ Τζιαμούρτας, Ζ. 2003), ό.π., σσ. 168.

⁵⁸ Τζιαμούρτας, Ζ. (2003), ό.π., σσ. 199-210.

Σύμφωνα με τον Καββαδία, οι τιμές προς τον νεκρό από τους Καραγκούνηδες θεωρούνταν πολύ σημαντικές. Φυσικά πρώτο ρόλο κατείχε ο ιερέας, που επισκέπτονταν τον ετοιμοθάνατο για να τον κοινωνήσει και να του διαβάσει ορισμένες δεήσεις για ομαλή μετάβαση στον άλλο κόσμο. Όσο οι συγγενείς βρίσκονταν συγκεντρωμένοι γύρω από τον ετοιμοθάνατο τραγουδούσαν το τραγούδι του χωρισμού. Αν ο ετοιμοθάνατος είχε τις αισθήσεις του συμμετείχε και ο ίδιος στο τραγούδι. Μετά τον θάνατο ενεργό ρόλο έχουν οι μοιρολογίστρες, δηλαδή όλες οι γυναίκες του χωριού που τραγουδούν μοιρολόγια γύρω από τον νεκρό μέχρι και την ώρα της ταφής του. Τον νεκρό τον τοποθετούσαν στην πιο ωραία κάμαρα του σπιτιού, πάνω σε μια κουβέρτα στο δάπεδο, με τα πόδια προς την Ανατολή για να μπορεί να βλέπει τον ήλιο και στην ίδια στάση τους έθαβαν. Η επιλογή του καλύτερου δωματίου είναι μια τιμή και ένας σεβασμός προς τον νεκρό. Η τοποθέτηση πάνω στο δάπεδο είναι συμβολική, δείχνοντας τον κύκλο της ζωής που κλείνει και επανέρχεται το σώμα στη γη από όπου και προέρχεται. Ο θάνατος δε θεωρείται ένα τέλος για τους Καραγκούνηδες, αλλά μια «ατελείωτη επαναφορά, αιώνια, καινούργια αρχή».⁵⁹

Μετά την απομάκρυνση του λειψάνου για την κηδεία, οι γυναίκες αρχίζουν την καθαριότητα του σπιτιού. Αδειάζουν την νεκρική κάμαρα από όλα τα έπιπλα και στο κέντρο αφήνουν μόνο ένα τραπέζι πάνω στο οποίο τοποθετούν το σιτάρι που έμεινε από την κηδεία, ένα δοχείο με νερό, ένα καντήλι με το λάδι που ήταν πλάι στον νεκρό και ένα κερί αναμμένο. Το καθάρισμα του σπιτιού συμβολικά είναι μια μορφή κάθαρσης από τα μιάσματα του νεκρού και γίνεται για την προστασία των ζωντανών. Το νερό είναι για να ξεδιψάσει η ψυχή του νεκρού που τριγυρνά στο σπίτι, το κερί και το καντήλι είναι για να φωτίσουν στην ψυχή τον δρόμο και οι σπόροι του σιταριού θα προσφερθούν στους ζωντανούς συμβολίζοντας τη ζωή. Το πιάτο μέσα στο οποίο ήταν το σιτάρι στο τέλος το έσπαγαν γιατί συνδέονταν με τις δυνάμεις του θανάτου και το πετούσαν στη στέγη του σπιτιού για να εξαγνιστεί από τον ήλιο. Σημαντικό ρόλο παίζει το νερό που έφερε τη δύναμη της αναγέννησης. Μετά την κηδεία όλο το χωριό άδειαζε τα δοχεία που είχε και τα ξαναγέμιζε με καθαρό νερό, έτσι ώστε να αποφύγει το μιάσμα του θανάτου, που θεωρούνταν ιδιαίτερα επικίνδυνο.

⁵⁹ Καββαδίας, Γ.Β. (1980), ό.π., σσ. 81-84.

Για αυτό μετά από τον ερχομό από το νεκροταφείο υπήρχε ένα άτομο έξω από το σπίτι που τους έριχνε νερό να πλυθούν πριν μπουν μέσα στο σπίτι.⁶⁰

Όσον αφορά στα νεκροταφεία των Καραγκούνηδων ένα χαρακτηριστικό τους ήταν τα πολλά χρώματα. Τα κάγκελα του κάθε τάφου ήταν φτιαγμένα από ξύλο και ήταν μαύρα για τους γέροντες, γαλάζια για τους μεσήλικες και άσπρα για μικρότερες ηλικίες ή ροζ στις κοπέλες. Το χρώμα του φέρετρου επίσης εξαρτιόνταν από την ηλικία του θανόντος (καφέ στους μεγαλύτερους και άσπρο στους νεότερους). Ανάλογα με την ηλικία του θανόντος, οι γυναίκες φορούσαν μαύρα αν ήταν νέος, σκούρο μπλε αν ήταν μεσήλικας και σκούρο καφέ αν ήταν γέρος. Η απώλεια ενός μέλους των Καραγκούνηδων από την οικογένεια ήταν πάντα οδυνηρή, όποια και αν ήταν η ηλικία του θανόντος. Απλά, όταν ο νεκρός ήταν πλήρης ημερών το δεχόντουσαν πιο αβασάνιστα και φαίνεται από τις πρακτικές που επέλεγαν. Θεωρούσαν, δηλαδή, τον θάνατο ως τη φυσική κατάληξη της ζωής. Όσον αφορά στους νέους, η οδύνη ήταν πολύ μεγάλη και φαινόταν ότι την αρνούσαν με κάποιο τρόπο, για αυτό άλλωστε στους νέους- ανύπαντρους επέλεγαν να φορέσουν γαμπριάτικο κουστούμι ή νυφιάτικη φορεσιά, γιατί θεωρούσαν ότι υπάρχει κάποια συνέχιση ακόμη και μετά τον θάνατο, «σαν τα χρόνια των νέων να κυλάνε και πέρα από τον θάνατο». Κι αυτό φαίνεται και μέσα από τα χρώματα που επέλεγαν για τα κάγκελα, καθώς «τα ζωηρά χρώματα του ταφικού κιγκλιδώματος αρνούσαν τα μαύρα σκοτάδια του Άδη». Σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η θύμηση αυτού που πέθανε, καθώς η λησμοσύνη θα ήταν ένας δεύτερος θάνατος, πιο οριστικός από τον πρώτο για τον νεκρό. Οι Καραγκούνηδες μετά την παρέλευση του θανάτου και την τελετή της κηδείας ακολουθούσαν ένα μείγμα αρχαίων και ορθόδοξων δοξασιών και συνέχιζαν να τιμούν τον νεκρό ανά τακτά χρονικά διαστήματα, ξεκινώντας από τα τριήμερα, εννιάμερα και τα σαράντα (τρεις, εννιά και σαράντα μέρες μετά τον θάνατο) και συνεχίζοντας με τους τρεις, έξι, εννιά και δώδεκα μήνες. Πρόκειται για μια διαδικασία συνειδητοποίησης του θανάτου, που περιλαμβάνει τη συγχώρεση και την αιώνια ανάπαυση των νεκρών.⁶¹

⁶⁰ Καββαδίας, Γ.Β. (1980), ό.π., σσ. 82-86.

⁶¹ Καββαδίας, Γ.Β. (1980), ό.π., σσ. 86-89.

Φορεσιές

Τα παιδιά στη βρεφική και νηπιακή ηλικία φορούσαν τη λεγόμενη σαλιάρα, η οποία ήταν σαν φουστανάκι, το οποίο έφτιαχναν από χρωματιστά αγορασμένα υφάσματα. Κάτω από τη σαλιάρα φορούσαν συνήθως μια μάλλινη φανέλα. Τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια φορούσαν τη σαλιάρα που έφτανε πιο κάτω από τα γόνατα. Ωστόσο, σε πολλές περιπτώσεις εξαιτίας της φτώχειας ήταν ξεβράκωτα και ξυπόλυτα. Τον χειμώνα όσοι είχαν χρήματα φορούσαν δερμάτινα παπούτσια, έπλεκαν μάλλινα παπούτσια και για πέλμα έβαζαν γουρουνοτόμαρο.⁶²

Τα κορίτσια συνήθως ηλικίας 15-20 ετών φορούσαν φουστάνια διαφόρων χρωμάτων μακριά μέχρι τη μέση της γάμπας. Από την ηλικία των 20 ετών και έπειτα, φορούσαν την παραδοσιακή καραγκούνικη στολή, η οποία αποτελούνταν από μάλλινη φανέλα, άσπρο κάμσο, που ήταν κεντημένο στο κάτω μέρος με κόκκινη ή πράσινη κλωστή, καθώς και στα μανίκια κεντημένα από τα ίδια τα κορίτσια, τα οποία κεντούσαν συνήθως τις νύχτες, τα λεγόμενα νυχτέρια, όπου συγκεντρώνονταν κορίτσια και γυναίκες πλέκοντας, κεντώντας, γνέφοντας και ακούγοντας ιστορίες από τις μανιές. Πάνω από το κάμσο φορούσαν τον σαγιά κι επίσης φορούσαν ποδιά, στα πόδια τσερέπια και στο κεφάλι φορούσαν άσπρο μαντίλι. Τα αγόρια φορούσαν παντελόνι μάλλινο και από μέσα πανίσιο βρακί χρώματος μπλε, καθώς και σκούτινο σακάκι. Αυτή η αλλαξιά ήταν για το σχολείο, το σπίτι, το χωράφι ή για πιο επίσημες περιστάσεις, μιας και δεν υπήρχαν πολλά ρούχα. Πιο πολλές επιλογές είχαν σε ρούχα οι πλούσιοι, οι οποίοι είχαν τη δυνατότητα να πάνε σε ράφτες και δεν χρειαζόταν να φτιάξουν τα ρούχα μόνοι τους.⁶³

Η καραγκούνικη στολή έχει πάρα πολλά έξτρα κομμάτια και ανάλογα με την ηλικία και την κοινωνική κατάσταση της γυναίκας άλλαζε. Για παράδειγμα, η στολή που φορούσαν οι αρραβωνιασμένες, οι οποίες αρραβωνιάζονταν μετά τα 25 έτη, είχε ορισμένα επιπλέον κομμάτια, που ήταν το ασημοζούναρο, η ντούπια στο στήθος, το ντουμπλόν και τα φλουριά στο κεφάλι, που ήταν δώρο του γαμπρού. Ανάλογα με την ηλικία, όσο δηλαδή μεγάλωναν οι γυναίκες τόσο πιο πολύ απλοποιούνταν η στολή, δηλαδή μετά τον γάμο υπήρχε η καλή στολή για τις γιορτές και τις επίσημες τελετές με όλα τα στολίδια της και υπήρχε και η καθημερινή στολή. Μόνο οι νιόπαντρες και

⁶² Τζιαμούρτας, Ζ. (2003), ό.π., σσ. 52.

⁶³ Τζιαμούρτας, 2003), ό.π., σσ. 53.

οι αρραβωνιασμένες φορούσαν συνέχεια την επίσημη στολή για να ξεχωρίζουν. Η στολή στους άνδρες δεν διαφοροποιούνταν σε μεγάλο βαθμό, καθώς υπήρχαν κλασικά το πουκάμισο, η μάλλινη φανέλα, το σκούτινο παντελόνι και το σκούτινο σακάκι.⁶⁴ Πριν το 1930 όμως, στον θεσσαλικό κάμπο κυριαρχούσε ως επίσημη φορεσιά των ανδρών η φουστανέλα, με μικρές παραλλαγές από την κλασική φουστανέλα των άλλων μερών της Ελλάδας. Χαρακτηριστικό της φουστανέλας ήταν η ύπαρξη 400-600 λαγκιόλιων (πτυχών), ενώ φοριόταν λίγο πιο πάνω από το γόνατο. Τα στοιχεία αυτά τα έχουμε από στολές που έχουν βρεθεί στα σεντούκια, ενώ με βάση την τοπική διάλεκτο η φουστανέλα αποκαλούνταν και φούρλα, για αυτό υπάρχει στην περιοχή του Παλαμά η χαρακτηριστική φράση «ξεσφουρλιάστηκε», δηλαδή του λύθηκε η φούρλα, η φουστανέλα.⁶⁵

Όπως αναφέρει ο Καββαδίας, «κοινωνικά και ανθρώπινα, ο Καραγκούνης δεν έχει άλλο καταφύγιο από τους 'δικούς του' και τις δυνάμεις του». Ήταν πολύ σημαντικό για την επιβίωση των Καραγκούνηδων να μπορούν να έχουν τη βοήθεια του συγγενή, του γείτονα ή του χωριανού. Ακόμη και μετά την απελευθέρωση (1881), οι Καραγκούνηδες αντιμετωπίστηκαν εχθρικά από το κράτος, καθώς τα τσιφλίκια απλώς άλλαξαν χέρια. Με την αγροτική μεταρρύθμιση του 1923 και την κατανομή γαίας στους ακτήμονες, και συγκεκριμένα στις συζυγικές οικογένειες, αλλάζει η μορφή της οικογένειας από ευρεία σε πυρηνική και γίνονται πιο έντονα τα στοιχεία του ατομικισμού. Τα μέλη της οικογένειας δείχνουν πλέον περισσότερο ενδιαφέρον για τη δική τους ζωή και ευημερία, «η παλιά αλληλεγγύη χάθηκε», με αποτέλεσμα να έχει αποδυναμωθεί η συγγένεια και η γειτονιά, έχοντας πια μια περισσότερο συναισθηματική σχέση.⁶⁶

Προίκα

Όσον αφορά το θέμα της προίκας στην παραδοσιακή καραγκούνικη κοινωνία, όλοι ασχολούνταν με παρόμοιο αντικείμενο, για αυτό η προίκα έπαιζε σημαντικό ρόλο, καθώς ξεχώριζε το άτομο που τη δεχόταν και του πρόσδιδε κοινωνική υπεροχή.

⁶⁴ Τζιαμούρτας, 2003), ό.π., σσ. 53-56.

⁶⁵ Φιρφίρης, Α.Β. (2009). Η παλαμιώτικη σκούφια και η νυφιάτικη ενδυμασία της Καραγκούνας στην περιοχή Παλαμά. Στα *Πρακτικά του Συνεδρίου, 1^ο Καραγκούνικο Αντάμωμα 2009*, 11-13 Σεπτεμβρίου. Δήμος Παλαμά: Πολιτιστικός Οργανισμός, σσ. 223.

⁶⁶ Καββαδίας, Γ.Β. (2005), ό.π., σσ. 36-37.

Συνήθως, αυτός που διεκδικούσε κοπέλα με μεγάλη προίκα είχε κι αυτός την ίδια οικονομική επιφάνεια, με αποτέλεσμα «παντρευόταν ο πλούτος τη χλιδή». Η προίκα πολλές φορές κάλυπτε την ηλικία, αλλά και την έλλειψη ομορφιάς της νύφης, αν και υπήρχαν περιπτώσεις που ο γαμπρός προτιμούσε την όμορφη, αλλά φτωχή, νύφη. Στις περισσότερες περιπτώσεις την προίκα τη διεκδικεί ο γαμπρός για να μπορέσει με τα λεφτά της προίκας να ξεκινήσει την πορεία της έγγαμης ζωής του. Με το πέρασμα των χρόνων και κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας και αργότερα, το έθιμο της προίκας καθιερώνεται ως ένας αναγκαίος θεσμός, οπότε πολλές φορές το κορίτσι θεωρείται ένα «δυσβάσταχτο γραμμάτιο» για την οικογένεια.⁶⁷ Μια άλλη μορφή συνδιαλλαγής στα πλαίσια του γάμου στην караγκούνικη κοινωνία ήταν το λεγόμενο «γαρλίκι», σύμφωνα με το οποίο ο μέλλον γαμπρός για να καπαρώσει τη νύφη έδινε συνήθως κινητά περιουσιακά στοιχεία στον μέλλοντα πεθερό του και το οποίο βρισκόταν σε συνάρτηση με την ομορφιά της νύφης. Αξίζει να σημειωθεί ότι το «προικοσύμφωνο» περιελάμβανε χωράφια, ζώα και σε πιο μικρό βαθμό μετρητά χρήματα.⁶⁸

Μια πρακτική που συνηθιζόταν στους Караγκούνηδες πριν την απελευθέρωση των τσιφλικιών πριν την τέλεση του γάμου ήταν το 'αγαρλίκι'. Σύμφωνα με αυτό, ο γαμπρός αποζημίωνε τον πεθερό του για την απώλεια των εργατικών χεριών της νύφης και για αυτόν τον λόγο τα αγόρια παντρεύονταν στην ηλικία των 20 ετών, ενώ τα κορίτσια στην ηλικία των 30 ετών. Μετά την αλλαγή του τύπου της οικογένειας και την απόκτηση ιδιοκτησίας άλλαξαν και τα ήθη και τα έθιμα του γάμου. Άρχισαν να παντρεύονται σε πιο λογικές ηλικίες, ενώ ο πατέρας της νύφης πλήρωνε τον γαμπρό, περνώντας έτσι στον θεσμό της προίκας.⁶⁹

Τα κορίτσια από μικρή ηλικία, περίπου στην ηλικία των 13 ετών, ξεκινούσαν έναν αγώνα ζωής, που λεγόταν προίκα. Μία από τις πιο δύσκολες δραστηριότητες που είχαν να ασχοληθούν ήταν το κέντημα, γιατί απαιτούσε μεγάλη δεξιότητα, επιμέλεια, φαντασία και πολύ κόπο. Μεταξύ των σχεδίων που επέλεγαν να κεντήσουν

⁶⁷ Καρράς, Ι. (1999). Η κοινωνική διάσταση των γαμήλιων προσφορών μέσα στην караγκούνικη κοινωνία. Στα *Πρακτικά Α' Ιστορικού Συνεδρίου Παλαμά, 2-3 Ιουλίου 1994* (Τόμ. Β'), (σσ. 209-219). Παλαμάς: Πρότυπες Θεσσαλικές Εκδόσεις, σσ. 209-211.

⁶⁸ Καρράς, Ι. (1999), ό.π., σσ. 212-214. Καββαδίας, Γ.Β. (2005), ό.π., σσ. 37-38.

⁶⁹ Καββαδίας, Γ.Β. (1980), ό.π., σσ. 37-38.

ήταν ο μέανδρος⁷⁰, η κληματαριά, οι γιρλάντες, οι σταυροί και το κυπαρίσσι. Το κέντημα ήταν μια δραστηριότητα που λάμβανε χώρα κυρίως τον χειμώνα, που ήταν περιορισμένες οι αγροτικές εργασίες, αλλά η προεργασία των υφασμάτων ξεκινούσε από τον Μάιο. Η προίκα εκτός από τα κεντήματα περιελάμβανε βελέντζες, στρωσίδια, υφαντά, τσιόλια, πλεκτά και άλλα. Το κάθε κορίτσι έραβε τουλάχιστον 20-30 κάμσα και 10-12 σαγιάδες, που θα έφταναν για όλη τη ζωή της.⁷¹

Ο θεσμός της προίκας έφερνε σε δύσκολη κοινωνική θέση τη γυναίκα, η οποία επωμιζόταν την οικονομική γαμήλια επιβάρυνση και στην караγκούνικη κοινωνία θεωρούνταν κατώτερη του άνδρα. Κι αυτό προκύπτει μέσα από τις ευχές που έδιναν στους νεόνυμφους, λέγοντάς τους χαρακτηριστικά «πέντε αγόρια και μια τσούπρα». Όλα αυτά αποκαλύπτουν τα χαρακτηριστικά της караγκούνικης κοινωνίας, που ήταν συντηρητική, αυστηρή και ανδροκρατούμενη. Ωστόσο, η γυναίκα- караγκούνα διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στον οικογενειακό και εργασιακό βίο, διεκδικώντας μια νέα θέση μέσα στην κοινωνία, σε συνδυασμό όμως με τη διατήρηση των στοιχείων του λαϊκού πολιτισμού βοηθώντας να περάσει στις επόμενες γενιές όλα αυτά τα πολύτιμα πολιτισμικά στοιχεία και τη θυμοσοφία των Караγκούνηδων.⁷² Η γυναίκα- Караγκούνα έπαιζε σημαντικό ρόλο στην οικονομική εκμετάλλευση της γης και στα ζώα, έχοντας ένα τεράστιο ψυχικό και σωματικό απόθεμα, βοήθησε στη διατήρηση της συνοχής της οικογένειας και των παραδόσεων, αλλά και στην καλλιέργεια της θρησκευτικότητας, που δεν κατάφεραν να κάμψουν τόσοι αιώνες δουλείας. Θεωρείται μια πραγματική ηρώιδα της Θεσσαλίας και κάποιοι υποστηρίζουν ότι «διεκδικεί περισσότερο από κάθε άλλη γυναίκα τον τίτλο της φεμινίστριας».⁷³

Ιδιαίτερα βαρύτητα έδινε η караγκούνικη κοινωνία στην τιμή και την ηθική της γυναίκας. Η ύπαρξη μιας παράνομης –προγαμιαίας ή εξωσυζυγικής- σχέσης, είχε ως αποτέλεσμα να βαρύνει και να στιγματίσει ολόκληρη την οικογένεια, ενώ η γυναίκα θεωρούνταν ανήθικη και χαρακτηρίζονταν ως «πρόστυχη, ξετσίπουτη, ρουφιάνα, ή γαιδούρα».⁷⁴ Οι Караγκούνες συνήθως έφτιαχναν μόνο τα μαλλιά τους

⁷⁰ Ο μέανδρος ήταν αρχαίο σύμβολο που χρησιμοποιούσαν οι Караγκούνηδες.

⁷¹ Τζιαμούρτας, 2003), ό.π., σσ. 58.

⁷² Καρράς, Ι. (1999), ό.π., σσ. 216-218.

⁷³ Ντούλας, Χ.Σ. (2011), ό.π., σσ. 529-530, 534.

⁷⁴ Τζιαμούρτας, Ζ. (2003), ό.π., σσ. 218-219.

και από κάποιες μαρτυρίες έβαφαν και τα νύχια τους, κάτι άλλο στο πρόσωπο δεν έκαναν, γιατί ήθελαν να έχουν καθαρό μούτρο. «Καθαρό μούτρο σημαίνει για τους Καραγκούνηδες καθαρή συνείδηση».⁷⁵

Γλωσσικό ιδίωμα

Ένα από τα χαρακτηριστικά που διαφοροποιούσε τους Καραγκούνηδες από τους υπόλοιπους Έλληνες ήταν το γλωσσικό ιδίωμα, που ήταν ένα μείγμα ομηρικών και προ-ομηρικών λέξεων. Για παράδειγμα, τη λέξη νερό την προφέρουν νηρό, με αποτέλεσμα να θεωρούνται από τους άλλους καθυστερημένοι, αν και ήταν ο σωστός τρόπος προφοράς. Η γλώσσα των Καραγκούνηδων θεωρείται πλήρης ως προς τις σημασιολογικές αποχρώσεις και τον πλούτο του λεξιλογίου. Από το 1880 μέχρι και σήμερα ο μόνος που φαίνεται πως έχει ασχοληθεί με το γλωσσικό ιδίωμα των Καραγκούνηδων ήταν ο κ. Ζήσης Τζιαμούρτας.⁷⁶ Ωστόσο, η γλώσσα τους ήταν πάντα η ελληνική, χωρίς να υπάρχουν διαφοροποιήσεις από το λεξιλόγιο των άλλων Θεσσαλών. Εξάλλου, όπως αναφέρει ο Ντούλας: «τη γλώσσα πρωταρχικά την πλάθει ο λαός και την τελειοποιούν η λογοτεχνία και οι επιστήμες».⁷⁷

Παραμύθια

Σημαντικό ρόλο στην καραγκούνικη κοινωνία παίζουν και τα παραμύθια, που συχνά συγχέονται με τους μύθους και τους θρύλους. Τα παραμύθια είναι ένα μέσο ψυχαγωγίας στα καραγκούνικα σπίτια, που φέρνει πιο κοντά τα μέλη της οικογένειας, ενώ μέσα από αυτά αναδύονται το καλό και το κακό, οι αρετές και οι κακίες των ηρώων, με αποτέλεσμα να βγάζουν ηθικά διδάγματα. Τα παραμύθια, οι ιστοριούλες και τα τραγούδια αποτελούσαν κυρίως την πνευματική τροφή των Καραγκούνηδων.⁷⁸

Αν και ορισμένοι υποστηρίζουν ότι το λεξιλόγιο των Καραγκούνηδων ήταν περιορισμένο και οι ίδιοι είχαν χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, χρησιμοποιούσαν λέξεις

⁷⁵ Τζιαμούρτας, Ζ. (2003), ό.π., σ. 47.

⁷⁶ Καρατόλιας, Α.Ν. (2009). Γλώσσα και πολιτισμός των Καραγκούνηδων. Στο 1^ο Καραγκούνικο Αντάμωμα 2009, Πρακτικά Συνεδρίου με θέμα “Οι Καραγκούνηδες της Θεσσαλίας” (σσ. 63-72). Δήμος Παλαμά: Πολιτιστικός Οργανισμός, σσ. 66-69.

⁷⁷ Ντούλας, Χ.Σ. (2011). *Οι Καραγκούνηδες της Θεσσαλίας*. Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός Οίκος Σταμούλη, σσ. 395, 457.

⁷⁸ Τζιαμούρτας, Ζ. (2003), ό.π., σσ. 381-382.

στην καθημερινότητά τους με ομηρική ή αρχαία προέλευση, αγνοώντας οι ίδιοι το βαθύτερο νόημα αυτών και τις ρίζες τους. Για παράδειγμα, χρησιμοποιούσαν το κοτέω- κοτώ, που σημαίνει τολμώ και είναι ομηρική λέξη, καθώς και το τσιμπούσι, χωρίς να γνωρίζουν ότι προέρχεται από την αρχαία ελληνική λέξη 'το συμπόσιο'.⁷⁹

Εκπαίδευση

Όσον αφορά στο μορφωτικό τους επίπεδο πριν από τα μέσα του 1950, ήταν πολύ χαμηλό και ιδιαίτερα οι γυναίκες δεν είχαν καμία σχεδόν επαφή με το σχολείο.⁸⁰ Παρόμοια παρέμεινε η κατάσταση και κατά τη δεκαετία του 1960, με την πλειοψηφία των Καραγκούνηδων αλλά κυρίως των γυναικών να έχουν ένα χαμηλό μορφωτικό επίπεδο.⁸¹ Τα πρώτα σχολεία ξεκίνησαν το 1850 περίπου και ήταν άμεσα συνδεδεμένα με την Εκκλησία, καθώς αυτά βρίσκονταν στον χώρο της Εκκλησίας και ο παπάς ήταν και δάσκαλος του σχολείου. Τα κορίτσια δεν επιτρεπόταν να πάνε στο σχολείο διότι το θεωρούσαν προσβολή οι Καραγκούνηδες, ενώ έπρεπε να ετοιμάσουν την προίκα τους.⁸² Αξίζει να σημειωθεί ότι με την είσοδο των νεαρών κοριτσιών στο σχολείο επήλθε και η αλλαγή στον τρόπο ενδυμασίας, αποβάλλοντας την παραδοσιακή φορεσιά. Επίσης, η αγραμματοσύνη των γυναικών της συγκεκριμένης κοινωνίας συνέβαλε στην καλλιέργεια προλήψεων και δεισδιαιμονιών. Η ίδια συχνά κατέφευγε στο ξεμάτιασμα ή στις μάιστρες για μάγια. Ακόμη, η γυναίκα- Καραγκούνα θεωρούνταν πονηρή, καθώς μπορούσε με πλάγιους τρόπους να πείσει τον άνδρα της και να καταφέρει αυτό που θέλει, παρά τη μειονεκτική θέση που κατείχε. Στην κοινωνία συνέδεαν την πονηριά με μαγικές ικανότητες. Χαρακτηριστικά, ο Ντούλας αναφέρει: «Άμα θέλει η γυναίκα ξεγελάει τον άνδρα της σαράντα φορές την ημέρα».⁸³

Κατά τους δύο πρώτους αιώνες σκλαβιάς, οι Τούρκοι προσπάθησαν να καταστρέψουν τελείως την παιδεία των χριστιανών. Παρά το πνευματικό μαρασμό του γένους και τον σκοταδισμό των χρόνων αυτών στην ψυχή των ανθρώπων κρυφόκαιγε μια σπίθα. Έτσι, η θρησκεία προσέλκυσε το ενδιαφέρον των ανθρώπων,

⁷⁹ Αγγέλης, Β. (1999), ό.π., σ. 230.

⁸⁰ Καββαδίας, Γ.Β. (2005). *Καραγκούνηδες. Δεμένοι με τη Γη*. Αθήνα: Καρδαμίτσας, σ. 31.

⁸¹ Καββαδίας, Γ.Β. (1980), ό.π., σ. 31.

⁸² Τζιαμούρτας, Ζ. (2003), ό.π., σσ. 319-322.

⁸³ Ντούλας, Χ.Σ. (2011), ό.π., σ. 535.

που επιθυμούσαν να μάθουν τα παιδιά τους γράμματα. Τον ρόλο του δασκάλου είχε ο παπάς, που μάθαινε στα παιδιά να διαβάζουν και να γράφουν, αλλά τους έκανε και μαθήματα ιστορίας, με βάση τις δικές του γνώσεις. Σύμφωνα με τη μαρτυρία του λογίου Μανουήλ Γεδεών, «η τούρκικη κυβέρνηση γράφει ανεχόμενη τη χριστιανική θρησκεία εγνώριζε ότι στους ναούς διαβάζουν και ψάλλουν οι παπάδες και οι ψάλτες και ουδέποτε εμπόδιζε τη διδασκαλία στα κελιά και τους νάρθηκες».⁸⁴

Μια σημαντική αλλαγή για την εκπαίδευση πραγματοποιήθηκε από τη Σύνοδο Ιεραρχών στην Κωνσταντινούπολη, το 1593. Η Σύνοδος αποφάσισε να ιδρυθούν σε όλες τις περιοχές της χώρας σχολεία και ιδιαίτερα στην ύπαιθρο ώστε να μάθει ο κόσμος γράμματα. Παρά αυτή την προσπάθεια δεν επήλθε κάποια ιδιαίτερη και σοβαρή πνευματική εξύψωση του ελληνικού λαού. Η μεγάλη αλλαγή επήλθε μετά από την άδεια που δόθηκε να δημιουργούνται ελληνικά σχολεία ελεύθερα από τον Σουλτάνο Σελήμ τον Γ' (1789-1807). Παρόλα αυτά στα Καραγκουνοχώρια, η έναρξη για την ίδρυση σχολείων ξεκίνησε μετά το 1839. Στα σχολεία εκπαιδευτικοί ήταν οι ιερείς- δάσκαλοι, ενώ ήταν υπό την φροντίδα των εκκλησιών, καθώς οι εκκλησίες δεν είχαν πολιτικούς στόχους. Από το 1779, οι Έλληνες όπως και τα άλλα έθνη έχουν πλήρη θρησκευτική ελευθερία.⁸⁵

Πριν την απελευθέρωση από τους Τούρκους αλλά και μετά, τα σχολεία στη Θεσσαλία ήταν γραμματοδιδασκαλεία και λειτουργούσαν στον χώρο της εκκλησίας, ενώ το περιεχόμενο της εκπαίδευσης συμπορευόταν με τις διδαχές της εκκλησίας. Η απουσία οργανωμένου κράτους οδήγησε στην ανάγκη πρωτοβουλιών από την εκκλησία, για αυτό και στον περίβολο της εκκλησίας υπήρχαν τα κελιά, που χρησίμευαν και για τη διδασκαλία των παιδιών αλλά και ως ξενώνας αρρώστων και περαστικών και φυσικά σ' αυτόν τον χώρο ζούσε και ο ίδιος. Επίσης, στον χώρο της εκκλησίας υπήρχε το νεκροταφείο του χωριού, μελισσομάντριά και κάποιο κατάστημα, που το ονόμαζαν βακούφκο. Το Μάρκο ήταν ανάμεσα στα χωριά που είχαν σχολείο πριν την απελευθέρωση το 1881. Σύμφωνα με τον Τζιαμούρτα, μετά από επιτόπια έρευνα σε περίπου 40 Καραγκουνοχώρια διαπίστωσε ότι σε κάθε χωριό λειτουργούσε σχολείο στον χώρο της εκκλησίας. Στα σχολεία αυτά δίδασκαν οι γραμματοδιδάσκαλοι, που γνώριζαν ανάγνωση, γραφή και τις 4 αριθμητικές πράξεις

⁸⁴ Τζιαμούρτας, Ζ. (2003), ό.π., σ. 319. Τσοποτός, Δ.Κ. (1983), ό.π., σσ. 177-190.

⁸⁵ Τζιαμούρτας, Ζ. (2003), ό.π., σ. 320.

και αυτοί αποτέλεσαν τα φυτώρια για να ανθήσουν οι υποδιδάσκαλοι και οι μετέπειτα δάσκαλοι, που συνέβαλαν σημαντικά στην εκπαίδευση στον θεσσαλικό κάμπο παρά τις δύσκολες και αντίξοες συνθήκες.⁸⁶

Μέσα από αυτά τα σχολεία και παρά τις υποτυπώδεις γνώσεις που παρείχαν, ήταν αρκετά για να γαλουχήσουν τους αυριανούς επαναστάτες, που εξεγέρθηκαν κατά των τσιφλικιάδων διεκδικώντας μια αξιοπρεπή ζωή για αυτούς αλλά και για όλους τους Καραγκούνηδες. Με τον νόμο ΒΤΜΘ, του 1895 ιδρύθηκαν τριτάξια σχολарχεία στην Καρδίτσα, στον Παλαμά, στις Σοφάδες και σε άλλα μέρη, όπου έδιναν τη δυνατότητα στα παιδιά των Καραγκούνηδων κατόπιν εξετάσεων να φοιτήσουν σε αυτά, αυξάνοντας τις ήδη υπάρχουσες γνώσεις τους. Τα σχολарχεία λειτουργούσαν μέχρι το 1929 και οι απόφοιτοί τους γίνονταν δάσκαλοι.⁸⁷

Φαγητά

Οι Καραγκούνηδες μαγείρευαν τα δικά τους φαγητά, τα οποία φρόντιζαν να είναι χορταστικά και θρεπτικά. Αυτά χωρίζονταν σε αρτήσιμα και ξανάρτα φαγητά. Ένα βασικό συστατικό στη διατροφή των Καραγκούνηδων ήταν η λίπα, για αυτό και είχε τόσο μεγάλη σημασία η εκτροφή του γουρουνιού, κι αυτό λόγω της έλλειψης ή της ακριβής αγοράς του ελαιολάδου. Το ελαιόλαδο χρησιμοποιούνταν μόνο σε περιόδους νηστείας, διότι η λίπα ήταν αρτίσιμη. Συνήθως, η διατροφή τους ήταν λιτή και αποτελούνταν από προϊόντα της εποχής, όπως χόρτα, λαχανικά και φρούτα. Επίσης, έτρωγαν γαλακτοκομικά προϊόντα από τα ζώα (γάλα, τυρί, γιαούρτι) καθώς και τα αυγά. Βασικό και απαραίτητο τρόφιμο της καθημερινότητάς τους ήταν το ψωμί, το οποίο δεν γινόταν από σιτάρι για όλους. Οι φτωχές οικογένειες αντί για σιταρένιο αλεύρι (καθάριο ψωμί) χρησιμοποιούσαν αλεύρι καλαμποκιού ή αλεύρι από ασπρίτσα και σε πολύ δύσκολες εποχές έφτιαχναν μέχρι και ψωμί από βρώμη (βρωμόψωμο). Επίσης, χρησιμοποιούσαν ως υποκατάστατο του καφέ το καβουρδισμένο ρεβύθι ή κριθάρι. Και φυσικά, η ζάχαρη και τα γλυκά ήταν δυσεύρετα την εποχή εκείνη. Λόγω της έλλειψης κρέατος, τα ψάρια αποτελούσαν για τους Καραγκούνηδες μια βασική πηγή πρωτεΐνης, καθώς υπήρχαν άφθονα στα πολλά ποτάμια και έλη που υπήρχαν στην ευρύτερη περιοχή. Οπότε το ψάρεμα ήταν μια

⁸⁶ Τζιαμούρτας, Ζ. (2003), ό.π., σσ. 320-321.

⁸⁷ Τζιαμούρτας, Ζ. (2003), ό.π., σσ. 332-334.

συχνή δραστηριότητα για διασκέδαση, η οποία όμως κάλυπτε και τις βασικές διατροφικές τους ανάγκες, καθώς έπιαναν ψάρια, χέλια και καραβίδες. Παράλληλα, μια ακόμη δραστηριότητα από την οποία αντλούσαν ευχαρίστηση ήταν το κυνήγι, το οποίο επίσης κάλυπτε κάποιες ανάγκες τους σε κρέας. Κυνηγούσαν κυρίως πάπιες, αγριόχηνες, μπεκάτσες, και άλλα πουλιά.⁸⁸

Ένα από τα πρωινά φαγητά των Καραγκούνηδων ήταν το κατσαμάκι, που ήταν καλαμποκίσιο αλεύρι μαγειρεμένο με νερό, κρεμμύδι και λίπα αντί για λάδι. Τα υλικά αυτά γίνονταν ένα πηχτός χυλός και τον έτρωγαν όλοι μαζί όταν κρύωνε. Ένα ακόμη πρωινό γεύμα ήταν ο τραχανάς, που τρωγόταν όλο τον χρόνο, καθώς ήταν ένα χειροποίητο ζυμαρικό που διατηρούνταν και μαγειρεύονταν συχνά, εφόσον ήταν θρεπτικό και γρήγορο φαγητό. Δύο ακόμη πρωινά φαγητά ήταν η μπατζίνα και το στριφτό, δύο εύκολες πίτες χωρίς φύλλα, που περιελάμβαναν αλεύρι, τυρί, νερό, λίπα και γάλα. Το πρωινό ήταν το κύριο γεύμα για τους Καραγκούνηδες, οι οποίοι στη συνέχεια έφευγαν για τις δουλειές τους στα χωράφια, όπου και έλειπαν όλη την ημέρα. Το επόμενο γεύμα τους ήταν το βραδινό, που περιελάμβανε κάποια πίτα (κολοκυθόπτα, λαχανόπτα, τυρόπτα, κουρκουτόπτα, σαμόπτα, αετόπτα), ή κρέας (χινάρια, ζίκια, κοτόπτα, με κουκιά, μπιζέλια ή καβρουμά), ή όσπρια. Ένα γιορτινό φαγητό ήταν το κρέας του γουρουνιού, το οποίο μαγείρευαν με μπλουγούρι, τραχάνα ξινό ή καβρουμά ή το τηγάνιζαν σκέτο (τηγανιά). Επίσης, είχαν λουκάνικα, τα οποία τα έτρωγαν τηγανισμένα με αβγά ή σκέτα και ήταν ένα πρόχειρο, αλλά επίσημο φαγητό που σέρβιραν όταν είχαν κάποιο μουσαφίρη. Τα κρέατα λόγω έλλειψης ψυγείου ήταν δύσκολο να συντηρηθούν, για αυτό τα τοποθετούσαν μαγειρεμένα μέσα στα δοχεία με τη λίπα ή τα πάστωναν με αλάτι και μπορούσαν να τα διατηρήσουν για καιρό, ώστε να μαγειρεύουν όποτε ήθελαν. Τα υπόλοιπα κρέατα, όπως κοτόπτα, ζίκια και χινάρια τα έσφαζαν λίγο πριν τα μαγειρέψουν. Ένα γρήγορο κολατσιό για τα παιδιά αλλά και για τους μεγάλους ήταν η μπουκουβάλα (τυρί ζυμωμένο με ψωμί, που γινόταν μια μάζα), λίπα με ψωμί ή τζέρος με ψωμί ή ψωμί με σάλτσα (πάνω σε ψωμί άλειφαν βρασμένη σάλτσα από ντομάτες).⁸⁹

Κατά τις ημέρες της νηστείας, οι Καραγκούνηδες έτρωγαν παπάρα (πράσο στο τηγάνι, με νερό, λάδι και ψωμί) και ραγκστές (ένας γρήγορος τραχανάς, δηλαδή

⁸⁸ Τζιαμούρτας, 2003), ό.π., σσ. 115-116. Προσωπική καταγραφή.

⁸⁹ Τζιαμούρτας, 2003), ό.π., σσ. 60-61.

ζυμωμένο σιταρένιο αλεύρι σε μικρά κομματάκια και το έβραζαν με λάδι και νερό). Ένα άλλο φαγητό, που συνήθως το έτρωγαν το βράδυ ήταν το μπλουγούρι, καθώς και η φάβα (αλεσμένα κουκιά), τα φασόλια (τα ξεχώριζαν σε καλά –άσπρα- που τα έτρωγαν την Κυριακή και σε δεύτερης κατηγορίας –μαύρα ή γυφτοφάσουλα-, που τα μαγείρευαν τις καθημερινές), τα ρεβύθια, το σκορδάρι (ήταν συνήθως το μεσημεριανό φαγητό για τον θέρο, σκόρδο με νερό, ψωμί, λάδι, ξίδι και αλάτι) και οι λαχανοκεφτέδες (αγριολάχανα ζυμωμένα με νερό, λάδι και αλεύρι). Όλα τα βασικά συστατικά των γευμάτων τους προέρχονταν από το ίδιο τους το σπίτι και από τη δική τους παραγωγή.⁹⁰

Ήθη και έθιμα

Τα τραγούδια παίζουν ένα σημαντικό ρόλο στην καθημερινότητα των Καραγκούνηδων, καθώς είναι βγαλμένα μέσα από τη ζωή και εκφράζουν τις λύπες, τις χαρές τους και τους συντροφεύουν σε διάφορες δραστηριότητες, απαλύνοντας με αυτόν τον τρόπο την κούραση, τα βάσανα και τις ταλαιπωρίες που ζουν. Οι νέες για παράδειγμα τραγουδούσαν τραγούδια κατά τη διάρκεια που ύφαιναν στον αργαλειό. Στον αργαλειό γίνονταν τα σκούτινα ρούχα και όλα τα στρωσίδια, οι φλοκάτες, οι τρουβάδες, τα σκουτιά και ήταν ένα πολύ σημαντικό και απαραίτητο χειροκίνητο μηχανήμα, όπου έβαζαν νήμα και έφτιαχναν τα ρούχα. Οι νέες περνούσαν πολύ χρόνο στον αργαλειό, ώστε να ετοιμάσουν την προίκα τους και αυτό αποτυπώνεται και στον παρακάτω στίχο: «Το κέντημα είναι γλέντημα και η ρόκα είναι σεργιάνι, κι ο έρημος ο αργαλειός είναι σκλαβιά μεγάλη». Όταν λεύκαιναν τα πανιά στο ποτάμι, όταν πήγαιναν δηλαδή να πλύνουν τα ρούχα τους και τα υφάσματα για τα προικιά τότε τραγουδούσαν διάφορα σχετικά τραγούδια, όπως: «Βλάχα που πλένει το πανί, το πλένει, το λευκαίνει και όλους τους νιους μαραίνει».⁹¹

Στον Θεσσαλικό κάμπο, λόγω της έλλειψης ξύλων για τη θέρμανση των σπιτιών και το μαγείρεμα και οποιασδήποτε άλλης διαδικασίας χρειαζόταν φωτιά βρήκαν τη λύση, όχι κάτι πρωτότυπο, κάτι που υπήρχε από τα αρχαία χρόνια: χρησιμοποιούσαν ως καύσιμη ύλη την κοπριά των ζώων, τα οποία υπήρχαν σε αφθονία. Η διαδικασία συλλογής της κοπριάς ξεκινούσε του Αγίου Δημητρίου, που

⁹⁰ Τζιαμούρτας, Ζ. (2003), ό.π., σσ. 61-62.

⁹¹ Τζιαμούρτας, Ζ. (2003), ό.π., σσ. 72-79.

ήταν μια ημερομηνία ορόσημο και συνεχιζόταν μέχρι τον Μάιο. Τον Μάιο συγκεντρώνονταν οι γυναίκες συνήθως νεαρής ηλικίας και βοηθούσαν με τη σειρά η μία την οικογένεια της άλλης, ώστε να γίνει η διαδικασία ζύμωσης της κοπριάς σε στρογγυλά καρβέλια και έπειτα την τοποθετούσαν στον ήλιο για να στεγνώσει. Αυτή ήταν η καύσιμη ύλη για όλη την υπόλοιπη χρονιά. Κατά τη διάρκεια αυτής της διαδικασίας έλεγαν χαρμόσινα τραγούδια και έκλεινε η βραδιά με φαγοπότι, που περιελάμβανε πίτες, κρέας, τυρί και διάφορα άλλα νόστιμα εδέσματα.⁹²

Για τους Καραγκούνηδες, η κάθε μέρα είχε διαφορετική σημασία και ήταν αφιερωμένη σε δραστηριότητες ή ξεκούραση. Η Κυριακή ήταν ημέρα απόλυτης αργίας για τους ίδιους και ήταν αφιερωμένη στη θρησκεία και την οικογένεια. Συνήθως, η Δευτέρα ήταν η έναρξη οποιασδήποτε νέας εργασίας, κάτι που δεν γινόταν ποτέ την Τρίτη, μιας και θεωρούνταν μέρα αχαμνή, καθώς κάποιες ώρες της ημέρας ήταν αχαμνές. Την Τετάρτη, την Πέμπτη και την Παρασκευή ασχολούνταν με γεωργικές και κτηνοτροφικές εργασίες, ενώ η Τετάρτη και η Παρασκευή ήταν και οι μέρες νηστείας. Και φυσικά το Σάββατο ήταν ημέρα καθαριότητας για τις νοικοκυρές, καθώς έπλεναν τα ρούχα τους, έκαναν μπάνιο και άλλαζαν. Το Σάββατο θεωρούνταν καλή ημέρα, «για αυτό και τον τυχερό και προκομμένο τον έλεγαν Σαββατογεννημένο».⁹³

Δύο ημερομηνίες ορόσημο για τους Καραγκούνηδες ήταν οι γιορτές του Αγίου Γεωργίου και του Αγίου Δημητρίου, τους οποίους είχαν και για προστάτες και τους τιμούσαν δεόντως. Λόγω της κτηνοτροφίας, που ήταν η δεύτερη κυριότερη ασχολία τους μετά τη γεωργία, έπαιρναν για έξι μήνες κάλφα για τα πρόβατα, που ήταν ο βοηθός του τσομπάνη, που είχε την επιμέλεια των προβάτων, τα φρόντιζε, τα τάζε, τα ξεγεννούσε, τα βοσκούσε και τα προστάτευε από τα ζλάπια. Ο κάλφας ήταν συνήθως μικρός σε ηλικία και η δουλειά του διαρκούσε έξι μήνες, η πληρωμή προς τους γονείς του ήταν συνήθως 100 κιλά δημητριακών (καλαμπόκι ή σιτάρι) και ένα ζευγάρι καουτσούκια για τον ίδιο. Το χρονικό διάστημα που περνούσε στη δουλειά ονομάζονταν ρόγα, η οποία ξεκινούσε του Αγίου Γεωργίου και τελείωνε του Αγίου Δημητρίου και τανάπαλι.⁹⁴

⁹² Τζιαμούρτας, Ζ. (2003), ό.π., σσ. 80-82.

⁹³ Τζιαμούρτας, Ζ. (2003), ό.π., σ. 83.

⁹⁴ Προσωπική καταγραφή.

Δοξασίες, μύθοι και παραδόσεις της Καρδίτσας και της Θεσσαλίας

Οι Καραγκούνηδες χαρακτηρίζονται από βαθιά θρησκευτικότητα, για αυτό στην αρχή της Μεγάλης Σαρακοστής γίνεται στα χωριά η τελετουργία της συγγνώμης. Οι νεότεροι επισκέπτονται τους γεροντότερους και αφού τους φιλήσουν το χέρι σε ένδειξη σεβασμού συγχωρεί ο ένας τον άλλο.⁹⁵ Επιπλέον, κατά τη Μεγάλη Εβδομάδα και κυρίως τη Μεγάλη Πέμπτη, οι Καραγκούνηδες θεωρούσαν ότι είναι η κατάλληλη μέρα επαφής και επικοινωνίας με τους νεκρούς. Ήταν μια μέρα αφιερωμένη στους νεκρούς, και τους πρόσφεραν πίτες, κόλλυβα και ο ιερέας προσεύχονταν προς ανάπαυση των ψυχών τους. Επίσης, κατά τη διάρκεια σημαντικών εορτών, οι πιστοί κοιμούνται μέσα στην Εκκλησία, πάνω στις πλάκες, καταγής, πιστεύοντας ότι θα αντλήσουν ενέργεια από τις χθόνιες δυνάμεις της μάνας-γης, που αποτελεί πηγή ζωής. Με αυτή την πρακτική θεωρούσαν ότι μπορούν να θεραπευτούν από ασθένειες.⁹⁶ Αξίζει να σημειωθεί ότι «η μεταφυσική σκέψη των Καραγκούνηδων δε μπορεί να έχει άλλο θεμέλιο από την παράδοση και τη θρησκεία».⁹⁷

Οι Καραγκούνηδες χαρακτηρίζονται από έντονα στοιχεία θρησκευτικότητας, που είναι τόσο χριστιανικά όσο και προ-χριστιανικά. Τα τελευταία προέρχονται από δοξασίες και λατρείες του αρχαίου κόσμου, της Ελλάδας και των χωρών της λεκάνης της Α. Μεσογείου. Αξίζει να σημειωθεί, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Καββαδίας, ότι «Η μελέτη των δρώμενων, για την κατάδειξη των οποίων χρησιμοποιήθηκε ο όρος ‘λαϊκή λατρεία’ παρουσιάζει ένα διπλό ενδιαφέρον: είναι ενδεικτική του τρόπου με τον οποίο οι Καραγκούνηδες ερμηνεύουν στην πράξη την επίσημη διδασκαλία της Εκκλησίας. Και είναι αποκαλυπτική, μέχρι σημείου, των κοσμολογικών και ανθρωπολογικών τους ιδεών, οι οποίες καθορίζουν και την ερμηνεία που μόλις αναφέρθηκε και τις σχέσεις τους με τον ορατό και τον αόρατο κόσμο».⁹⁸ Οι Καραγκούνηδες χαρακτηρίζονται πιστοί και θρησκευόμενοι, όπου η πίστη τους συνδέεται τόσο με τον φόβο λόγω του αγνώστου, του παντοδύναμου και του αόρατου, όσο και με την ελπίδα και την αισιοδοξία ότι μπορούν να

⁹⁵ Καββαδίας, Γ.Β. (2005), ό.π., σ. 59.

⁹⁶ Καββαδίας, Γ.Β. (2005), ό.π., σσ. 66, 74.

⁹⁷ Τζιαμούρτας, Ζ. (2003). *Λαογραφική Πινακοθήκη των Καραγκούνηδων (Υλικός και πνευματικός βίος)*. Καρδίτσα: Αυτοέκδοση, σ. 199.

⁹⁸ Καββαδίας, Γ.Β. (2005), ό.π., σ. 43.

αντιμετωπίσουν το άγνωστο ή και να συνεργαστούν μαζί του. Μέσω των τελετουργιών και των δρώμενων της λαϊκής λατρείας, ο Καραγκούνης νιώθει ότι είναι κύριος της τύχης του και μπορεί να αποδώσει ένα νόημα στην ύπαρξή του.⁹⁹

Μία από τις δοξασίες των Καραγκούνηδων συναντάται τα Χριστούγεννα με τη σφαγή του χοίρου, που αποτελεί μια αρχαία συνήθεια του Ελληνορωμαϊκού κόσμου και συνεχίζεται ακόμη και σήμερα με εκχριστιανικά στοιχεία, συμβολίζοντας την εξασφάλιση καλής σοδειάς στους καλλιεργητές- θυσιαστές του καινούργιου χρόνου. Κατά τη διαδικασία αυτή, κυρίαρχο ρόλο παίζει το μαχαίρι (το κοντομάχαιρο με πλατιά λεπίδα), το λιβάνισμα με θυμίαμα, χαμομήλι και τρίχες του ζώου και το αλάτι που αποτελεί μέσο αντιδαιμονικό και καθαρτήριο. Ο καπνός του θυμιάματος και το αλάτι βοηθούν ώστε να μην επιτρέψει στους καλικάντζαρους να μολύνουν την τροφή, αλλά και να μην επιτρέψει το πνεύμα του ζώου να τους εκδικηθεί. Η όλη διαδικασία που περιγράφηκε θεωρείται ως λευκή ή ευεργετική μαγεία, που λειτουργεί ως εξορκισμός, καθαρμός ή απομακρύνσεως του κακού. Τέλος, η συγκέντρωση για τη σφαγή του ζώου και το τραπέζι που ακολουθεί συμβάλλουν στην ενίσχυση των κοινωνικών δεσμών.¹⁰⁰

Παραμένοντας στη γιορτή των Χριστουγέννων, οι Καραγκούνηδες τα Χριστούγεννα γιορτάζουν τον αρραβώνα της φωτιάς και την Πρωτοχρονιά το πάντρεμα της φωτιάς, καίγοντας στο τζάκι τα Χριστούγεννα έναν κορμό, που τον αφήνουν να σβήσει και τον ξανακαίνε την Πρωτοχρονιά, αποτελειώνοντάς τον. Η φωτιά θεωρείται πηγή ζωής και ο κορμός θυμίζει το δέντρο της ζωής. Έτσι, με το κάψιμο του κορμού συμβολίζεται το πέρασμα από τον έναν χρόνο στον άλλο εξασφαλίζοντας καλούς καιρούς για τους ανθρώπους, τα ζώα και τα σπαρτά. Επίσης, την ημέρα των Χριστουγέννων δεν επιτρέπονται οι επισκέψεις στο σπίτι, γιατί οι επισκέπτες μπορεί να θέσουν σε κίνδυνο την εκκόλαψη νεοσσών στο σπίτι. Για να αποφευχθεί η γρουσουζιά η νοικοκυρά θα πρέπει να βάλει κοντά στον επισκέπτη μια σκούπα και να ρίξει αλάτι, το οποίο είναι καθαρτήριο, το ίδιο και η σκούπα, έτσι ώστε τα κλωσσόπουλα του σπιτιού να είναι περισσότερα από αυτά του επισκέπτη.¹⁰¹

⁹⁹ Καββαδίας, Γ.Β. (2005), ό.π., σ. 79. Τζιαμούρτας, Ζ. (2003), ό.π., σ. 231.

¹⁰⁰ Καββαδίας, Γ.Β. (2005), ό.π., σσ. 43- 48. Τζιαμούρτας, Ζ. (2003), ό.π., σσ. 246-251.

¹⁰¹ Καββαδίας, Γ.Β. (2005), ό.π., σσ. 49-51.

Ένα παλαιότατο καραγκούνικο έθιμο ήταν τα Ρουγκατσάρια, όπου ομάδες νέων απόμων ηλικίας 15-25 ετών ντυμένοι με προβιές και κουκούλες και ζωσμένοι με μεγάλα κουδούνια προβάτων γυρνούσαν από σπίτι σε σπίτι από τη δεύτερη μέρα της Πρωτοχρονιάς μέχρι τη μέρα του Σταυρού. Είχαν εύθυμο και χαρούμενο χαρακτήρα και συνάμα εξαγνητικό ύφος, καθώς με τον θόρυβο που προκαλούσαν με τα κουδούνια έδιωχναν τα Παγανά.¹⁰²

Ένα ακόμη στοιχείο της καραγκούνικης κοινωνίας ήταν οι αποφράδες μέρες. Έτσι, θεωρούνταν η Τρίτη και η Παρασκευή, κατά τις οποίες αποφεύγονταν οι καθιερωμένες εργασίες, δηλαδή δεν έκαναν δουλειές του σπιτιού και δεν ασχολούνταν με την ατομική τους υγιεινή. Πίστευαν πως αν έβραζαν νερό για να πλύνουν τα ρούχα ή αν έγνεφαν με τη ρόκα θα έρχονταν η Παρασκευούλα με τα μαλλιά της κάτω, σε μορφή γριάς, και θα τους έριχνε το βραστό νερό στο πρόσωπο ή θα τους έβγαζε τα μαλλιά για να τα βάλει στη ρόκα. Για να αποφύγουν τα δαιμονικά αυτά άναβαν το βράδυ στο ακόν'σμα (εικονοστάσι) του σπιτιού τους το καντήλι. Επιπροσθέτως, συχνές ήταν στη συγκεκριμένη κοινωνία και οι κατάρες, που έδειχναν άνθρωπο με κακία, ζήλια ή και φθόνο. Οι κατάρες αφορούσαν τα ζώα, τα σπαρτά, τα καρποφόρα δέντρα, τους νιόπαντρους, τα παιδιά, τους ανύπαντρους και κάθε τι άλλο που προκαλούσε ζήλια. Για παράδειγμα, για τα ζώα και για τα δέντρα έλεγαν: «να τα βαρέσ' ψόφους κακός», «χοιρόλοιμπους κακός», «πάστρα να τα βαρέσ'». Για τα νέα κορίτσια: «να μη σω'εις να βαλ'ς στεφάν'», ενώ για τις νιόπαντρες «παιδί να μη δεις στην αγκαλιά σ'». Οι γονείς έλεγαν κατάρες ακόμη και στα ίδια τους τα παιδιά «κινταυρωμένα να σας παραχώσου» ή «κρύο να σε δου κατ' απ' τον πολυέλαιου» και έγλειφαν με τη γλώσσα τους τις παλάμες για να μην προκόψουν.¹⁰³

Εκτός από κατάρες, πλούσιο ήταν και το εύρος των ευχών που χρησιμοποιούσαν κυρίως στα διάφορα σημαντικά περιστατικά της ζωής τους: αρραβώνες («καλό ποδαρικό να εξ'», «τράβα το ποδαρ' σ' να πάρ' κι άλλος σειρά»), γάμος («να ζήσ' τι, να γερασ' τι, σαν τον Έλυμπο να γίν' τι»), γέννηση παιδιού («να ζή'ει'ς, ν' ασπρι'εις»), ονομαστική εορτή, αποχαιρετισμός λόγω αποχωρισμού από το σπίτι («στο καλό παιδί μ', καλή τύχη κι ου θεός μαζί σ'»), αγορά ζώου ή σπιτιού ή τρύγος ή αλώνισμα («να σε ζήσ'», «καλό μπερικέτ»), λυπητερά γεγονότα («ζωή σε

¹⁰² Τζιαμούρτας, Ζ. (2003), ό.π., σσ. 252-255. Εικόνα από το έθιμο παρουσιάζεται στο Παράρτημα II.

¹⁰³ Τζιαμούρτας, Ζ. (2003), ό.π., σ. 214.

λόγου σας, καλή υπομονή», προς τον νεκρό «καλό ταξίδι, με το καλό, χαιρετίσματα ή προσκυνήματα στους δικούς μας»). Μέσα από τις πλούσιες ευχές φαίνεται η καλή καρδιά και η αγάπη, που ήταν διάχυτη μεταξύ των συγχωριανών κάτω από την σκέπη της Εκκλησίας. Όταν οι Καραγκούνηδες βρίσκονταν σε δύσκολη θέση (αρρώστια, κίνδυνος, καταστροφή) κατέφευγαν σε τάματα είτε σε κάποιον Άγιο ή στην Παναγία ή σε συγκεκριμένη εκκλησία. Για τον λαό των Καραγκούνηδων τάμα σημαίνει προσφορά παιδιού, ζώου ή χωραφιού. Για παράδειγμα, έταζαν το παιδί σε κάποιο Άγιο και όταν το βάπτιζαν του έδιναν το όνομα του συγκεκριμένου Αγίου ή έδιναν κάποιο ζώο στα βακούφια μετά από μια υπόσχεση στον Θεό ή στον Άγιο. Ήταν σημαντικό να εκπληρωθεί το τάμα, αλλιώς υπήρχαν συνέπειες.¹⁰⁴

Στην καραγκούνικη κοινωνία, η διάκριση μεταξύ θρησκείας και μαγείας είναι αρκετά ασαφής και δυσδιάκριτη. Μια διαφοροποίηση ανάμεσα στη θρησκεία και τη μαγεία είναι η εξής: η θρησκεία ασχολείται με το «εσχατολογικό και σωτηριολογικό πρόβλημα του ανθρώπου», ενώ η μαγεία στηρίζεται στη χρήση πρακτικών που θα έχουν ένα άμεσο αποτέλεσμα είτε ευεργετική για το ίδιο το άτομο (λευκή μαγεία) είτε καταστροφική για τους άλλους (μαύρη μαγεία). Κάθε εμπειρική πράξη που χρησιμοποιείται στο πλαίσιο της μαγείας έχει τις ρίζες της σε παλαιότερες θρησκευτικές δοξασίες, που ενσωματώθηκαν στη λαϊκή λατρεία των Καραγκούνηδων. Οι τελετουργίες της λαϊκής λατρείας και της μαγείας των Καραγκούνηδων διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες:

- Καθαρά θρησκευτικού χαρακτήρα τελετές (προσευχή, δέηση, συμμετοχή στα μυστήρια, αγάπη και αφοσίωση προς το θεϊκό στοιχείο, με στόχο τη σωτηρία).
- Τελετές με επίκεντρο το θεϊκό στοιχείο (τελετές στήριξης που συναντάμε στη λαϊκή λατρεία και στα ωφελιμιστικά δρώμενα)
- Τελετές μεταβίβασης και μετάδοσης ιδιοτήτων και επιρροών ωφελιμιστικού περιεχόμενου, με μεταφυσικό χαρακτήρα, που πηγάζει από προχριστιανικές θρησκευτικές δοξασίες (μαγεία).¹⁰⁵

Γενικά, οι Καραγκούνηδες προσφεύγουν σε τελετές μαγείας που έχουν ευεργετικό χαρακτήρα, προσδοκώντας μια καλή σοδειά. Οι τελετές αυτές ξεκινούν

¹⁰⁴ Τζιαμούρτας, Ζ. (2003), ό.π., σσ. 213-215

¹⁰⁵ Καββαδίας, Γ.Β. (2005), ό.π., σ. 94.

από την προετοιμασία του χωραφιού για τη σπορά (όργωμα) και φτάνουν μέχρι τη συγκομιδή των δημητριακών και των σιτηρών, αλλά και κατά τη διάρκεια του τρύγου του αμπελιού. Πέρα από την επαφή με τις δυνάμεις και τις επιρροές της φύσης, οι καλλιεργητές συνήθιζαν να αναπαριστούν το αποτέλεσμα που ήλπιζαν είτε μη λεκτικά, μέσα από τη χρήση χειρονομιών είτε λεκτικά, μέσα από τις ευχές. Αν και γενικά στην κοινωνία των Καραγκούνηδων επικρατεί η πατριαρχική οικογένεια και η σεξουαλική ζωή των γυναικών βρίσκεται υπό αυστηρό έλεγχο, οι γυναίκες πρωτοστατούν στις διαδικασίες της συγκομιδής καθώς αυτές συνδέονται με τη γονιμότητα της γης. Ερωτικές συμπεριφορές που απαγορεύονται μπορούν να χρησιμοποιηθούν συμβολικά, ώστε η γυναίκα να μεταδώσει τη γονιμότητα, της οποίας η ίδια είναι σύμβολο.¹⁰⁶ Μία ακόμα τελετή μαγείας με ευεργετικό χαρακτήρα είναι η σφαγή ενός αρνιού ή ενός κόκορα, με σκοπό τη ρίψη του αίματός του στις τέσσερις γωνίες των θεμελίων του σπιτιού, με την παρουσία του παπά, ευλογώντας την όλη διαδικασία. Αυτό γινόταν για το στέργισμα του σπιτιού και την αποτροπή των μαγικών δυνάμεων της γης προς το υπόλοιπο σπίτι. Τα θεμέλια του σπιτιού ήταν μια τέλεια κρυψώνα για να κρύψει κάποιος τα μάγια που έκανε για κάποιον από τους ενοίκους.

Την Πρωτομαγιά οι γυναίκες σχεδίαζαν σε μία από τις πόρτες του σπιτιού με αγελαδινή κοπριά σταυρούς αλλά και στα καπούλια των αγελάδων για την προστασία από τη μαύρη μαγεία. Επέλεξαν τα περιττώματα του συγκεκριμένου ζώου γιατί συνδέεται με το θείο. Ακόμη, την ημέρα αυτή έφτιαχναν τρεις βουνιές από αγελάδα ή πρόβατο και τις κολλούσαν στο στάβλο και το μαντρί για φυλαχτό. Επίσης, χρησιμοποιούνταν η πρωτομαγιάτικη βουνιά και σαν θυμίαμα για το λιβάνισμα άρρωστων ζώων και ανθρώπων.¹⁰⁷ Ιδιαίτερη έμφαση δινόταν και κατά τη διάρκεια της γέννας όσον αφορά στην προστασία του νεογέννητου και της μητέρας από το μάτι και τα κακά πνεύματα. Οι βασικές τελετές που ακολουθούνταν ήταν οι εξής: τα σπάργανα του μωρού και τα ρούχα της μητέρας (στράνια), για σαράντα μέρες, όταν πλένονταν και για να στεγνώσουν στην αυλή έπρεπε να τα μαζέψουν πριν το σούρουπο για να αποφύγουν την κακή επιρροή της νύχτας, καθώς θα περνούσαν οι Καλότχες και θα τα μάγευαν. Επίσης, κάτω από την κούνια του μωρού τοποθετούσαν

¹⁰⁶ Καββαδίας, Γ.Β. (2005), ό.π., σσ. 95-100.

¹⁰⁷ Καββαδίας, Γ.Β. (2005), ό.π., σ. 107. Τζιαμούρτας, Ζ. (2003). *Λαογραφική Πινακοθήκη των Καραγκούνηδων (Υλικός και πνευματικός θίος)*. Καρδίτσα: Αυτοέκδοση, σ. 274.

μια αγκαθωτή σκούπα ώστε να απομακρύνει τα κακά πνεύματα, καθώς τα αγκάθια απομακρύνουν το κακό. Για 40 μέρες, όσο διαρκεί και η κατάσταση της λοχείας της γυναίκας τοποθετούσαν πίσω από την πόρτα του σπιτιού λιβάνι πάνω σε κοπριά αγελάδας και το άφηναν αναμμένο έτσι ώστε να διώχνουν τα κακά που πιθανόν έφερναν μαζί τους οι επισκέπτες.¹⁰⁸

Επίσης, το βρέφος κοιμόταν στη σαρμανίτσα ή μπισίκ (κούνια) και στο σανίδι προς το κεφάλι του σχεδίαζαν τρεις σταυρούς με κατράνη (ελατίσιος πολτός), ενώ στο σανίδι προς τα πόδια του ένα σταυρό για να προφυλάσσεται από τα κακά πνεύματα. Για την προστασία του παιδιού από τις αχαμνές τις ώρες του κρεμούσαν ένα σακουλάκι για φυλαχτό, που περιείχε λίγο ψωμί, αφαλό, τρία σπυριά σουσάμι, σκόρδο, ξυλάκι από παλιουριά, ένα κεφάλι καρφιού και λίγο αντίδωρο. Όταν έκλαιγε στο μπισίκ αλλά και όταν γελούσε στον ύπνο του το ενοχλούσαν οι μοίρες. Η μοίρα του μωρού θεωρούνταν ότι ήταν γραμμένη στο μέτωπο ανάμεσα στα φρύδια του.¹⁰⁹

Μία βασική τεχνική που χρησιμοποιείται στη μαύρη μαγεία είναι με τη χρήση του σαπουνιού, που χρησιμοποιείται σαν ομοίωμα του ανθρώπου για τον οποίο γίνονται τα μάγια μαζί με τρίχες και νύχια του ιδίου και φυσικά συνοδευόμενο από τις ανάλογες επικλήσεις δαιμόνων και εξορκισμών, που ποτέ δεν έχουν καταγραφεί ακριβώς. Έπειτα το σαπούνι τοποθετείται στο κατώφλι του σπιτιού του ανθρώπου στον οποίο απευθύνονται τα μάγια, ενώ για να λυθούν απαιτείται να βρεθεί το ομοίωμα. Σε μερικές περιπτώσεις ο μάγος επιλέγει να ρίξει το ομοίωμα σε πηγάδι ή σε ποτάμι καθιστώντας την αρρώστια που προκάλεσε ανίατη («Θα λιώσει σαν το σαπούνι στο νερό», έλεγαν οι Καραγκούνηδες). Ωστόσο, σε κάποιες περιπτώσεις δε χρειάζεται το ομοίωμα και η πρόκληση του κακού γίνεται μόνο με την επίκληση δαιμόνων. Αξίζει να σημειωθεί ότι σε ορισμένες περιπτώσεις μάγος και θεραπευτής είναι το ίδιο πρόσωπο, με σκοπό πολλές φορές να ωφεληθεί από τα πρόσωπα τα οποία έχει παγιδεύσει και στη συνέχεια σπεύδει έναντι αμοιβής να απελευθερώσει. Επίσης, ο Μάιος θεωρείται ο πιο κατάλληλος μήνας για τα μάγια, αλλά και η πιο κατάλληλη περίοδος για την αναγέννηση της φύσης («Αυτός τα κάνει όλα νέα»).

¹⁰⁸ Καββαδίας, Γ.Β. (2005), ό.π., σσ. 116-117. Τζιαμούρτας, Ζ. (2003), ό.π., σ. 163.

¹⁰⁹ Τζιαμούρτας, Ζ. (2003), ό.π., σ. 164.

¹¹⁰ Καββαδίας, Γ.Β. (2005), ό.π., σσ. 118-121. Τζιαμούρτας, Ζ. (2003), ό.π., σσ. 220, 272.

Οι Καραγκούνηδες και οι κάτοικοι άλλων περιοχών συνήθιζαν να φορούν φυλαχτά κατά της μαύρης μαγείας. Συγκεκριμένα, όπως αναφέρει ο Καββαδίας ένα πολύ δυνατό φυλαχτό ήταν το κεφάλι της οχιάς σκοτωμένο κατά την ημέρα της Πρωτομαγιάς και αγιασμένο από την εκκλησία. Το φίδι γνωρίζει τις μυστικές δυνάμεις του κάτω κόσμου, θεωρείται θεραπευτής και προφήτης, αλλά και σοφό, συμβολίζει τον νεκροπομπό Ερμή, τον Ασκληπιό, που είναι θεός της Ιατρικής και φύλακας του δένδρου της γνώσεως, του καλού και του κακού. Είναι το στοιχείο εκείνο που συγκεντρώνει όλες τις ιδιότητες για την εξουδετέρωση της μαγείας.¹¹¹

Ωστόσο, υπάρχουν και διάφορες πρακτικές που μαρτυρούν τις δοξασίες που κρατάνε ακόμη και σήμερα και πηγάζουν από την αρχαιότητα. Για παράδειγμα, στους κήπους, στα δέντρα και στα λουλούδια, αλλά και στα μαντριά με τα ζώα τους, οι Καραγκούνηδες τοποθετούσαν σε εμφανή σημείο, μπροστά στην πόρτα, ώστε να είναι ορατό από τον κόσμο, συνήθως κεφάλι από άλογο ή γαϊδούρι, που έχει αποβιώσει, μπηγμένο ή καρφωμένο πάνω σε ξύλο (φούρκα). Επίσης, κάποιοι έβαζαν σκόρδο μονοσκέλιδο για την προστασία από το κακό μάτι ή βασκανία. Σε κάποια χωριά των Τρικάλων οι κάτοικοι τοποθετούν αγκαθωτά φυτά (παλιούρια ή ραμινιά) πάνω στους φράχτες των περιβολιών και των σπιτιών τους, για να μην περάσουν μέσα τα κακά πνεύματα και το κακό μάτι και επέλθουν αρνητικές επιδράσεις στο σπίτι και στο περιβόλι.¹¹²

Οι Καραγκούνηδες χρησιμοποιούν διάφορα για να εξουδετερώσουν το μάτι, ένα από αυτά είναι η χρήση θαλασσιάς χάντρας μαζί με ένα μεταλλικό σταυρό, το οποίο χρησιμοποιείται και στα ζώα και στα μικρά παιδιά σαν φυλαχτό. Σε περίπτωση βασκανίας χρησιμοποιείται το αλάτι για ξεμάτιασμα και μετά τη διαδικασία πετιέται στη φωτιά για την εξαφάνιση της κακής ενέργειας. Ένας ακόμη τρόπος είναι με τη χρήση λαδιού σε ένα πιάτο με νερό και ταυτόχρονα λέγεται μια προσευχή.¹¹³ Ορισμένα άτομα ήταν πιο επιρρεπή στο μάτι. Παρόλο που τους ξεμάτιαζαν, ακόμη και 2-3 φορές την ημέρα, το μάτι δεν έλεγε να περάσει. Αυτούς τους θεωρούσαν οι

¹¹¹ Καββαδίας, Γ.Β. (2005), ό.π., σσ. 122-123.

¹¹² Κρεκούκας, Δ. (1999). Επιβιώσεις αρχαίων και μεσαιωνικών δοξασιών στο λαό της Θεσσαλίας. Στα *Πρακτικά Α' Ιστορικού Συνεδρίου Παλαμά, 2-3 Ιουλίου 1994* (Τόμ. Β'), (σσ. 179-191). Παλαμάς: Πρότυπες Θεσσαλικές Εκδόσεις, σσ. 179-181. Ντούλας, Χ.Σ. (2011), ό.π., σσ. 605-606. Τζιαμούρτας, Ζ. (2003), ό.π., σ. 223.

¹¹³ Καββαδίας, Γ.Β. (2005), ό.π., σσ. 134-135.

Καραγκούνηδες «αλαφροϊσκιωτους».¹¹⁴ Μια ακόμη συμπεριφοράς αποφυγής των κακών πνευμάτων ήταν να φτύνουν τρεις φορές τον κόρφο τους, όταν πήγαιναν να περάσουν από περίεργα μέρη, όπου πίστευαν ότι κατοικούν νεράιδες, ή διάβολοι, μεσημεράδες και βρικόκαλες.¹¹⁵

Επίσης, σε κάποια χωριά της Καλαμπάκας, για το κακό μάτι συνήθως οι νοικοκυρές φύτευαν στους κήπους τους από μια «αψ' τιά μουνόκλουν» ή «μονόκλωνον αρτεμισίαν», όπως το ανέφεραν οι αρχαίοι πρόγονοί μας. Από αυτό το φυτό συνήθως έκοβαν ένα φύλλο για προστασία των μικρών παιδιών και το έβαζαν είτε στο μαξιλάρι που κοιμόντουσαν είτε στα φυλαχτά που τους είχαν φτιάξει. Στη Θεσσαλία, οι νεράιδες αποκαλούνταν «ξ' κίες, ξουθ' κές ή καλότ' χις» και γυρνούσαν τα βράδια, κυρίως στα απομακρυσμένα σπίτια του χωριού, προσπαθώντας να δελεάσουν κάποιο παιδί μέσα από το τραγούδι τους, το οποίο ήταν το παρακάτω:

«Ρίγανη κι πήγανου/ κι άλλου ένα βότανου/ κι αψ' τιά
μουνόκλουνη/ κι αν τά ξιραν οι μάννις τους, δεν πιθαίνουν τα
πιδιά τ'ς».¹¹⁶

Ακόμη υπήρχαν δοξασίες που συνδέονταν με την ικανότητα των ζώων να προβλέπουν τις εναλλαγές του καιρού. Μια ένδειξη της αλλαγής του καιρού, που δείχνει την εμφάνιση βροχής, είναι το παιχνίδι μεταξύ των προβάτων ή στη συμπεριφορά των χοίρων το μάζεμα ξερών χόρτων στο στόμα τους και το τρέξιμο γύρω- γύρω. Σε διάφορα θεσσαλικά χωριά, πριν το ξέσπασμα της καταιγίδας, άλλοι αναφέρουν ότι τα σκυλιά σκάβουν τρύπες στο χώμα με τα μπροστινά τους πόδια και παίζουν μ' αυτό, ενώ οι γάτες «νίβονται» με τα πόδια τους προς την πλευρά που έρχεται η κακοκαιρία.¹¹⁷ Επίσης, θεωρούν ότι το άκαιρο λάλημα του πετεινού ή οι ασυνήθιστες κινήσεις της όρνιθας αποτελούν ένδειξη αλλαγής του καιρού.¹¹⁸

Για τους Καραγκούνηδες η ζωή συνεχίζονταν ακόμη και μετά τον θάνατο, ο οποίος αποτελούσε ένα συγκλονιστικό γεγονός στη συγκεκριμένη κοινωνία. Τα ταφικά και τα επιμνημόσυνα έθιμα διαδραματίζουν έναν καθοριστικό ρόλο στη

¹¹⁴ Τζιαμούρτας, Ζ. (2003), ό.π., σ. 222.

¹¹⁵ Ντούλας, Χ.Σ. (2011), ό.π., σ. 605.

¹¹⁶ Κρεκούκας, Δ. (1999), ό.π., σ. 181.

¹¹⁷ Κρεκούκας, Δ. (1999), ό.π., σσ. 185-186.

¹¹⁸ Ντούλας, Χ.Σ. (2011), ό.π., σ. 605.

συνέχιση της ζωής αλλά και της καθημερινότητάς τους. Σε ορισμένες περιπτώσεις εμφανίζεται το βρικόλακισμα, που θεωρούσαν ότι ο εκλιπών θα έβγαινε από τον τάφο, θα έπαιρνε τη μορφή γυναίκας και θα επέστρεφε στο σπίτι του, για να κάνει διάφορες δουλειές. Για να αποφευχθεί αυτό έπρεπε να γίνει εξορκισμός και πάνω στον τάφο να καρφώσουν ένα μαυρομάνικο μαχαίρι, ρίχνοντας στη συνέχεια καυτό νερό. Αυτό οι Καραγκούνηδες το χαρακτήριζαν ως στοιχειό.¹¹⁹

Στην καραγκούνικη κοινωνία υπήρχε ένα σύνολο από δοξασίες που αφορούσαν Νεράιδες ή Καλότ'χες, Μοίρες, Δρίμες και Παγανά. Οι Καλότ'χες ή Νεράιδες περιγράφονταν από τους ίδιους τους Καραγκούνηδες ως ξανθές όμορφες γυναίκες, ασπροντυμένες, που συνήθως έμεναν κοντά σε μέρη με τρεχούμενα νερά και δέντρα, ενώ αγαπούσαν τους χορούς και τα γλέντια. Συνήθως, προσπαθούσαν να ξεγελάσουν τους άνδρες, ενώ εμφανίζονταν μέσα σε ανεμοστρόβιλο το μεσημέρι ή τα μεσάνυχτα. Αν κάποιος βρισκόταν κοντά τους δεν έπρεπε να μιλήσει γιατί τότε θα του 'παίρναν τη φωνή ή θα τον σήκωναν στον αέρα, ενώ κάποιος πατούσε την τάβλα την οποία 'στρώναν για να φάνε τον λάβωνα και δεν μπορούσε να γίνει καλά, καθώς πάθαινε παραλυσία ή σπασμούς. Μέσα για την προφύλαξη των κατοίκων από τις Καλότ'χες είναι το όπλο, το μαυρομάνικο μαχαίρι, το μπαρούτι, το κόκκαλο χελώνας ή φυλαχτάρι οχιάς. Με λίγα λόγια, οι Καλότ'χες ή Νεράιδες ήταν κακά πνεύματα, με εξάισια ομορφιά και υπερφυσικά στοιχεία, που ζούσαν στην αστρέχα, η οποία ήταν η προεξοχή της στέγης έξω από το σπίτι. Τέλος, οι Σαββατογεννημένοι ούτε τις φοβόντουσαν και ούτε φυσικά μπορούσαν να υποστούν κάποιο κακό.¹²⁰

Οι Μοίρες ήταν γριές γυναίκες, που καθόριζαν τη μοίρα των νεογέννητων παιδιών. Έρχονταν κατά τις τρεις πρώτες ημέρες της γέννησης του παιδιού και έμπαιναν στο σπίτι όταν κοιμόταν η λεχούσα. Και οι τρεις ήταν ασπροντυμένες, η πρώτη κρατούσε ρόκα, η δεύτερη ένα αδράχτι και η τρίτη ένα ψαλίδι. Αυτές θα αποφάσιζαν την τύχη του παιδιού, το πόσα χρόνια θα ζήσει, πώς θα πεθάνει και αν καταφέρει να γεράσει. Θεωρούσαν ότι ζούσαν σε ποτάμια ή σε απόμερα μέρη. Οι τρεις Μοίρες ήταν η Κλωθώ, που έγνεφε το νήμα της ζωής, η Λάχεσις, που καθόριζε την τύχη και η Άτροπος, που έκοβε το νήμα της ζωής.¹²¹

¹¹⁹ Τζιαμούρτας, Ζ. (2003), ό.π., σσ. 199-203.

¹²⁰ Τζιαμούρτας, Ζ. (2003), ό.π., σ. 211.

¹²¹ Τζιαμούρτας, Ζ. (2003), ό.π., σσ. 211-212.

Αναφορικά με τις Δρίμες, οι Καραγκούνηδες ήταν πολύ προσεκτικοί, καθώς θεωρούνταν κακά πνεύματα και συνήθως εμφανιζόταν τις τρεις πρώτες μέρες του Αυγούστου και τις τρεις πρώτες μέρες του Μαρτίου. Συνήθως αυτές τις μέρες δεν άλλαζαν ρούχα, δε χτενιζόταν, δε λουζόταν, τη νύχτα δεν έβγαιναν έξω από το σπίτι και πίστευαν πως αν κάποιος λουστεί θα μπορούσε να κουφαθεί. Επίσης, ένα βασικό ήταν το νυχτέρι, όπου οι γυναίκες συγκεντρωνόταν και κεντούσαν και έπλεκαν, το οποίο απαγορευόταν κατά τη διάρκεια αυτών των αχαμνών και ανάποδων ημερών. Όπως χαρακτηριστικά έλεγαν οι ίδιοι για όσες κεντούσαν ή έπλεκαν: «Θα έρθουν οι Δρίμες ή θα σου κόψουν το νήμα ή θα σου βγάλουν τα μάτια». Επιπλέον, κατά τον μήνα Μάρτιο απαγορευόταν το κλάδεμα των δέντρων. Σύμφωνα με την παράδοση, μια γυναίκα που λούστηκε τον Αύγουστο άσπρισαν τα μαλλιά και τα μάτια της. Για την απομάκρυνση του κακού από τα παραπάνω πνεύματα ξημερώνοντας η Πρωταυγουστιά άλειφαν κατράνη τις πατούνες (πέλματα) των ποδιών, το πάνω μέρος από τις απαλάμες, και τον μπασιανά (μέτωπο) των μικρών παιδιών για να μην αρρωσταίνουν, αλλά σταύρωναν και τη σαρμανίτσα. Επίσης, επειδή είχαν ιδιαίτερη αγάπη στα ζώα έβαζαν στο μέτωπο και στα καπούλια τους κατράνη, ενώ σταύρωναν τον στάβλο και το μαντρί των ζώων με το ίδιο μαύρο υλικό. Η όλη διαδικασία γινόταν για το μαύρισμα του Καρκάντζαλου (Σατανά) έτσι ώστε να είναι υγιείς οι άνθρωποι και τα ζώα.¹²²

Ο όρος Παγανά καλύπτει την περίοδο από τα Χριστούγεννα μέχρι την Παραμονή των Φώτων, κατά την οποία εμφανιζόταν οι Καρκάντζαλοι ή τα Καρκαντζούλια. Περιγράφονταν σαν μικροκαμωμένοι άνθρωποι, μαύρου χρώματος με ουρά. Συνήθως, κατέβαιναν τη νύχτα από τον μπουχαρή (καπνοδόχο) μέσα στο σπίτι και πήγαιναν στην κουζίνα, όπου έκαναν ζημιές και είχαν ιδιαίτερη αδυναμία στη χοιρινή λίπα, μέσα στην οποία κολυμπούσαν. Ιδιαίτερη προσοχή αυτές τις μέρες έδιναν στα μικρά παιδιά και δεν τα άφηναν ποτέ μόνα τους γιατί πίστευαν ότι θα τα αρπάξουν οι Καρκάντζαλοι. Γενικά, μικροί και μεγάλοι απαγορεύονταν αυτές τις ημέρες να συμμετέχουν σε μια σειρά από πρακτικές της καθημερινότητας, δηλαδή δεν έπρεπε να κουρευτούν, να χτενιστούν, να λουστούν, να πλύνουν τα ρούχα, ενώ δεν νυχτέρευαν και δεν πήγαιναν στα χωράφια τους, παρά μόνο την ημέρα των Φώτων, που είχαν μαζί τους και αγιασμό για να ρίξουν στα σπαρτά. Ακόμη, δεν

¹²² Τζιαμούρτας, Ζ. (2003), ό.π., σ. 212.

πήγαιναν στον μύλο να αλέσουν, δεν επιτρέπονταν οι γάμοι, ενώ οι αχρόνιστες νύφες δεν πήγαιναν στην εκκλησία. Γενικά ο φόβος τους περνούσε την ημέρα του Σταυρού με το πέραςμα του παπά από τα σπίτια και τον αγιασμό. Κάθε βράδυ ακολουθούσαν μια τελετουργία για την απομάκρυνση και τον εκφοβισμό των Καρκάντζαλων: θυμιάτιζαν το σπίτι, τα παιδιά και τον στάβλο και τη στάχτη την έριχναν στον μπουχαρή, από όπου κατέβαιναν.¹²³

Στον θεσσαλικό κάμπο, λόγω της ύπαρξης πολλών ποταμιών υπήρχαν και αρκετά γεφύρια, τα οποία ήταν σημαντικά για τη μετακίνηση των ανθρώπων. Στον караγκούνικο κόσμο επικρατούσε η άποψη ότι στα γεφύρια λόγω και της ύπαρξης του νερού κατοικούσαν διάφορα κακά πνεύματα (Καλότ'χες, Λάμνιες, Δράκοντες και Νεράιδες) και συνήθως έβγαιναν τις νύχτες προσπαθώντας να βλάψουν τους διαβάτες. Τις περισσότερες φορές φώναζαν τους διαβάτες με το όνομά τους, με σκοπό αυτοί να απαντήσουν και να τους κλέψουν τη φωνή. Σε περίπτωση που έκλεβαν τη φωνή, το άτομο πέθαινε μέσα σε 40 μέρες. Επίσης, πίστευαν ότι στα γεφύρια συχνά έβγαιναν τα στοιχειώματα, όπως ζώα, γυμνές γυναίκες ή μαυροντυμένες, άνδρες με σπαθιά. Για αυτό κάθε φορά πριν περάσουν το γεφύρι έκαναν πάντα το σταυρό τους.¹²⁴

Όπως φαίνεται οι Καραγκούνηδες έχουν ένα ευρύ φάσμα από δοξασίες και τελετές, οι οποίες είναι στενά συνδεδεμένες με τη δομή της κοινωνίας. Από αυτή τη σύνδεση προκύπτει ο προβληματισμός κατά πόσο η κοινωνική δομή των Καραγκούνηδων γέννησε τις δοξασίες τους ή το αντίστροφο. Πρόκειται για ένα πολυδιάστατο και πολυποίκιλο φαινόμενο στο οποίο συμμετέχουν πολλοί ακόμη παράγοντες. Οι κύριες μεταβλητές που θα πρέπει να ληφθούν υπόψη είναι ο χώρος, ο χρόνος, οι εργασίες απασχόλησης (ρυθμοί και είδος απασχόλησης), οι κοινωνικοί ρόλοι των μελών της οικογένειας και τα χαρακτηριστικά της οικογένειας. Οι τελετές αυτές συμβάλλουν στην κοινωνική ενσωμάτωση, καθώς και στην κοινωνική αλληλεγγύη και συνεργασία. Οι δοξασίες που αφορούσαν προλήψεις αποτελούσαν κυρίαρχο στοιχείο στη ζωή των Καραγκούνηδων από τη γέννηση μέχρι τον θάνατο και θετική συνεισφορά αυτών ήταν το γεγονός ότι «τους συγκρατούσε από πολλές αδικίες και ατοπήματα, από κάθε κακό και αμαρτία». Ένα κοινό στοιχείο όλων των

¹²³ Τζιαμούρτας, Ζ. (2003), ό.π., σσ. 212-213.

¹²⁴ Τζιαμούρτας, Ζ. (2003), ό.π., σ. 315.

δοξασιών και των δρώμενων είναι ότι αποτελούν αρμοδιότητα κυρίως των γυναικών. Αυτό προκύπτει από τη σημαντική θέση που κατέχει η Καραγκούνα, που συμβολίζει τη «Μεγάλη Μάνα», που χωρίς αυτήν δε θα λειτουργούσε ο οίκος.¹²⁵

Λαϊκή Ιατρική

Λόγω της έλλειψης γιατρών η λαϊκή ιατρική στους Καραγκούνηδες ήταν κάτι που κυριαρχούσε. Μέσα από την εμπειρία πάππου προς πάππου κάποια άτομα είχαν αποκτήσει ικανότητες να γιατρεύουν κατάγματα και εξάρθρώσεις. Αυτούς οι Καραγκούνηδες τους ονόμαζαν «χλήδες». Η λαϊκή ιατρική συνδυάζει την επιστήμη με τη θρησκεία για την αντιμετώπιση των ασθενειών. Για αυτό στο γνωστό ξεμάτιασμα (σταύρωμα) επικαλούνταν το θεϊκό στοιχείο ώστε να εξουδετερωθούν οι σκοτεινές δυνάμεις. Συγκεκριμένα, στο ξεμάτιασμα με αλάτι, το αλάτι μετά τη διαδικασία φυλάσσονταν και καίγονταν ευλαβικά στη φωτιά, γιατί η φωτιά θεωρούσαν ότι έχει καθαρτήριοις δυνάμεις. Επίσης, «τα φυτά συμβολίζουν τη βλάστηση, τη ζωή, το δέντρο της ζωής και συγκεντρώνουν ιδιότητες που απομακρύνουν το κακό». Έτσι, συχνά χρησιμοποιούσαν διάφορα φυτά για να απαλλάξουν το άτομο από δερματικές και άλλες ασθένειες. Οι πρακτικές που ακολουθούσαν πηγάζουν από την αρχαιότητα και χρησιμοποιούνταν εδώ και αιώνες.¹²⁶

Το Μάρκο από τα χρόνια του Βυζαντίου

Το Μάρκο είναι ο παλαιότερος Βυζαντινός οικισμός της περιοχής του Παλαμά, σύμφωνα με σχετικές πηγές. Συγκεκριμένα, υπάρχει αναφορά στον Ανδρόνικο Γ' Παλαιολόγο, το 1336, που λέει ότι ανήκει στα ακίνητα της Μονής Ολυμπιώτισσα της Ελασσόνας («Και περί την Λάρισσαν χωριστόπιον το λεγόμενον Μάρκου μετά πάσης νομής και περιοχής αυτού»), καθώς και στην απογραφή του 1454/1455 ως «τιμάριο ενός σπαχή του Φαναρίου». Μια ακόμη αναφορά υπάρχει

¹²⁵ Καββαδίας, Γ.Β. (2005), ό.π., σσ. 161-174. Τζιαμούρτας, Ζ. (2003), ό.π., σσ. 291.

¹²⁶ Τζιαμούρτας, Ζ. (2003), ό.π., σσ. 125-126.

στην πρόθεση 215 της Μονής του Βαρλαάμ το 1613/1614, στην πρόθεση 39 της Μονής του Δουσίκου και στο δίπλωμα του πρίγκιπα Ρουδόλφου Καντακουζηνού, που εκδόθηκε το 1730 για την κατοχύρωση της ακίνητης περιουσίας, ως Δελμάρκο.¹²⁷

Κατά τη Νεολιθική περίοδο, στον οικισμό του Μάρκου καθώς και των κτημάτων Μάρκου- Παπαρίζου υπήρχαν και υπάρχουν πολλές μαγούλες, οι οποίες δημιουργήθηκαν από την εγκατάσταση των πρώτων κατοίκων της περιοχής. Οι κάτοικοι αυτοί μένοντας συνέχεια στο ίδιο σημείο με την πάροδο του χρόνου όταν γκρεμίζονταν τα σπίτια τους, που ήταν φτιαγμένα από αργούς λίθους και οι τοίχοι τους από ωμά πληθιά, ξαναέχτιζαν πάνω στα χαλάσματα του προηγούμενου. Οπότε, στο συγκεκριμένο σημείο με την πάροδο χιλιάδων ετών δημιουργήθηκαν σιγά- σιγά – οι τωρινές μαγούλες, όπου στο πλάι κάθε μαγούλας υπάρχει συνήθως και μια μεγάλη λάκκα, από όπου αντλούσαν τον πηλό για την κατασκευή των σπιτιών κι έπειτα χρησιμοποιούνταν σαν μικρή λίμνη για τις ανάγκες τους σε νερό. Μέσα από τα προαναφερθέντα καταλαβαίνουμε ότι οι άνθρωποι σταματούν πλέον να μετακινούνται συνέχεια, αναπτύσσουν ένα μόνιμο δεσμό με τη γη, η οποία τους θρέφει μέσα από την καλλιέργεια των δημητριακών κυρίως, ενώ έχουν εξημερώσει ζώα. Επίσης, θρέφονται από συλλογή καρπών και από το κυνήγι. Η επιλογή του οικισμού τους δεν είναι τυχαία, αλλά συνήθως βρίσκεται κοντά σε κάποιο ποτάμι ή μεγάλο ρέμα, έτσι ώστε να εξασφαλίσουν την άρδευση της γης.¹²⁸

Το έπος των Καραγκούνηδων

Σύμφωνα με τον Ντούλα, στον κάμπο της Καρδίτσας της δεκαετίας 1880 – 1890 υπερίσχυε το τριτάρικο αγρολυπτικό σύστημα, αλλά και το μεσιακάρικο και αυτό φαίνεται από τα τοπωνύμια των χωριών Κοσκινά, Μάρκο και Παλαμά. Έτσι, με την κυριαρχία του τριτάρικου τσιφλικιού και την καταπάτηση του Οθωμανικού

¹²⁷ Σπανός, Κ. (1999). Ιστορικά στοιχεία για 22 οικισμούς της περιοχής Παλαμά από αρχαικές πηγές (14^{ος}- 20^{ος} αι.). Στα *Πρακτικά Α' Ιστορικού Συνεδρίου Παλαμά, 2-3 Ιουλίου 1994* (Τόμ. Β'), (σ. 151-167). Παλαμάς: Πρότυπες Θεσσαλικές Εκδόσεις, σ. 157-158.

¹²⁸ Τζιαμούρτας, Ζ. (2005). *Ένα Βυζαντινό Χωριό του Θεσσαλικού Κάμπου αφηγείται το μεγαλείο του. Μάρκο- Καρδίτσας*: Αυτοέκδοση, σ. 87-88. Κυπαρίσση- Αποστολικά, Ν. (2009). Οι «Καραγκούνηδες» της Προϊστορικής Θεσσαλικής πεδιάδας. Στο 1^ο Καραγκούνικο Αντάμωμα 2009, *Πρακτικά Συνεδρίου με θέμα "Οι Καραγκούνηδες της Θεσσαλίας"* (σ. 115-128). Δήμος Παλαμά: Πολιτιστικός Οργανισμός, σ. 116.

Δικαίου, μετά την απελευθέρωση του 1881, φαίνεται ότι ο τσιφλικάς μοιράζει στους κολίγους τα χωράφια, ενώ φαίνεται ότι επί τουρκοκρατίας οι κολίγοι καλλιεργούσαν τα ίδια κομμάτια γης, οπότε αυτό μαρτυρεί ότι στη Θεσσαλία υπήρχαν μικροϊδιοκτήτες γης.¹²⁹

Σύμφωνα με τον Πουκεβίλ, παρά τον εξισλαμισμό μέσω των γενιτσάρων που έκαναν οι Τούρκοι, ανάμεσα στους Έλληνες και τους Τούρκους είχε ορθωθεί ένα ανυπέρβλητο τείχος και σ' αυτό έπαιξε σημαντικό ρόλο η Χριστιανική θρησκεία, κάτι στο οποίο βοήθησε η συνεχόμενη βία των κατακτητών (Τούρκων), κάνοντας δύσκολη τη ζωή των Χριστιανών Ελλήνων.¹³⁰

Αμέσως μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλίας, το 1881 και την προσάρτησή της στο ελληνικό κράτος, οι Θεσσαλοί αγρότες πίστευαν ότι ήταν ελεύθεροι πλέον. Δεν άργησαν να διαπιστώσουν ότι συνέχιζαν να είναι κολλήγοι όχι όμως στους Τούρκους κατακτητές αλλά στους Έλληνες τσιφλικάδες που αγόρασαν τη γη. Και φυσικά στον θερισμό των σιταριών όταν ξαναπήγαν οι ίδιοι επιστάτες για να πάρουν το γήμορο. Έτσι, λοιπόν, έχουμε την πρώτη σοβαρή αντίσταση κατά των τσιφλικάδων, που το κράτος στέλνοντας στρατό, τους βοήθησε να πνίξουν την επανάστασή τους αυτή, βάφοντας τα αλώνια κόκκινα από το αίμα. Έτσι ξεκίνησε το χρόνιο αγροτικό ζήτημα της Θεσσαλίας.¹³¹

Η ελπίδα των αγροτών για την αναγκαστική απαλλοτρίωση των τσιφλικιών έσβησε εντελώς με τη δολοφονία του πρωθυπουργού Θεόδωρου Δηλιγιάννη (13/5/1905). Ο εκλεγόμενος πρωθυπουργός Δ. Ράλλης μη θέλοντας να χαλάσει τα χατίρια των τσιφλικάδων προσπαθεί να συγκαλύψει για πάντα το αγροτικό ζήτημα της Θεσσαλίας. Το τελειωτικό χτύπημα στους κολλήγους έδωσε ο πρωθυπουργός Γ. Θεοτόκης, που ήταν ο διάδοχος του θανόντος Τρικούπη, ψηφίζοντας το νομοσχέδιο «Περί Μορτής εν Θεσσαλία», το οποίο αναγνωρίζει την απόλυτη κυριαρχία του τσιφλικά επί των πάντων χάνοντας οποιοδήποτε δικαίωμα είχε ο κολλήγος. Μεγάλη οργή εκδηλώθηκε από τους κολλήγους της Θεσσαλίας, την οποία αποτύπωσε μέσα

¹²⁹ Ντούλας, Σ.Χ. (2018). *Το κοινωνικό έπος των Καραγκούνων της Θεσσαλίας*, Κ. & Μ. ΑΝΤ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη, σσ. 43 – 44.

¹³⁰ Ντούλας, Σ.Χ. (2018), ό.π., σ. 377.

¹³¹ Λάζαρου, Α.Α. (1994). *Το έπος των Θεσσαλών αγροτών και οι εξεγέρσεις τους, 1881-1993*. Αθήνα: Δωδώνη, σσ. 32-36.

στο βιβλίο του ο Σ. Τριανταφυλλίδης, το οποίο έγραψε σε 35 μέρες, σκιαγραφώντας την κατάσταση που επικρατούσε με επιστημονικά δεδομένα και στοιχεία.¹³²

Μια αμφιλεγόμενη μορφή της Θεσσαλίας ήταν και ο Μαρίνος Αντύπας. Παρότι είχε σταλεί στη Θεσσαλία για να διευθύνει το τσιφλίκι του θείου του, που ζούσε στο εξωτερικό. Φάνηκε από την αρχή ο ριζοσπαστικός τρόπος σκέψης του, συμπεριφέρονταν ευγενικά και συμπονετικά στους εργάτες του και παράλληλα προσπαθούσε να ξεσηκώσει τους κολλήγους κάνοντας ομιλίες και προτρέποντάς τους να διεκδικήσουν αυτά που τους ανήκουν. Αυτό φυσικά άρχισε να ενοχλεί τους υπόλοιπους τσιφλικάδες και είχε γίνει αντιπαθής. Το κακό δεν άργησε να γίνει, έτσι, ένα βράδυ και χωρίς κάποια σοβαρή αφορμή ο Μαρίνος Αντύπας δολοφονήθηκε στο χωριό Πυργετός, μέσα στο κονάκι του ξαδέρφου του, όπου ζούσε και ο επιστάτης του Αριστείδη Μεταξά, που ήταν κι αυτός τσιφλικάς. Σύμφωνα με τα λεγόμενα, μια μικρή παρεξήγηση ανάμεσα στον Αντύπα και τον επιστάτη Κυριάκο, ο δεύτερος τράβηξε όπλο τραυματίζοντάς τον στην κοιλιακή χώρα και μετά αποτελειώνοντάς τον με μια δεύτερη σφαίρα πισώπλατα. Κι έτσι τελικά έσβησε άδοξα η ζωή του Αντύπα μόλις έναν χρόνο μετά την παραμονή του στη Θεσσαλία.¹³³

Μετά την Επανάσταση στο Γουδί, το 1909, φαίνεται πως οι αγρότες της Θεσσαλίας υπομένοντας τόσα χρόνια στα δεινά και στις αντίξοες συνθήκες θεώρησαν πως ήταν η κατάλληλη στιγμή να αντιδράσουν και να διαμαρτυρηθούν. Έτσι, λοιπόν, με αρχηγό τον δικηγόρο Δ. Μούσδρα ξεκίνησαν μεγάλες συγκεντρώσεις στην Καρδίτσα. Το κίνημα αυτό άρχισε να γίνεται όλο και πιο έντονο και γνωστό, ενώ ταυτόχρονα είχε στήριξη από τον στρατιωτικό σύνδεσμο που βρίσκονταν στο Γουδί. Το δεύτερο μεγάλο συλλαλητήριο πραγματοποιήθηκε στην Καρδίτσα στις 20 Ιανουαρίου του 1910, ενώ ακολούθησαν πολλά ακόμη συλλαλητήρια. Η Λάρισα εκλέχθηκε για να γίνει το μεγάλο πανθεσσαλικό συλλαλητήριο λόγω της καταλληλότητας της θέσης της, καθώς βρίσκονταν στο κέντρο της Θεσσαλίας και λόγω της πιο εύκολης δυνατότητας μετακίνησης με το τρένο. Στις 6 Μαρτίου του ίδιου έτους, οι αγρότες των γύρω περιοχών στην προσπάθειά τους να φτάσουν στη Λάρισα με το τρένο, συγκεντρώθηκαν στις γραμμές. Από το χωριό Ορφανά, οι αγρότες κατέλαβαν ένα βαγόνι από υπηρεσιακή αμαξοστοιχία, με σκοπό να φτάσουν

¹³² Λάζαρου, Α.Α. (1994), ό.π., σσ. 167-168.

¹³³ Λάζαρου, Α.Α. (1994), ό.π., σσ. 184-199.

στο συλλαλητήριο. Ωστόσο, στη διάρκεια της διαδρομής, οι υπάλληλοι αποσύνδεσαν το βαγόνι και έτσι επέστρεψαν πίσω στο χωριό τους. Στον σταθμό του τρένου στο Κιελέρ τα πράγματα δεν εξελίχθηκαν τόσο καλά, καθώς επενέβη ο στρατός για να παρεμποδίσει τους αγρότες να επιβιβαστούν στο τρένο και υπήρξαν θύματα. Παρά τη συνέχιση της άγριας μάχης και στο κέντρο της Λάρισας και τις διαστάσεις που έλαβε το συγκεκριμένο θέμα, δεν υπήρξε τελικά καμία αλλαγή για τους αγρότες.¹³⁴

Δυστυχώς, ερχόμενος στην πολιτική σκηνή ο Ελευθέριος Βενιζέλος και μη θέλοντας να δυσανεστήσει φυσικά τους τσιφλικάδες και παρά τις συνεχιζόμενες αντιδράσεις των αγροτών έθαψε και πάλι το αγροτικό ζήτημα των απαλλοτριώσεων. Στις 5 Οκτωβρίου 1912 ξεκίνησε ο Α΄ Βαλκανικός πόλεμος, στον οποίο πήρε μέρος η Ελλάδα και όπου λόγω της παραμεθόριου περιοχής που ήταν η Θεσσαλία, οι Θεσσαλοί που επιστρατεύθηκαν συγκρότησαν τέσσερα συντάγματα πεζικού. Η πλειοψηφία αυτών ήταν αγρότες και οι πιο πολλοί ήταν κολλήγοι ή παιδιά κολλήγων, που ουσιαστικά ήταν οι «λευκοί σκλάβοι της Θεσσαλίας». Ο πόλεμος αυτός διήρκεσε δέκα περίπου χρόνια, με βασικό εθελοντή λοχία, που είχε το Σύνταγμα ευζώνων τον Νικόλαο Πλαστήρα, ο οποίος μετά το τέλος του πολέμου, το 1922, μαζί με τον Γονατά σχημάτισαν επαναστατική επιτροπή και δημιούργησαν νέα κυβέρνηση. Το 1923 αποφάσισε την απαλλοτρίωση όλων των τσιφλικιών και τη διανομή τους στους ακτήμονες καλλιεργητές. Κι έτσι, ήρθε το πλήρωμα του χρόνου και δικαιώθηκαν όλοι οι αγώνες των κολλήγων- σκλάβων, φτιάχνοντας ένα καλύτερο μέλλον για τα παιδιά τους, για τις επόμενες γενιές και για την Ελλάδα.¹³⁵

¹³⁴ Λάζαρου, Α.Α. (1994), ό.π., σσ. 213-233.

¹³⁵ Λάζαρου, Α.Α. (1994), ό.π., σσ. 240-263.

Ερευνητικό μέρος- Μεθοδολογία

Συμμετέχοντες

Στην έρευνα συμμετείχαν συνολικά οχτώ άτομα, που όλοι ήταν κάτοικοι χωριών της Καρδίτσας. Οι συμμετέχοντες είχαν γεννηθεί και διέμεναν στο Μάρκο και στον Παλαμά. Αναλυτικά στον πίνακα που ακολουθεί απεικονίζονται τα δημογραφικά στοιχεία των συνεντευξιζόμενων, που έλαβαν μέρος στην έρευνα. Επιλέχθηκε η αναφορά μόνο ορισμένων πολύ βασικών χαρακτηριστικών των συμμετεχόντων έτσι ώστε να μην «φωτογραφίζονται» τα πρόσωπα που συμμετείχαν στην έρευνα, μιας και προέρχονται από μια περιοχή όπου όλοι γνωρίζονται μεταξύ τους και τα περισσότερα χωριά έχουν λίγους κατοίκους. Η συμμετοχή τους στην έρευνα ήταν εθελοντική και ανώνυμη, ώστε να τηρηθεί η προστασία των προσωπικών τους δεδομένων.

Πίνακας 1. Δημογραφικά στοιχεία συμμετεχόντων έρευνας

Συμμετέχοντες	Βασικά στοιχεία συνεντευξιζόμενων
1	Β., 84 ετών, γυναίκα, νοικοκυρά
2	Γ., 85 ετών, άνδρας, γεωργός
3	Ε., 91 ετών, γυναίκα, νοικοκυρά
4	Λ., 71 ετών, γυναίκα, νοικοκυρά
5	Η., 86 ετών, γεωργός, άνδρας
6	Κ.Μ., 81 ετών, γεωργός, άνδρας
7	Κ.Ν., 81 ετών, άνδρας, γεωργός
8	Μ.Α., 86 ετών, άνδρας, γεωργός

Συνεντεύξεις και Διαδικασία

Οι συνεντεύξεις ήταν ανοιχτές και έγιναν ατομικά στον χώρο του κάθε συμμετέχοντα, μετά από επικοινωνία. Όλοι οι συμμετέχοντες δέχθηκαν πρόθυμα και άμεσα να μιλήσουν, καθώς ένιωθαν ήδη αρκετή οικειότητα λόγω του ότι κατάγομαι

από τα μέρη τους και με γνώριζαν ήδη, αφού εκεί μεγάλωσα. Ο μόνος ενδοιασμός τους, σε ορισμένες περιπτώσεις, ήταν να μην φανεί ότι οι ίδιοι περιέγραψαν το συγκεκριμένο γεγονός, για αυτό έγινε προσεκτική παρουσίαση των δημογραφικών τους στοιχείων. Αφού γινόταν η παρουσίαση του θέματος της εργασίας μου, τους ζητούσα να μου περιγράψουν τη ζωή τους παλιότερα, πώς μεγάλωσαν, ποια ήθη και έθιμα θυμούνται. Τους ενημέρωνα σχετικά με την ανωνυμία και το απόρρητο των συνεντεύξεων, καθώς και σχετικά με τη χρήση των δεδομένων για την πραγματοποίηση μιας έρευνας στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα που παρακολουθώ.

Η κάθε συνέντευξη είχε διάρκεια από μισή ώρα μέχρι και δύο ώρες περίπου και ο κάθε συμμετέχων είχε τη δυνατότητα να μου περιγράψει ότι επιθυμούσε ο ίδιος σχετικά με τη ζωή του. Οι μόνες παρεμβάσεις που έκανα ήταν ενθαρρυντικές ή επιβεβαιωτικές ερωτήσεις, αν και οι περισσότεροι λόγω της οικειότητας και της εμπιστοσύνης που ήδη υπήρχε μιλούσαν άνετα, χωρίς να χρειάζονται ερωτήσεις ή ιδιαίτερη καθοδήγηση. Ουσιαστικά, όσα τους ζητούσα ήταν μέρος της ζωής τους, προσωπικό βίωμα, οπότε εν μέρει ήταν μια αφήγηση ζωής, που φαινόταν πως είναι ιδιαίτερα ισχυρά στη μνήμη τους, καθώς επρόκειτο για βιωμένες καταστάσεις και γεγονότα.

Όπως αναφέρεται από τη Λυδάκη: «Γεγονότα –συχνά μεγεθυμένα από το υποκείμενο- όσος χρόνος και αν περάσει, μένουν ζωντανά στη μνήμη και δεν χρειάζεται καμιά προσπάθεια για την ανάσυρσή τους. Είναι εκεί, στη συνείδηση, σαν να έχουν μια παράλληλη ζωή με εκείνην που ζει τώρα εμφανώς ο άνθρωπος, και η σκιά τους δίνει χρώμα και ύφος στη στιγμή». Πρόκειται για μια υποκειμενική περιγραφή των γεγονότων, όπου το κάθε άτομο αφηγείται τη δική του αλήθεια, ερμηνεύει τα βιώματά του. Οι ιστορίες που διαμορφώνει το άτομο αποτελούν έναν τρόπο δικαιολόγησης και ερμηνείας διαφόρων καταστάσεων και γεγονότων που έχει ζήσει.¹³⁶ Η μελέτη της ανθρώπινης βιωμένης εμπειρίας διερευνάται με τη χρήση της εμπειρικής βιογραφικής έρευνας, όπου εξετάζεται η σχέση ανάμεσα στο ατομικό και το κοινωνικό, ανάμεσα στον ατομικό βίο και τις μεταβαλλόμενες κοινωνικές συνθήκες.¹³⁷

¹³⁶ Λυδάκη, Α. (2010). *Ποιοτικές μέθοδοι της κοινωνικής έρευνας*. Αθήνα: Καστανιώτη, σσ. 210-211.

¹³⁷ Τσιώλης, Γ. (2006). *Ιστορίες ζωής και βιογραφικές αφηγήσεις. Η βιογραφική προσέγγιση στην κοινωνιολογική ποιοτική έρευνα*. Αθήνα: Κριτική, σσ. 163.

Όλες οι συνεντεύξεις ηχογραφήθηκαν σε συσκευή, αφού είχε ζητηθεί άδεια από τον κάθε συμμετέχοντα. Μετά τη διεξαγωγή κάθε συνέντευξης έγινε απομαγνητοφώνηση αυτής και αφού συγκεντρώθηκαν όλες οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκε ποιοτική ανάλυση, ώστε να εξεταστούν τα βασικά σημεία ομοιότητας και διαφοροποίησης ανάμεσα στις συνεντεύξεις. Για την ανάλυση του αυτοβιογραφικού λόγου είναι σημαντικό να στηριχθούμε στην «ερμηνεία» και στην «κατανόηση». Αξίζει να σημειωθεί ότι πρόκειται για μια μέθοδο που βοηθά τον ίδιο τον ερευνητή να κατανοήσει τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι δημιουργούν και κατασκευάζουν τον κόσμο που τους περιβάλλει καθώς και τον τρόπο με τον οποίο εξηγούν ορθολογιστικά τις πράξεις τους.¹³⁸

¹³⁸ Λυδάκη, Α. (2016). *Αναζητώντας το χαμένο παράδειγμα*. Αθήνα: Παπαζήσης, σσ. 164-165.

Αποτελέσματα

Γενικές παρατηρήσεις και σχόλια από τις συνεντεύξεις

Η παρούσα έρευνα περιλαμβάνει οκτώ συνεντεύξεις, οι οποίες διεξήχθησαν στο χωριό Μάρκο και στην κωμόπολη του Παλαμά, τα οποία βρίσκονται στον Νομό Καρδίτσας, στη Θεσσαλία. Πρόκειται για την μεγαλύτερη πεδιάδα της Ελλάδας, στην οποία οι άνθρωποι ασχολούνται ως επί το πλείστον με την κτηνοτροφία και την γεωργία. Οι συνεντεύξεις έγιναν σε μια δύσκολη περίοδο, λόγω της πανδημίας του Κορωνοϊού, καθώς οι μετακινήσεις ήταν απαγορευμένες και επιτρέπονταν μόνο για ορισμένες επείγουσες εξαιρέσεις με την επίδειξη σχετικών εγγράφων. Επίσης, η ηλικία των συμμετεχόντων ήταν προχωρημένη και κάποιοι απ' αυτούς διατηρούσαν κάποιες επιφυλάξεις σχετικά με το αν έπρεπε να γίνει η συνάντηση για την συνέντευξη. Από το σύνολο των ατόμων που προσέγγισα για συνέντευξη κάποιοι αρνήθηκαν και κάποιοι που μου απάντησαν θετικά, αλλά τελικά δεν καταφέραμε να συναντηθούμε για την συνέντευξη. Τα άτομα που αρνήθηκαν ήταν στο σύνολο πέντε και οι λόγοι σχετίζονταν κυρίως με την δυσκολία τους να μιλήσουν για το παρελθόν τους και να ξαναθυμηθούν τραυματικά γι' αυτούς βιώματα δύσκολων καταστάσεων και γεγονότων πολέμου, φτώχειας και ανέχειας.

Με χαροποίησε το γεγονός ότι οκτώ άτομα δέχτηκαν να μιλήσουν και σε αυτό συνέβαλε αφενός ότι ομιλώ την ντοπιολαλιά και αφετέρου ότι με γνωρίζουν από μικρό παιδί και ανά τακτά χρονικά διαστήματα επισκέπτομαι τον τόπο μου και διατηρώ επαφή και καλή σχέση με όλα τα μέλη της κοινότητας. Γενικά μπορώ να πω ότι αισθάνθηκα βαθύτατα συγκινημένος, καθώς μου δόθηκε η ευκαιρία να καταγράψω τις γνώριμες αφηγήσεις τους και να τις αναλύσω. Αυτό το γεγονός της ανάλυσης και η όλη διαδικασία με έφερε πιο κοντά με τους ανθρώπους που διασώζουν στη μνήμη τους τον τρόπο της ζωής των παλιών караγκούνηδων, επιτρέποντας σε όλους εμάς που αποτελούμε την επόμενη γενιά να εμβαθύνουμε σε άγνωστες πτυχές που δεν πρέπει να λησμονηθούν, γιατί αποτελούν ντοκουμέντα και τεκμήρια του άυλου πολιτισμού μας ή όπως θα λέγαμε σε πιο απλή γλώσσα της προφορικής μας παράδοσης.

Και οι οκτώ μου έκαναν την τιμή και άνοιξαν τα σπίτια τους και με υποδέχτηκαν με ιδιαίτερη θερμή θυμίζοντάς μου την αυθεντική φιλοξενία των απλών ανθρώπων του χωριού που σπάνια συναντάς στην Αθήνα. Μου έφεραν αναμνήσεις από τους παππούδες μου που έχουν φύγει από την ζωή, και που μου λείπουν τόσο πολύ, αλλά που κρατώ ζωντανούς στην μνήμη μου. Η πρώτη τους κουβέντα ήταν να με τρατάρουν ένα γλυκό ή έναν καφέ. Όλοι ανεξαιρέτως επέμεναν να μείνω για να με φιλέσουν, δηλαδή να φάμε όλοι μαζί και αυτή τους η χειρονομία με έκανε να αισθανθώ ότι ήμουν ένας πολύ δικός τους άνθρωπος.

Όλοι ήταν πολύ πρόθυμοι να μιλήσουν και έμοιαζε σαν να είχαν ανάγκη να εξωτερικεύσουν όσα έζησαν, καθώς και τις σκέψεις και τα συναισθήματά τους κάνοντας διαρκώς συγκρίσεις ανάμεσα στο «τότε» και στο «τώρα». Το γενικό τους συμπέρασμα ήταν ότι τότε η ζωή και οι άνθρωποι ήταν πιο αγνοί. Πάντως, αυτή την υποδοχή και το κλίμα ζεστασιάς το επισκίαζε η χρήση της μάσκας, καθώς μετέδιδε ένα μήνυμα ότι υπάρχει ένας αόρατος κίνδυνος από τη συναναστροφή μας. Επίσης, οι εκφράσεις του προσώπου καλύπτονταν προκαλώντας δυσκολίες στην επικοινωνία, αφού κάποιοι από τους παππούδες, λόγω μειωμένης ακοής είχαν μάθει να διαβάζουν τα χείλια και με την μάσκα αυτό δεν ήταν εφικτό.

Για κάποιους οι συνεντεύξεις ήταν ‘λυτρωτικές’, γιατί ήταν ξεκάθαρο ότι ήθελαν πολύ να μοιραστούν τα βιώματά τους, να νιώσουν ότι κάποιος άνθρωπος τους δίνει σημασία και ενδιαφέρεται γι’ αυτούς, ότι τους αφουγκράζεται, σε μια περίοδο της ζωής τους που ως παλαίμαχοι έχουν παραγκωνιστεί και από ενεργά μέλη της κοινωνίας, πλέον είναι κοινωνικά αποκλεισμένοι και περιθωριοποιημένοι. Εξάλλου, δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι κάποιοι επέμεναν να μείνω κι άλλο για να μου πουν ακόμη περισσότερα, ενώ μου είχαν ήδη πει τόσα πολλά. Προφανώς, η μοναξιά είναι σκληρή για τους ηλικιωμένους, κι εγώ με την παρουσία μου τους έδωσα χαρά και κάλυψα την ανάγκη τους για συντροφιά και επικοινωνία, έστω και για λίγο.

Μέσα από την παρούσα έρευνα και πιο συγκεκριμένα την ποιοτική ανάλυση των συνεντεύξεων προέκυψαν οι εξής άξονες:

- ⇒ Διατροφή
- ⇒ Εργασία (παιδική εργασία)
- ⇒ Φτώχεια
- ⇒ Εκπαίδευση
- ⇒ Γάμος – προίκα
- ⇒ Αλληλεγγύη – βοήθεια

Διατροφή

Η διατροφή των Καραγκούνηδων αποτελούνταν από προϊόντα που παρήγαγαν οι ίδιοι, όπως λόγου χάρη, λαχανικά, όσπρια, φρούτα, κρέατα και γαλακτοκομικά και πίτες, ψωμί κυρίως από καλαμπόκι, σιτάρι κ.α. Ο Μ.Α. ανέφερε «ετρουγάμει γάλα αγελαδινό, άρμειγει την γελάδα του πρού το ‘βραζει περιμέναμει του βγάναμει λοιπόν κι τρώγαμει του μεσημέρι δεν τρώγαμει κανένας φαγητό, μετά απού λίγα χρόνια αρχίντσαμει να τρώμει του μεσημέρι, θα κάναμει συνήθως κανένα κουλατσίο μι τυρί ή γιαούρτ’ κι φαγητό κάναμει του βράδ’, δεν είχαμει όμους τίπουτα άλλου, απού κουκούτσια απού ρόκεις κι απού σαμιές να βάλουμει να τηγανίσουμει κι ένα αυγό ακόμα για φουτιά δεν είχαμει τίπουτα». Στο χωράφι συνήθως έτρωγαν σκορδάρι, όπως περιγράφει ο Κ.Ν., λέγοντας: «φτιάχναμει σκορδάρι με λίγου ξυδάκι μέσα, λίγου λάδ’, σκόρδου και τέτοιου λοιπόν και την βγάναμει, μόλις έπειφτει ου ηλιους, λίγου του απόγευμα κι τελείουνει λίγου δουλειά φεύγαμει, την άλλη την μέρα πάλι τα ίδια».

Τα πιο συνηθισμένα φαγητά ήταν το κατσιαμάκι, τραχανάς, πλιγούρι, αυγά, λουκάνικα, κοτόπουλα, χήνες, πάπιες κ.α. Επίσης, χοιρινό μόνο τους χειμερινούς μήνες από το σφαχτάρι των Χριστουγέννων και λίπα που αποτελούσε το βασικό υποκατάστατο του λαδιού. Σε ένα ακόμη σημείο ο Μ.Α. σχολιάζει τα πιο συνηθισμένα φαγητά, λέγοντας «τρώγαμει κατσιαμάκ’, του κατσιαμάκ ‘ ήταν μπουμπουτίσιου αλεύρ’ τότε είχαμει τα γρούνια εβγανάμει τσιγαρίδες λουκάνικα κι του κρέας, αλλ’ το ‘βραζαν, το ‘καναν παστρουμά, ωραίο, πατέραμ του έβανει στου

τουμάρ μι αλάτ' πουλύ αλάτ' του παστό, του έβγανει λίπα, δυο τρεις τενεκέδεις για να τρώμει δεν είχαμει τίπουτα». Ο Γ. λέει: «τζιρουπουλ' ξέρου γω κανά κουτουπλάκι μι τραχανά ετρουγάμει αχα αχα πίτα του ένα τ' άλου τα Χριστούγινα άλλους κοιτούσει πως να φτιαξ' γρουν' μιγάλου το φτιάχνει 150 κιλά για να βγάλει λίπα 7-8 γκάζια κι δώσει μι τ' λίπα έφτιαχναν πίτεις έφτιαχναν». Επίσης, η Ε. ανέφερε ότι έτρωγαν «κατσιαμάκ' αλεύρ' μπουμπουτίσιου κι ραγκστές φύλλα (μακαρόνια της εποχής), ανοιγάμει φύλλα όπους εφτιαχνάμει πίτα κι τα κουβάμει ύστηρα κουματάκια κουματάκια», ενώ πρόσθεσε ότι έτρωγαν καψάλα ψωμί με λίπα, που είχαν όλο τον χρόνο από το γουρούνι που έσφαζαν, καθώς και λαχανουκιφτέδες ή ψωμί αλειμμένο με ελιές. Το ψωμί ήταν κυρίως μπομποτίσιο, δηλαδή από καλαμπόκι και κάποιες φορές και από ασπρίτσα.

Ακόμη, η Ε. αναφέρει σχετικά με τη διατροφή: «λουκάνκα κι μπουμπάρεις κι τα μπούτια τα έφτιαχνει κιφτέδεις κι τα έβανει μες την γκάζα κι έριχνει λίπα απου παν' εβγανάμει του ψαχνό του κρέας του κόβαμει μι του τσικούρ' η μι του σκιπαρ' του τσιατσιαλ'τζαμει, έφτιαχνει κιφτέδεις, αλλά τς'τηγάνζει κι τσι έβανει μέσα κι ύστηρα όταν ηθηλάμει αφού ήταν τηγανσμεν' δεν χαλούσαν κι μαγειρείειεις κι ψουμάκ' κι όχ' να τσ' φας κι έτσι να τσ' μαγειρέψ' να γιν' μπόλικου φαί κι καμιά καλαθαριά λάχανα εμείς ήμασταν έντηκα δώδηκα άτουμα, πίτεις εφτιαχνάμει δυό απού του μησμερ'».

Με παρόμοιο τρόπο, η Β. περιγράφει τη διατροφή ως εξής: «έτρουγαν καθάριου ψουμί εμείς ετρουγάμει μπουμπότα ελειγάμει ούλου κόκκινου ψουμί θα τρώμει εμείς αυτοί γιατί τρων άσπρου δεν έχουμει άμα θέλτει φάτει έλειγει μάναν μ' άμα θέλτει μην τρώτει καθίστει νησκά να πιθάντει τι να κάνουμει έφυγνει μάνα μ', μας άφηνει μαναχά μας τι να φάμει, εμείς εφτιανχάμει ούλου αβγά εφτιαχνάμει κανά αβγό ετρουγάμει εβανάμει άχυρα τα παραχουνάμει τα αυγά να ψστουν' δεν ηξηράμει να τα τηγανίσουμει αφού ήμασταν μικρά». Ακόμη, αναφέρει ότι έφτιαχναν συχνά τραχανά, μπλουγούρι, ραγκστές, ρεβύθια και σάλτσες. Θα πρέπει να αναφερθεί και η νηστεία που έκαναν Τετάρτη και Παρασκευή. Η Β. λέει: «Πήραν απου τρία γκάζια λαδ' για να έχουμει να έχουμει για του καντηλάκ' κι για να έχουμει να φτιάχνουμει Τετάρτεις κι Παρασκηές και τσ'σαρακουστές δεν μας άφηνει μάνα μ' να αρθθούμει φτώχεια κι του μέγα έλεους. Η μάνα μ' του μουσκηύαμει του ψουμί κι εριχνάμει λίγου ζάχαρ' κι ετρουγάμει αυτό ήταν του μησημηριανό ετρουγάμει του μησμέρ' του

βραδ' μαγεύει αφού πάει στη δ'λειά του χουράφ' τότε είχαμε ασπρίτσες καλαμπόκια σουσάμια είχαμε αρβύθια».

Η απουσία ψυγείου δεν τους επέτρεπε να έχουν συχνά κρέας. Η Β. λέει: «εσφαζάμει ένα κουτόπλου έπρεπει να του φάμει του μισό την μία μέρα κι του άλλου την αλλ' να μην χαλάσ'», ενώ πιο συχνά έτρωγαν όσπρια. «γυφτουφάσλα τα γυφτουφάσλα έβραζαν γρήγουρα τα άσπρα τα φτιάχναμει τσ' Κυριακές τα 'χαμει για καλά τα άσπρα τα φασόλια ειδικά τσ' σαρακουστές δεν τσ' χαλούσαμε να φάμει τώρα όπους τρώμει να φάμει τυριά κι τέτοια κρατούσαμε δεν μας άφηναν είχαμει μιγάλ' ανέχεια τότε μιγάλ' δυσκολία».

Επίσης, το Πάσχα έτρωγαν το καθιερωμένο σουβλιστό αρνί. Η νηστεία στους Καραγκούνηδες ήταν κάτι πολύ σημαντικό και τηρούνταν με ευλάβεια και τις ημέρες της νηστείας χρησιμοποιούσαν μόνο ελαιόλαδο και όχι λίπα. Ο Γ. λέει: «όλα μι λίπα έφτιαχναν πίτες μι λίπα λοιπόν έριχναν τυρί μέσα στην τυρόπτα έριχναν κι λίπα έπηρνεις ένα κουμάτ' ζουρνάρα λίπα απού κουντά ένα κουμάτι άμα έτρουεις ήσαν ειντάξ' νταούλ' η κλοιά χόρτεινεις απ' την λίπα, του βράδυ φαί ετρουγάμει του μισμέρ' ότι ήταν του βραδ' έφτιαχνει φαί μαζεζομάσταν όλοι έτρουγαν τελείουνει η δ'λειά του πρού άλλους γάλα ξέρου γω τον τ' άλλου εκεί τριψάνα (γάλα με ψωμί και λίγο ζάχαρη αν υπήρχε)».

Συνήθως, το πρωί και το μεσημέρι κολάτσιζαν κάτι γρήγορα, λόγω φόρτου εργασίας και το βράδυ που συγκεντρώνονταν όλοι στο σπίτι έτρωγαν ένα πιο ολοκληρωμένο γεύμα. Δεν υπήρχε αφθονία φαγητών και στερούνταν οι περισσότερες οικογένειες και δεν σπάνιζαν οι περιπτώσεις που τα κούτσικα, λόγω της ανωριμότητας που χαρακτήριζε το νεαρό της ηλικίας τους, επιδίδονταν σε επιδρομές κλέβοντας φρούτα και λαχανικά από τα μποστάνια και τους κήπους του χωριού. Ο Μ.Α. είπε χαρακτηριστικά: «δεν αφήναμει κουρόμπλα καίσια τρυφερά κλέβαμει να φάμει φτώχια κλέβαμει να φάμει εδώ στουν παππού στουν Π.».

Επιπλέον, δεν σπάνιζαν οι περιπτώσεις όπου κάποιες οικογένειες διαβιούσαν σε συνθήκες ανέχειας και κατέφευγαν συχνά σε άλλες γειτονικές οικογένειες που τους περίσσευε τροφή και ζητούσαν. Όταν τα πράγματα βελτιώνονταν εκείνοι που είχαν ζητήσει βοήθεια με τη σειρά τους την ανταπέδιδαν, δίνοντας κάποια τρόφιμα

από το περίσσευμά τους. Φανερόνεται έτσι ότι υπήρχε αλληλεγγύη μεταξύ τους και ότι ήταν ανεπτυγμένο το αίσθημα της αλληλοβοήθειας.

Εργασία - (παιδική εργασία)

Στην κοινωνία των Καραγκούνηδων τα άτομα ξεκινούσαν να εργάζονται από πολύ μικρή ηλικία χωρίς μισθό, βοηθώντας σε διάφορες δουλειές τους γονείς τους. Τα κορίτσια ασχολούνταν με την μαγειρική και το νοικοκυριό, την φροντίδα των μικρότερων αδερφών τους κ.α., ενώ τα αγόρια με πιο δύσκολες και σκληρές δουλειές όπως το πότισμα, το τάισμα των ζωντανών, το όργωμα, το φύλαγμα των προβάτων κ.α. Σε περίπτωση που δεν υπήρχαν αγόρια στην οικογένεια, πολλές φορές τα κορίτσια βοηθούσαν τον πατέρα τους σε όλες τις δουλειές.

Η παιδική ηλικία ήταν άμεσα συνδεδεμένη με τις οικιακές- αγροτικές εργασίες, ενώ δεν υπήρχαν πολλές αναφορές σε παιχνίδια και σε ειδική περιποίηση των παιδιών. Ο Κ.Ν. αναφέρεται στα παιχνίδια που έπαιζαν όταν ήταν παιδιά, χωρίς να έχουν παιχνίδια και χωρίς κανείς να νοιάζεται για το πώς θα παίζουν. Τα παιδιά στηρίζονταν στη δημιουργικότητα και στα άχρηστα προϊόντα στα οποία είχαν πρόσβαση και μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν ως παιχνίδια, καθώς και στη φαντασία τους. Χρησιμοποιούσαν μέρη του σώματος των ζώων που ήταν άχρηστα, όπως τα κόκκαλα ή τη φούσκα του γουρουνιού ώστε να φτιάξουν αντικείμενα παιχνιδιού. Για παράδειγμα, με τη φούσκα του γουρουνιού έφτιαχναν μπάλα, με την οποία έπαιζαν, ενώ χρησιμοποιούσαν το άδειο περιτύλιγμα του ξερού κολοκυθιού ως μπάλα που την έσερναν δεμένη με έναν σπάγκο. Άλλα παιχνίδια που αναφέρθηκαν ήταν τα εξής:

«Τρέχαμει μες τουν κουρνιαχτό, δεν υπήρχει ασφαλτους, τότη για να παίζουμει, μετά άρχισαν έβγαναν τις σβούρεις με σχοινί κι παίζαμει με τις σβούρεις μετά παίζαμει τους βασιλιάδεις, εβγανάμει απ' τα αρνιά, του δεξιό του τέτοιο του βασιλιά του κόκκαλου κι παίζαμει βασιλιάδεις και τέτοιο, ποιος κερδίζει περισσότερα, άμα είχεις καλό τέτοιον ελεγά μοι νομάς».

Αυτοσχέδια παιχνίδια κατά την παιδική ηλικία περιέγραψε και η Ε., δείχνοντας την ανάγκη των παιδιών να βρουν τρόπους ψυχαγωγίας και χαράς. Περιέγραψε τα ξυλοπόδαρα που έφτιαχναν και χρησιμοποιούσαν, λέγοντας:

«Έπειζαν τότε τα πιδάκια έπειζαν κι έπηρναν κατ' μαγκούρεις, ζύλα απ' τσ' ακακίεις, έκουβαν χουντρό όπους είνει του χερ' ένα μπόι αψλό κι ηδώ κατ' έδιναν ένα ζύλου κι έφτιαχναν περπατούρα (ζυλοπόδαρα) για παιχνίδ', ανέβηναν απάν τσ' μαγκούρεις κι τσι έβλειπεις παπ παπ περπατούσαν αυτό ήταν του πιχνίδ'».

Όπως αναφέρει η Λ., «Ήμαν μικρήν πήγεινα στα χουράφια δούλεινα στα χουράφια, θερίζαμει. φτιάχναμει διμάτια, τα φορτώναμει στου κάρου, είχαμει κάρου τότε, μι τα 'λουγα τα κουβαλούσαμε τα πηγινάμει εξού εκεί στου λιβάδι κι τα φτιάχναμει θυμουινές», ενώ συνεχίζει συμπληρώνοντας: «α ήταν 12 χρονού ξέρς τι τραβούσα μμμμμμμμ πουλά τέτοια μιτά πηγινάμει στου σπίτ' την άλλη την μέρα πάλι πηγινάμει για θέρου θερίζαμει». Οι εργασίες στο σπίτι ήταν αρκετές και αφορούσαν την ενασχόληση με το σπίτι, τα ζώα, τα χωράφια, το φαγητό («Σπιτ' δλεις χμμμ γουρουνια γελάδα μουσχάρια τα πάντα πατέραμει ειχει κι σκρόφεις τοτι εφτιαναμει κι γρουνια εφτιαναμει κι μσαρια να σφάζει μουσχάρη»). Με παρόμοιο τρόπο περιγράφει και η Β. τη συμμετοχή τους στην οικιακή εργασία από μικρή ηλικία, λέγοντας: «Ήμασταν απού μικρά 8 χρονού παεινάμει στου χουράφ' αυτοί θέρζαν' κι μεις μαζεινάμει τσι χειριές τσ' εφτιανάμει διμάτια παεινάμει ύστηρα πιρνούσει πατέραμ το 'δινει εφτιαχνάμει διματκά (αυτοσχέδιο σχοινί από στάχυα) επηρνάμει του διματκό το κλουθάμει το βανάμει παν' στ' χειριά πιρνούσει πατέραμ' το' δινει δεν υπήρχαν σκoiνιά».

Σε ηλικία από 14 ετών και πάνω, τα αγόρια των οικογενειών που ήταν πολύ φτωχές, πήγαιναν ρόγα (6 μήνες), από του Άη Γιωργιού μέχρι του Άη Δημητρίου και από του Άη Δημητρίου μέχρι του Άη Γιωργιού, για κάλφες (βοηθοί τσομπάνη) και η πληρωμή τους ήταν συνήθως 100 κιλά καλαμποκιού ή ασπρίτσας (είδος δημητριακού) κι ένα ζευγάρι καουτσούκια (παπούτσια εποχής από καουτσούκ). Όπως αναφέρει ο Κ.Ν. «Τζιομπάνος έκανα αρκετά εξάμηνια κι έκανα κι τζιομπάνους μαζί μοι άλλοι δυο ένα εξάμηνου στα ζευγάρια πέρναμει ρόγα (πληρωμή σε είδος) τριακόσια κιλά σταρ' ή ασπρίτσα κι ένα ζευγάρι καουτσούκια (λαστιχένια παπούτσια

εποχής) κι ήταν και απ' τα καλά έγγραφοι αλυσίδα καταλαβαίντ'σ' τώρα δεν υπήρχαν παπούτσια τότε και στου δρόμου εδώ τότε πια χρονολογία ήταν δε θυμάμαι δουλιβάμει στου δρόμου». Με παρόμοιο τρόπο απάντησε και ο Γ. λέγοντας: «εκατό κιλά ασπρίτσα για έξ' μηνεις ίσα έφειρνει στου σπít μδυο μισουτσούβαλα ασπρίτσα αυτήν ήταν πληρουμή που κόσιβει του πιδís στα πρόβατα μούσκιμα βρεμένους χιόνια του χμώνα εμπ' παραραδείγματι βρουχές κρύου».

Τα ζώα και τα χωράφια αποτελούσαν τις βασικές ασχολίες των Καραγκούνηδων έξω από το σπítι τους. Συγκεκριμένα, η Β. λέει:

«είχαμει πράματα, έπρηπει να ταΐσουμει τα πράματα, να πητάζουμει τα κόπρια, να τα δώσουμει να φαν', να τα αρμέζουμει, είχαν πουλλά απού δυο τρεις γιλάδεις βάλια είχαμει, δυο βάλεις τσ'αρμειγάμει, βάλεις σταματούσαν καλήτηρα απ τσ'γιλάδεις ήταν ήσυχα δεν βαρούσαν, είχαμει βάλεις γιλάδεις, είχαμει πρόβατα, τα ζεύαμει πατέραμ' είχει ψουφεισ' του βοδ' ύστηρα είχει δυο αφού είχει ψουφείσ' του βοδ'τι να βαλ' έβαλει την γουμάρα κι την βάλα έβαλει τουν ζγο μαζί για να τραβείζ' του αλέτρι».

Οι Καραγκούνηδες αγαπούσαν τόσο τον τόπο τους που δεν ξενιτεύονταν για να βρουν δουλειά, όσο δύσκολα κι αν περνούσαν. Ήταν τόσο δεμένοι με την γη τους που δεν καταδέχονταν να φύγουν μακριά της, γι' αυτό και δεν έχουν τραγούδια για την ξενιτιά. Λίγες είναι οι αναφορές για δουλειά εκτός του θεσσαλικού κάμπου, που ήταν όμως για μικρά χρονικά διαστήματα. Για παράδειγμα, ο Κ.Ν. αναφέρει ότι δούλεψε για ένα εξάμηνο σε ένα εργοστάσιο πλακοποιίας στον Άγιο Κωνσταντίνο.

Αναλυτικά περιγράφει την εργασία που έκανε με τα βόδια στο χωράφι, ο Η. λέγοντας: «Τότι μι του βόδ' κάναμει χουραφ' σπ'έρναμει στάρια, καλαμπόκια μι του ζευγαρ' ηγώ έκαν κι μι τσ' γιλάδεις όταν κάναμει δυό ζευγάρια χουράφι, γιατί τα στάρια τα εσπειρνάμει μι του αλέτρ'επιννάμει του τσουβαλ' στου ώμου, του ρίχναμει κι μιτά του γαργαλούσαμει απού παν, μι του αλέτρ' για να παραχουθεί δεν είχαμει άλλα μέσα, γένουνταν του σταρ'την άνοιξη πάλι μι του χερ' εριχνάμει του λίπασμα μιτά όταν γένουνταν του στιαρ' παεινάμει μι τα δριπάνια κι του θέρζαμι».

Έκαναν και άλλες εργασίες, όπως να χτίζον τα σπítια, να τα καλουπώνουν. Ο Γ. αναφέρει: «καλουπατζής εικειπέρα τακ αυτός απ' που παν πασπάτιβει τραβούσει

την έβγανει έμειναν τα πλυθιά άντι στου πλάι πάλι κι δώστου μόλις τελείουνα απ' τα πλυθιά αρχίνζαν τα σπίτια λασπάς απου κουντά του γκαζ' στουν ώμου φτιάξει ηδώ του σπιτ' κι φτιάξουν του άλου του σπιτ' λοιπόν κι 'δώστου πάρτου κι γένουνταν χαμός στου ίσιουμα».

Φτώχεια

Η φτώχεια αποτελούσε κοινό χαρακτηριστικό για την πλειοψηφία των Καραγκούνηδων, ήταν αποτέλεσμα της οργάνωσης της οικονομίας, η οποία ήταν αυστηρώς αγροτική και εξαρτιόταν από τον καιρό και ως εκ τούτου ήταν δύσκολο να ανακάμψει από τις συχνές καταστροφές της παραγωγής. Κάποιοι ξεκινούσαν τη συνέντευξη για τη ζωή τους με την φτώχεια. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο Μ.Α. που ξεκίνησε λέγοντας: «Απού μικρό πιδί θυμάμει, είχαμει πουλύ πείνα, θυμάμει την μάνα μου που είχε μία σαρμανίτσα (κούνια εποχής) την λέγαμει πισίνα την σαρμανίτσα, μι έβανει μέσα κι άμα φώναζα πουλύ κι ήθηλα να φάου, έβραζαν μάκια (είδος παπαρούνας με υπνωτικές ιδιότητες) κι το έδιναν του πιδί κι μιτά σίχαζει κι κοιμάνταν». Ένας τρόπος αντιμετώπισης της πείνας του παιδιού, μιας και το γάλα δεν περίσσευε.

Οι δρόμοι για το εμπόριο δεν είχαν αναπτυχθεί σε τέτοιο βαθμό που να επιτρέπουν την ελεύθερη και μαζική διακίνηση των προϊόντων και τη διάθεσή τους σε μακρινές περιοχές. Επίσης, την οικονομία επιδείνωσε ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος και ο εμφύλιος που επακολούθησε. Ας μην λησμονούμε επίσης, το γεγονός ότι την εποχή που εξετάζουμε δεν υπήρχαν συσκευαστήρια, ψυγεία και άλλα μέσα συντήρησης των προϊόντων, ώστε να μεταφέρονται σε μεγάλες αποστάσεις. Τα χρόνια που περιγράφουν ήταν αρκετά στερημένα, με πολλή φτώχεια και αυστηρότητα από την οικογένεια. Η Β. αναφέρει σχετικά: «ήμασταν πουλύ στερημένα δεν ήμασταν όπους είμαστε τώρα ήμασταν πάρα πουλύ στερημένα δεν μπορούσαμε δεν είχαμει επικοινωνία ούτε μη τουν έναν ούτε μη τουν άλλουν μας απαγόρησαν πατηράδεις μας μη τσ'μανάδεις μας δεν θα πας εικεί δεν θα καντς' εικεί μας είχαν δεσμευμένα» και συμπληρώνει λίγο πιο κάτω: «δεν είχαμει τίπουτα φτώχεια κι του μέγα έλεους φτώχεια πάρα πουλύ φτώχεια».

Η φτώχεια κάλυπτε όλους τους τομείς της ζωής τους. Δεν είχαν ρούχα και παπούτσια να φορέσουν, δεν είχαν τη δυνατότητα να αγοράσουν βιβλία και να παρακολουθήσουν το σχολείο, καθώς τα παιδιά έπρεπε να εργαστούν βοηθώντας τους γονείς. Η φτώχεια ήταν εμφανής, όμως, προσπαθούσαν να βρίσκουν εναλλακτικούς τρόπους για να καλύψουν τα ελλείμματα που είχαν. Για παράδειγμα, η Ε. αναφέρει: «δεν υπήρχαν μπουφάν τότε έφτιαχναν κι αμάνικα σαν γιλεκάκια για ζέστα έφτιαχνα, μιτά κι μανικάκια κι του έβαναν σαν σακάκ', τα ελειαίμει κουντουγούνια, κατάι δεν είχαμει χαλιά κι τέτοια να στρώσουμει βάναμει υφαντά, τσιόλια, όλα στουν αργαλειό κι ψάθα είχαμει εικεί που κοιμάμασταν».

Ο Μ.Α. περιγράφει το φόρεμα που φορούσαν σε αγόρια και κορίτσια, μιας και τα ρούχα ήταν δυσεύρετα. Λέει: «Μεγαλώνοντας λοιπόν που σκώφκα απ' την πισίνα θυμάμει πουλύ καλά μι είχαν ένα φόρημα αυτό του φόρημα του λέγαμει σαλιάρα σαν ρούχο δεν είμαμει παντιλόνια πήγηνα στου σκουλείου μη κουντό παντιλον' κρύου κρύου μέχρι του γόνα». Ο Κ.Ν. ανέφερε ότι λόγω της φτώχειας είχαν πουλήσει όλα τα καραγκούνικα ρούχα της μητέρας του, γιατί ήταν πολλά αδέρφια.

Λόγω της φτώχειας δεν μπορούσαν να ακολουθήσουν την τεχνολογικά εξελιγμένη Ευρώπη, εφόσον δεν υπήρχαν χρήματα για να αγοράσουν τρακτέρ και άλλα αγροτικά μηχανήματα, για να αυξήσουν την παραγωγή. Δεν είχαν τα απαραίτητα αγαθά για την καθημερινή τους διαβίωση, δεν είχαν ρούχα και παπούτσια, δεν μπορούσαν να ανταποκριθούν στις ανάγκες του σχολείου, καθώς δεν είχαν τετράδιο και μολύβι, δεν είχαν βιβλία. Η κατάσταση έγινε χειρότερη με την κατοχή από τους Γερμανούς, οι οποίοι δεν άφησαν τίποτα. Ο Μ.Α. αναφέρει: «δεν είχα ένα παντιλ'ον', μόνου βρακί, δεν υπάρχ' σι κανέναν ούτε παπούτσια πατέραμ' έχει φτιάξ' ένα ζευγάρ' γουρνουτσάρχα απού γουρνουτόμαρου, το βαναμει κι πηγαίναμει σχολείου κι εφόσον βρέχουνταν τα πόδια, είχαμει χιόνια πουλλά τότε κι κρύου, κάναμει χουνίστρες, ξιούσαμει τα πόδια, έλειγει δάσκαλους Α. θα πεις μάθημα, σιγά κύριε μη τρων' τα πόδια απ' του κρύου κι απ' την υγρασία έπιαναν χιουνίστρες κι μητά μας έτρουγαν... μούσκημα χάλια». Οι συνθήκες της ατομικής υγιεινής και της προστασίας του σώματος ήταν δύσκολες, καθώς δεν υπήρχαν τα μέσα ώστε να προστατευτούν από το κρύο, το χιόνι και τις δύσκολες καιρικές συνθήκες.

Προβλήματα λόγω φτώχειας είχαν και όσον αφορά στη θέρμανση, όπου μάζευαν βουνιές για να τις κάψουν αποξηραμένες τον χειμώνα. Συγκεκριμένα, ο Η. αναφέρει: «μαζεύαμε βουνιές τρίματα για να έχ'ν του χ'μόνα οι γ'ναίκες να βάλ'ν καζάνια κι να μαγειρέψ'ν μι βουνιές δεν είχαμε ούτε ρεύματα ούτε τίπουτας σι ένα δουμάτιου είχαμε ένα μπουχαρί αναβάμε βουνιές για να πυρουθούμε κάθουνταν παππούς κι γιαγιά μπρουστά κι απού πίσου πάγουνεις...». Φαίνεται πως προτεραιότητα στη θέρμανση και στη ζεστασιά είχαν τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας, που κρύωναν και περισσότερο. Ακόμη, στο ίδιο θέμα η Β. λέει: «Τσ'βουνιές τότι τσ'μαξιεύαμε, τις σκεπαζάμε, τς παλαμ'ζαμε κι μητά τουν Μάη τότι τσ'εφτιάναμε την κουπριά, την εσκαφάμε, την ρίχναμε νιρό κι την ζυμουνάμε μι τα πουδάρια».

Επίσης, αξίζει να αναφερθούν τα λόγια του Μ.Α. που επισημαίνει ότι η φτώχεια ήταν τόσο έντονη που μείωνε τις συνθήκες διαβίωσης των ανθρώπων, οι οποίοι είχαν ψείρες και ζούσαν άπλυτοι. Συγκεκριμένα, αναφέρει: «υπούφερε πολύ ου κόσμους, πάρα πουλύ στην πείνα, στη φτώχεια, άπλυτ', δεν είχαν κι σαπούν', η μάνα μου για να μην πιάσουμε ψείρες, τα έπειρνει κι τα ζιουματούσει τα ρούχα, έβραζει ένα χόχλου κι χαλούσαν αυτές αντί ξανά πάλι αφού δεν έχει σαπουν', ή τα έπλυνει μι σαριά απ' τα μαλλιά απ' τα πρόβατα, για να μη ψειριάσουμε εμείς δεν ψειριασάμε καθόλου, μερικοί ήταν ψειριασμέν', αλλά είχε δ'λειά έπρειπει να είσαι επί ποδός, να ζυμώντσ', να φτιάξ', να χαλάεις». Η φτώχεια ήταν πιο έντονη όταν το άτομο βίωνε και την ορφάνια. Με συχνά κλάματα και έντονη συγκίνηση περιγράφει τη ζωή του ο Κ.Μ., ο οποίος μεγάλωσε μαζί με την αδερφή του ορφανοί από γονείς, μόνο με τη βοήθεια της γιαγιάς του. Αναγνωρίζει ότι χάρη στη γιαγιά του κατάφεραν να ζήσουν και ενώ ήταν μια μεγάλη σε ηλικία γυναίκα, τους έφτασε μέχρι την ενηλικίωση. Πέθανε όταν ήταν πλέον αρκετά μεγάλη, όταν ο Κ.Μ. επέστρεψε από φαντάρος («άμα τα θυμάμε κλαίου, να μην τύχει σι κανέναν να είνει ουρφανός, πουτέ- πουτέ»).

Εκπαίδευση

Σε γενικές γραμμές τα παιδιά δεν πήγαιναν στο δημοτικό σχολείο κι ήταν αναγκασμένα να εργαστούν στα χωράφια ή στα ζώα για να βοηθήσουν τις οικογένειές τους. Ο Κ.Μ. αναφέρει με συγκίνηση και παράπονο: «ούτι σχολείου

πήγα, τίπουτα ντίπ», καθώς από μικρός φύλαγε πρόβατα ώστε να μπορούν να εξασφαλίσουν τα βασικά για να ζήσουν, καθώς μεγάλωνε με τη γιαγιά, μιας και ο πατέρας του πέθανε και ο πατριός του δεν ήθελε αυτόν και την αδερφή του. Οι γάμοι μετά από χηρεία ήταν ένα συνηθισμένο γεγονός την εποχή εκείνη, καθώς ήταν συχνοί οι θάνατοι κυρίως των γυναικών κατά τη γέννα, ή των ανδρών λόγω πολέμου και εμφύλιων καταστάσεων. Μετά τη χηρεία, πολύ γρήγορα αναζητούσαν τον επόμενο σύζυγο ή την επόμενη σύζυγο ώστε να μπορούν να επιβιώσουν και να μεγαλώσουν τα παιδιά τους. Πολλές φορές, όταν δεν μπορούσαν να μεγαλώσουν τα παιδιά ή δεν τα ήθελε ο πατριός ή η μητριά τα έδιναν ψυχοπαίδια σε κάποια άλλη οικογένεια.

Ο Μ.Α. σχολιάζει πάνω σε αυτό «Οντας ήμαν Δευτέρα τάξ' θυμάμαι πρώτ' τάξ', διάβασει σε μία κυρία, η οποία ήταν κουμουνίστρια, καλή γυναίκα, εκείνη με ξικήντσει να διαβάζω κι να γράφω, γράφουμε μι κουντίλ' κουντιλοφόρος σι πλάκα, σβούσαμε κι ξαναγράφουμε, δεν μπορούσαμε να πάρουμε μουλίβια είχαμε αλλά δεν είχαμε λιφτά να πάρουμε δεύτερου τιτράδιου κι του μουλίβ' αφού δεν είχαμε βιβλία του 'χαμε να γράφουμε απ' τουν πίνακα, ιστουρία, θρησκευτικά, γεωμετρία, φυσική, μαθηματικά, όλα προχωράει λοιπόν». Η εκπαίδευση ήταν δύσκολη, καθώς συνδέονταν άμεσα με τη φτώχεια της εποχής, ωστόσο, φαίνεται πως και οι δάσκαλοι ήταν πρόθυμοι να μάθουν στα παιδιά ανάγνωση και γραφή αλλά και τα παιδιά ήθελαν να πάρουν αυτές τις γνώσεις. Μέχρι τη Β' Δημοτικού πήγε και ο Γ., ο οποίος λέει: «Σχολείου πήγα μέχρι τη Δευτέρα τάξη κι ύστηρα κοπ'χα πιασ'κα τζουμπάνους, μιτά ύστηρα τότε ήταν άμα τα έπληρνε τα γράμματα ηγώ δεν τα 'πληρνα κιόλας θυμάμαι τσακώνουμαν συνέχεια μι του δάσκαλου».

Οι δάσκαλοι λογομαχούσαν με τους γονείς επιπλήττοντάς τους που δεν έστελναν τα παιδιά στο σχολείο και τους στερούσαν την μόρφωση. Δεν σπάνιζαν οι περιπτώσεις που ενώ ξεκινούσαν τα παιδιά το σχολείο, τα σταματούσαν οι γονείς τους, λόγω οικονομικών προβλημάτων, φόρτου εργασίας ή και ασθένειας. Χαρακτηριστικά η Β. αναφέρει πάνω σε αυτό το θέμα: «φτώχεια φτώχεια ηγώ αρρώστει μάναν μ' κι κόπ'κα τρείς χρουινές πήγα την τρίτ' χρουινά προυβάσκα αλλά έκατσα σπít' γιατί είχει αρρουστήσ' είχει ένα μήνα μες στου νουσουκουμείου κι μι έκουπει για τα κούτσ'κα τα 'λλα ήμασταν πέντη είμαν μεγαλήτηρην ποιος να 'ρθει έρχουνταν». Η διακοπή από το σχολείο μετά τις δύο- τρεις πρώτες τάξεις του δημοτικού για διάφορους λόγους φαίνεται πως αποτελούσε μια συνεχή πρακτική.

Είχαν ανάγκη από εργατικά χέρια και δε θεωρούσαν ιδιαίτερα σημαντική τη μόρφωση και κυρίως για τα κορίτσια που θα έπρεπε από την ηλικία των 10-11 ετών να αρχίσουν να φτιάχνουν και την προίκα τους.

Στην Καραγκούνικη κοινωνία τα αγόρια θεωρούνταν πιο έξυπνα και πιο ικανά και αποτελούσαν και την πλειοψηφία των μαθητών στα σχολεία. Τα κορίτσια από την άλλη είχαν μια δευτερεύουσα θέση και ήταν λίγες οι περιπτώσεις που τα έστελναν στο σχολείο, κατάσταση που κράτησε για αρκετά χρόνια με βασικό αίτιο ότι έπρεπε να κάτσουν σπίτι από πολύ μικρή ηλικία και ήταν επιφορτισμένα με την τεράστια ευθύνη να κεντήσουν και να πλέξουν ολόκληρη την προίκα τους, διότι αυτό θα καθόριζε την ευτυχία τους για το υπόλοιπο της ζωής τους με έναν καλό γάμο. Τα παιδιά σπανίως προχωρούσαν στο εξατάξιο γυμνάσιο και ακόμη σπανιότερα στο πανεπιστήμιο. Ο Η. αναφέρει: «πήγα μόλις τέλειουσα του σχολείου τέλειουσα του δημοτικού κι πήγα στα πρόβατα κάλφας. Πήγεινα μαζί μη τουν Α.Κ ήταν 6 χρόνια μιγαλήτηρους ηγώ ήμαν μικρός τότες 13 χρονού, τώρα αυτός έρχουνταν του βράδ', ηγώ τα φύλαγα την ημέρα τα είχαμει τα πρόβατα μαζί του βράδ' έρχουνταν».

Επιπλέον, η Β. αναφέρει σχετικά με την παρακολούθηση του σχολείου τα εξής:

*απου μικρά στου χουράφ δεν υπήρχρει κανένας στου σπιτ' ειμένα μι
έκουψαν απ' του σχολείου για την δλειά δεν μπορούσει μάναμ ύστηρα
ήρθει δάσκαλους στου σπιτ' κι λέει για δεν του στέλτσ' του κουρίτσ'
σχολείου λέει τι να κάνου δάσκαλη δεν μπορού να κρατήσου εχου
πιδιά μικρά κι θα αφήκς του κουρίτς αγράμματος για τα πιδιά τι το
'φειρεις στουν κόσμου την αρχίντσει την μάναμ πόσα την είπει αλλά δεν
με στείλει ξανά σχολείου οχ δεν πήγα έμαθα να διαβάζου κι να γράφου
αλλά άμα πάεινα κι τηλείουνα του σχολείου θα ήταν καλύτηρα η'δω
μια φιλινάδαμ' τελείουσει του δημοτικού, πήγει κι στου γυμνάσιου ηγώ
δεν ήθηλα ας τηλείουνα τουλάχιστουν του δημοτικού έλειγαν.*

Η Β. αναφέρεται και στην επίκριση που έκαναν οι δάσκαλοι στους γονείς και τις οικογένειες όσον αφορά στην μεταχείριση των παιδιών. Ένας δάσκαλος από Πελοπόννησο τους έλεγε ότι ήταν πολύ πίσω και δεν είχαν τίποτα τα παιδιά με βάση την ηλικία τους («είστει πουλύ πίσου Καραγκούνδεις δεν είστει πουλύ μπρουστά πως

τα έχει τα πιδιά σας ετσ' τα χτει φτουχά τα πιδιά σας φτουχά γιατί δεν είχαμει ρούχα παπούτσια καουτσούκια»). Η απαξίωση των δασκάλων απέναντι στους Καραγκούνηδες ήταν συχνή, στην προσπάθεια να τους συνετίσουν και να επιστρέψουν τα παιδιά στο σχολείο, καθώς η σχολική διαρροή ήταν αρκετά έντονη, από τις πρώτες τάξεις του δημοτικού. Χαρακτηριστικά, η Β. επισημαίνει:

*«κι έλειγει δάσκαλους είσκει πουλύ πίσου εισείς εδώ οι Καραγκούνδεις
εχει αλλά δεν λειτουργάει καλά του μυαλό σας μας κουρόιδεuan κιόλας
αλλά αποu δω ζούσαν όταν έρχουνταν τουν γιομζει του τρουβά κι
έφειυγει δεν είχαμει ψυγεία, αμα είχαμει ψυγεία στον πατέραμ όταν
είμαν ηγώ εβγαναμει κουτόπλα πουλλά κότεις γηννούσαν έξου στου
τσιαηρ' που είμασαν 'έξου στα 'γκάθια τα γεννούσαν τα κλουσούσαν
κι τα 'φειρναν τα πλια τα φειρναν στου σπιτ' κλου».*

Γάμος – προίκα

Τα κορίτσια παντρευτόντουσαν σε σχετικά ώριμη ηλικία, συνήθως εικοσιπέντε με τριάντα ετών, εξαιτίας της χειρονακτικής εργασίας και πιο συγκεκριμένα, λόγω της απροθυμίας της οικογένειας να χάσει εργατικά χέρια. Αντιθέτως οι άνδρες παντρεύονταν γύρω στα δεκαοκτώ με είκοσι έτη και έπαιρναν μεγαλύτερη σε ηλικία γυναίκα, ακριβώς για τον λόγο ότι ήθελαν να φέρουν εργατικά χέρια στο σπίτι. Δηλαδή, οι άνδρες όταν παντρευτόντουσαν παρέμεναν στο πατρικό τους σπίτι διαμορφώνοντας τον τύπο που ονομάζεται εκτεταμένη οικογένεια. Σπανίως, οι άνδρες έφευγαν για να ζήσουν στο πατρικό της νύφης ως «σώγαμπροι».

Ο γάμος γινόταν με προξενιό, όπου οι γονείς κανόνιζαν τον γάμο των παιδιών και συμφωνούσαν το μέγεθος της προίκας και κάποιες φορές διαμεσολαβούσε άντρας προξενιτής, ο οποίος αμείβονταν προκειμένου να φέρει εις πέρας ένα καλό προξενιό. Συγκεκριμένα, ο Κ.Ν. αναφέρει: «Πέρασαν τα χρόνια μηγάλουσα μοι έκαν' προξενιό με μια κουπέλα κι παντρευτήκαμει το 73', προίκα πήρα, 20 στρέμματα χουράφι και εκατό χιλιάδες ήταν θεσμός η προίκα τότε άμα είχε γελάδες κάποιος ζητούσει κι γελάδα για προίκα για να έχει 'γλα για του σπít'». Αξίζει να αναφερθεί ότι ο Κ.Ν. δεν έκανε καμία άλλη αναφορά στον γάμο και στην οικογένεια που δημιούργησε.

Με παρόμοιο τρόπο απάντησε και ο Κ.Μ. θέλοντας να δείξει ότι μεγαλώνοντας η ζωή του ολοκληρώθηκε με τον γάμο. Συγκεκριμένα είπε: «Πέρασει κιρός μιγαλουσάμι πήρα την Χ. μου την σχωρεμένη, γινουνταν γινουνταν γάμους εδωπέρα, να πάμει να πάρουμι την Χ., έδεις του βράδυ του σαββατόβραδου φτιαν' κρέατα για του γάμου Α. ξέρς τι έφτιαξει έπιασει τρεις κότεις τις έφτιαξει γναίκατ σούπα για τουν κόσμου ήταν καμιά 15 άτουμα, έφυγαν ούλοι». Επίσης, και ο Κ.Μ. έκανε αναφορά στην προίκα που πήρε όταν παντρεύτηκε. Χαρακτηριστικά λέει: «Όταν παντρεύκα την Χ. μου πήρα προίκα 15 στρέμματα χουράφι 7 χιλιάδες δραχμές αυτά τα λιφτά βέβαια μι τα πήρει μάρμπας μ' για να φτιάξου την κάμαρι που έμεινα μιτά του είπα θα στα δώσου τα λιφτά να φτιάξ' την κάμαρι αλλα θα μι τα δω'εις πίσου».

Με προξενιό και τον γνώριζε ήδη από πριν παντρεύτηκε η Λ. Συγκεκριμένα, η Λ. αναφέρει: «Παντρεύκα μικρήν μι προυξινιό, καταρχάς ήμασταν κουμπαριά ερχόταν στου σπίτι μας είπαν ειδώ Ξ. να πάρουμι του κουρίτσ' του Κ. έρχουντι στουν πατέραμ' κι στ' μάναν λέει γιαγιά Ξ. μαζί μι την Κ. ηγώ κάθουμαν μι την Γ. πίναμει καφέ κι γιλούσαμει που να βάλω ηγώ μι του μυαλόμ' ότι ήρθαν προξενητάδεις .ξέρεις Β. κι Γ. ήρθαμει για του κουριτς είνει μικρή μωρέ πιδιά τι να παντρέψου δεν πειράζει που είνει μικρήν του πάντρευες του κουρίτς άμα θελ' εμείς δεν του κρατάμει τέλους πάντων». Τελικά, παντρεύτηκε και ξεκίνησε στο νέο της σπίτι, χωρίς πολλά πράγματα στο νοικοκυριό, καθώς οι αδερφές της και η πεθερά της τα πήραν όλα και πήγαν να αγοράσουν καινούργια. Χαρακτηριστικά λέει: «αρχίντσαν δεν μας άφ'καν πιρούνια δεν άφ'σαν κουτάλια, δεν μας άφ'σαν τίπουτα πιάτα, τίπουτα τα πήραν ό'λα αυτήν Α. μαζί μι την πιθιράμ δεν έλειγει αυτός έρμους τι φάει που θα βάλ' να φάει».

Χαρακτηριστικά, ο Μ.Α. αναφέρει: «γίνουνταν ανθρουπουπάζαρου δηλαδή ήταν πουλλοί οι οποίοι επειδής αγαπούσαν τσι έπειρναν ήταν κι πουλλοί που δεν ήξηραν απου γυναίκα ήταν στα πρόβατα φώναζει άλλους εεεειι σι αρριβώνιασα... που ρε;... στου Κώστα του κουρίτσ', είνει χουντρήν;... ναι είνει χουντρήν... αααα, ειντάξ', τότε ήθηλαν να είνει ψουμουμέν' γ'ναίκα». Η γυναίκα ήταν για το σπίτι του γαμπρού δύο ακόμη εργατικά χέρια, για αυτό έπρεπε να έχει δύναμη και να μπορεί να ανταποκριθεί στις δύσκολες συνθήκες του θεσσαλικού κάμπου.

Στις περισσότερες περιπτώσεις οι νέοι γνωρίζονταν μεταξύ τους κατά την ημέρα της τελετής του γάμου. Γενικά, οι περισσότεροι ήταν αποκλεισμένοι από γνωριμίες, ερωτικές σχέσεις και γυναίκες, καθώς δούλευαν όλη μέρα στο χωράφι ή βρίσκονταν στα πρόβατα και στα ζώα που είχαν να φροντίσουν. Η προίκα ζητούνταν από τη μέλλουσα σύζυγο, προκειμένου να εξασφαλίσουν ένα πιο σταθερό ξεκίνημα στην κοινή ζωή, και περιλάμβανε συνήθως χωράφια, ζώα, κεντήματα και υφαντά, κουβέρτες, στρωσίδια κ.ο.κ. που είχε ετοιμάσει η νύφη. Ανάλογα με την οικονομική δυνατότητα της νύφης, κάποιες οικογένειες έδιναν και μετρητά. Απαραίτητη προϋπόθεση ήταν επίσης η νύφη να είναι παρθένα, δηλαδή να είχε διαφυλάξει την αγνότητά της. Μετά το τέλος του γάμου, ξεκινούσε η σεξουαλική σχέση του ζευγαριού, όπου οι γονείς τους κλείδωναν μέσα στο δωμάτιο για να κάνουν κανένα παιδί και την άλλη μέρα έπαιρναν και τα αποτυπώματα (ένδειξη παρθενίας).

Χαρακτηριστικά ο Μ.Α. περιγράφει: «απ' την Δευτέρα που έρχονταν τσι κλιούσαν μες στου δωματίου, οι νιόπαντοι αυτοί τσι έπειρνει μάνα κι πατέρας, η πεθερά ιδιαιτέρους κι τσι έδιναν του κλειδί απου μέσα για να καν κανα κουτσιου. ηγώ θυμάμοι θα ήμαν 20 χρονού, θυμάμει κλειδώνουνταν μιτά του γάμου μια μέρα μέσα για να παρν' τ' αποτυπώματα. Τότι νύφεις έβαναν φλουριά κι τα καλά τα καραγκούνκα κι όσοι είχαν λιφτά αγόραζαν καλά πράγματα».

Με τον γάμο ξεκινάει την περιγραφή ο Η., καθώς όπως φαίνεται αποτελεί ένα σημαντικό γεγονός για τη ζωή του. Συγκεκριμένα, λέει: «Τότις ηγώ παντρεύκα παράδειγμα στα 19 μι προυξεινιά, είχαμει πρόβατα τότις, όλοι είχαν αφού παντρεύκαμει, στου σπίτ' ήρθει παπάς κι μας στιφάνουσει, στου σπίτ' τρεις μέρεις κάναμι γλέντ', καθένας στου σπίτιτ έρχουνταν κι κάποιοι σι μας κι τειλείουνει γάμους, τότις ουτοι ταξίδια είχε γαμπρός κι νυφ' να παέν βόλτα ούτι τίπουτα». Ένας γάμος στον οποίο ο γαμπρός πήρε τη νύφη στο σπίτι του.

Ο γάμος αποτελούσε ένα σημαντικό γεγονός για όλο το χωριό, και έπαιζε σημαντικό ρόλο και τα ρούχα που είχαν να φορέσουν, καθώς και το αν θα είχαν να φορέσουν παπούτσια. Βέβαια, και καουτσούκια να είχαν, ικανοποιημένοι ένιωθαν, καθώς και οι υπόλοιποι στην ίδια κατάσταση βρίσκονταν. Δεν υπήρχαν μεγάλες διαφορές (λέει ο Γ.: «άμα πήγεινεις στου γάμου μι καουτσούκια ήσαν κι χαρούμηνους έβληπεις τουν άλλουν να φουράει καουτσούκια έλειγεις ααα εξ κανά

φραγκάκ' κι γένουνταν χαμός στου ίσιουμα έβληπεις τουν άλλουν να φουράει καουτσούκια κι λες κάπου έπιασει δ'λειά γιατί χθες ήταν ξυπόλ'τους»). Γενικά, δεν υπήρχαν μεγάλες συγκρίσεις, καθώς τα υλικά αγαθά ήταν περιορισμένα για όλους στο χωριό και οι εξαιρέσεις ήταν ελάχιστες. Η αναφορά των παπουτσιών που φορούσαν στον γάμο, προφανώς, ήταν ένα σημαντικό θέμα που τους απασχολούσε. Με παρόμοιο τρόπο περιέγραψε την κατασκευή των παπουτσιών και η Ε. λέγοντας:

*«Παπούτσια δεν είχαμει ντίπ έπηρνει πατέραμ σανίδ' το κουβει του
σανίδ' τρώηρα το φτιάχνει σαν παλάμ' απού κατ' έπηρνει του
γουργουτόμαρου μια παλάμ' (είδος μετρητησης η παλάμη) το 'βανει
απού παν ετσ' του κάρφουνει απού δω κι απού κει ξυλουπάντοφλα τα
'λειγαν αυτά παινάμει οπ' να 'ήταν κι στου γάμου ακόμα μη αυτά αμα
έπηρνει ζέστα κι ανάδουνει του γουργουτόμαρου δεν σι χουρούσει
τόπους απ' την μυρουδιά βρουμουλουγούσει».*

Αλληλεγγύη – βοήθεια

Όπως είδαμε η πλειοψηφία ζούσε σε ένδεια και σε συνθήκες ανέχειας και στέρησης και γι' αυτό στον αγώνα τους για την επιβίωση υποστήριζε ο ένας τον άλλον, δανείζοντας τρόφιμα ως επί το πλείστον ή άλλα είδη βασικής ανάγκης, εφαρμόζοντας το σύστημα ανταλλαγής προϊόντων μιας και το χρήμα δεν κυκλοφορούσε, αλλά τις περισσότερες φορές τα άτομα που εργάζονταν πληρώνονταν σε είδος. Πιο έντονη ήταν η ανάγκη για αλληλεγγύη κατά το '40 και '41, όταν κόσμος παρακαλούσε να τους δώσουν λίγο τρόγαλο για να φάνε («θεια δώσει μι λίγου τρόγαλου να τρίψου λίγα χουρταράκια μέσα να φάου, τότες την μηχανή η μάναν μ' την πήρει για τρεις ουκάδεις καλαμπόκι, ήταν πείνα τότες του 40'»).

Ενδιαφέρον προκαλεί και η αναφορά ότι κανείς δεν είχε άγχος και όλοι ήταν προσανατολισμένοι στην καθημερινή τους επιβίωση φροντίζοντας να εξασφαλίσουν ότι μπορούσαν και για την επόμενη ημέρα, αφήνοντας όμως στην άκρη μακροπρόθεσμα σχέδια. Συγκεκριμένα, ο Γ. λέει:

*«Δεν είχαμει άγχους αφού ήζηρεις αυτό είναι δεν υπάρχει παραπάν
τ'οτις άμα πλιούσει κανέννας κανά μουσχαρ' ξερου γω η πλιούσει η*

άλουγου ότι πλιουσει έλειγεις θα πάου να τουν που να μι δωσ' δυο
δραχμές να πάρου λίγου λαδ' να πάνου άμα μη δωσ' μη έδουσει αλλά
ήταν αγαπημέν' κόσμους βοηθούσει ένας τουν άλλουν πουλύ του
έδινει του άλλουν έκανε την δ'λειά μι τα ληφτά ου κόσμους
βοηθιόνταν τότες άμα έμεινει κανένας κουβαλούσαμει στάρια κι
έμεινει κανένας τελευταίους δεν πρόλαβει να τα κουβαλήσ' κι
απουλούσαν την αγέλ' μέσα η τα πρόβατα τροχάδην άλλοι μι τα κάρα τα
φόρτουσαν αμέσους τώρα δεν υπάρχ' τέτοια πράγματα τώρα βούλιαξεις
εικεί αδά σας δεν σι κοιτάει κανένας υπήρχει βοηθιου τότε πήγινεις να
παρσ' πέντη δεκάρεις απ' τουν άλλουν αλλά πρέπει να τουν που πότει
θα τα δώσου έλειγεις έχου 4-5 προυβατίνεις την Τετάρτη θα πάου
Καρδίτσα να τις πλείσου θα παου να τα δώσου βοηθιόνταν ένας μι
τουν άλλουν κι συμμερίζουνταν ήταν πολύ λιγ' αυτοί που δεν έδιναν
ήταν 4-5 άτουμα μέσα στου χουριό».

Ακόμη, η Ε. ανέφερε ότι δεν είχαν άγχος και έμεναν σε αυτά που είχαν να
κάνουν κάθε μέρα. Συγκεκριμένα, λέει: «Παλιά δεν είχαμει άγχους καθόλου παρόλο
που δεν είχαμει τίποτα αλλά απού άγχους δεν ξέραμει τότε ελειγάμει τι θα φάμει
απόψει, ξερου γω συννιόσαν, αι θα φτιάξουμι λίγεις ραγκστές, αυτό ήταν ή λίγου
τραχανά ή κι λίγου γάλα κι πιρνούσαμει δεν ήταν απαιτητικά κι τα πιδιά τότε να
χαλέψ' μάνα δώσει μι να φάου». Λίγο πιο κάτω τονίζει η ίδια: «ψουμί κι λίγου
ζάχαρης κι άιντι έπειρνει κόσμους δάκουνει μια ντουμάτα ένα κρυμίδ', αλλά άγχους
ντίπ κι να είχει ένας ένα ρούχου καλύτηρου κι γω δεν είχα, έλειγα αυτός που έχ'ας
πάρει ηγώ που δεν έχου δεν πείραζ' όλοι ήμασταν στου ίδιου πουλύς λίγους κόσμους
είχει λίγου παραπάν'».

Επίσης, εκτός από αγαθά, αντάλλασαν και εργασία. Για παράδειγμα, όταν
κάποιος είχε ανάγκη να χτίσει το σπίτι του, πήγαιναν όλοι οι άνδρες του χωριού για
να βοηθήσουν χωρίς δεύτερη σκέψη, γνωρίζοντας ότι όταν θα παραστεί και γι'
αυτούς ανάγκη, θα συντρέξουν όλοι προσφέροντας βοήθεια. Ένα άλλο
χαρακτηριστικό παράδειγμα ήταν κατά την περίοδο θερισμού των σιτηρών, όπου αν
κάποιος είχε μείνει πίσω στη δουλειά, προσέτρεχαν όλοι για να τον βοηθήσουν, ώστε
να τελειώσει κι αυτός πιο γρήγορα και να προλάβει άλλες εργασίες που έπρεπε να
γίνουν.

Κάποιοι ελάχιστοι καλλιεργούσαν τον φθόνο και την κακία τους μη προσφέροντας βοήθεια στους άλλους και αυτή τους η συμπεριφορά ήταν κατακριτέα από τους γεροντότερους, οι οποίοι έχαιραν εκτίμησης και σεβασμού και συχνά οι νεότεροι ζητούσαν την ευχή και τη συμβουλή τους.

Επισημάνσεις

Ορισμένοι δεν περιέγραψαν καθόλου την παιδική τους ηλικία από την πλευρά του παιχνιδιού, του σχολείου και της ξεγνοιασιάς. Τα χρόνια δεν ήταν ξέγνοιαστα, ήταν μάλλον αρκετά δύσκολα και επίπονα για όλους, γεμάτα κακουχίες και βάσανα, ταλαιπωρίες και προβλήματα. Όλοι είχαν ένα κοινό θέμα να ασχοληθούν, το ζήτημα της επιβίωσης. Όλοι είχαν να απαντήσουν στο βασικό ερώτημα: πώς θα καταφέρουν να επιβιώσουν, να βρουν φαγητό και να καλύψουν τις βασικές τους ανάγκες. Οι καιρικές συνθήκες ήταν μία ακόμη παράμετρος που έπρεπε να υπολογίσουν, ώστε να καταφέρουν να ξεπεράσουν τις αντίξοες συνθήκες του χειμώνα, με το κρύο και τα χιόνια και έπειτα να ανταποκριθούν στις δουλειές και τη ζέστη του καλοκαιριού, με την πείνα, τη φτώχεια και τις αρρώστιες να είναι συχνά φαινόμενα.

Αξίζει να σημειωθούν ορισμένα θέματα που αν και τα συναντά κάποιος στη σχετική βιβλιογραφία για τους Καραγκούνηδες, η οποία όμως είναι αρκετά περιορισμένη. Οι Καραγκούνηδες του δείγματος φαίνεται πως αποσιώπησαν ορισμένα θέματα, όπως τον θάνατο ακόμη και μικρών παιδιών, λόγω των συνθηκών ζωής και της απουσίας ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης. Επίσης, δεν έγιναν αναφορές στη θρησκεία και τα ήθη και έθιμα που πήγάζαν από αυτή. Ορισμένοι δεν ανέφεραν τον γάμο και την ενήλικη ζωή τους και έμειναν περισσότερο στην παιδική ηλικία.

Οι Καραγκούνηδες φαίνεται πως εστιάζουν περισσότερο σε θέματα επιβίωσης, όπως στη διατροφή, τις συνθήκες που επικρατούσαν, τη φτώχεια και την εργασία. Η εκπαίδευση αν και δεν ήταν συχνή, ήταν κάτι που φαίνεται πως επιθυμούσαν καθώς όπως λέει και η παροιμία «άνθρωπος αγράμματος, ξύλο απελέκητο». Με πολλές λεπτομέρειες και αναλυτικές περιγραφές μιλούσαν για την οικιακή εργασία, για όσα έπρεπε να φέρουν εις πέρας από μικρή ηλικία και όσα τους έλειπαν. Η παιδική ηλικία δεν ήταν μια ξεχωριστή φάση παιχνιδιού και ξεγνοιασιάς.

Η παιδική ηλικία ήταν άμεσα συνδεδεμένη με την εργασία, με την προσθήκη εργατικών χεριών και με τη συμβολή της βοήθειας στο σπίτι. Τα παιδιά δεν αντιμετωπίζονταν ως μια ξεχωριστή ηλικιακή ομάδα, με τις δικές της ανάγκες και τους δικούς της προβληματισμούς. Τα παιδιά από την ηλικία των 7-8 ετών μπορεί να βρίσκονταν στη δουλειά, στις δουλειές του σπιτιού και στην ανατροφή των μικρότερων αδερφών τους. Σε πολλές περιπτώσεις δεν υπήρχε κάποιος ενήλικας για να τα φροντίσει και να τα ταΐσει.

Συζήτηση- Συμπεράσματα

Στην εργασία παρουσιάστηκε θεωρητική και ερευνητική προσέγγιση ενός ζητήματος που αφορούσε τους Καραγκούνηδες της Θεσσαλίας και συγκεκριμένα ορισμένων χωριών της Καρδίτσας. Μέσα από τη μελέτη τους, στόχος είναι να παρουσιαστούν κυρίως οι καθημερινές τους συμπεριφορές και συνήθειες, οι θρησκευτικές και πολιτισμικές δοξασίες και άλλα φαινόμενα της νοοτροπίας των Καραγκούνηδων, τα οποία πιστεύουν και ακολουθούν. Επομένως, η εργασία στηρίζεται σε λαϊκές αφηγήσεις ζωής ντόπιων των χωριών της Καρδίτσας. Στο επίκεντρο βρίσκεται το χωριό Μάρκο, που αποτελεί και τον τόπο καταγωγής του γράφοντος.

Οι Καραγκούνηδες αποτελούν έναν σκληροτράχηλο και αρκετά παιδεμένο και ταλαιπωρημένο τμήμα του Ελληνικού πληθυσμού της Δυτικής Θεσσαλίας. Φέρουν ορισμένα χαρακτηριστικά που τους διαφοροποιούν από τους υπόλοιπους Έλληνες, χωρίς αυτό να σημαίνει πως και οι ίδιοι δεν ανήκουν σ' αυτούς. Πρώτο και κύριο στοιχείο τους είναι το γλωσσικό τους ιδίωμα, που τους κάνει να διαφέρουν και να ξεχωρίζουν από τον υπόλοιπο πληθυσμό. Παρά τις δυσκολίες, φαίνεται πως είναι με το χαμόγελο στα χείλη, δεν παραιτούνται εύκολα, δεν εγκαταλείπουν τον τόπο τους και είναι περήφανοι για την οικογένειά τους και την καταγωγή τους.

Όπως επισημαίνει και ο Καββαδίας στο βιβλίο του, «οι αιώνες που πέρασαν από τότε, η πρόοδος των επιστημών, η διάδοση των γνώσεων, τα μέσα μαζικής ενημερώσεως δε φαίνεται να έσβησαν από το πνεύμα των Καραγκούνηδων τις αρχαίες αυτές και μεσαιωνικές αντιλήψεις». Ωστόσο, δεν παύουν να αγνοούν τη σύγχρονη ιατρική και συχνά συμβουλευονται τους γιατρούς για πιθανά προβλήματα υγείας.¹³⁹

Ξεκινώντας την υλοποίηση αυτής της εργασίας, είχα ιδιαίτερο ενθουσιασμό και ενδιαφέρον γιατί ήθελα να εντρυφήσω περισσότερο σ' αυτό το παρεξηγημένο κομμάτι του πληθυσμού της Ελλάδας και για κάποιους ανεξερεύνητο και άγνωστο, παρά τα τόσα χρόνια ύπαρξης και ιστορίας που κουβαλάνε πίσω τους. Είχα πολλά ερωτήματα και προβληματισμούς σχετικά με το υλικό που θα έβρισκα, με το τι μπορεί να έχει γραφτεί για αυτούς και πόσο μπορεί αυτό να πλησιάζει την πραγματικότητα, καθώς και πόσο αντικειμενική ματιά θα μπορούσα να έχω εγώ απέναντι σ' αυτό το ζήτημα, μιας και ο ίδιος είμαι μεγαλωμένος σ' αυτόν τον τόπο και έχω ζήσει και συναναστραφεί μ' αυτούς τους ιδιαίτερους ανθρώπους. Κι αυτή η «ξένη γλώσσα», η περίεργη για πολλούς διάλεκτος, για μένα είναι η πιο οικεία και καθημερινή γλώσσα που χρησιμοποιώ στη συναναστροφή μου με τους δικούς μου ανθρώπους. Σ' αυτή τη γλώσσα έγιναν και οι συνεντεύξεις, για αυτό όλοι οι συμμετέχοντες ένιωσαν από την αρχή άνετα και δέχθηκαν να ξεδιπλώσουν πτυχές του εαυτού τους, που αφορούσαν την καραγκούνικη ζωή τους, μέσα στον θεσσαλικό κάμπο.

Το θέμα που επιλέχθηκε να μελετηθεί στην παρούσα εργασία αφορά την ταυτότητα του Καραγκούνη και τον τρόπο συμπεριφοράς του. Είναι άμεσα συνδεδεμένα με τις παραδόσεις, τα ήθη και τα έθιμα των Καραγκούνηδων, τις θρησκευτικές τους δοξασίες και πεποιθήσεις, την ίδια τους την καθημερινότητα. Τα ήθη και τα έθιμα περνούν από γενιά σε γενιά, μέσα από τις προφορικές αφηγήσεις.

Οι αφηγήσεις που επιλέχθηκαν στην εργασία έγινε προσπάθεια και τονίστηκε να στηρίζονται στο προσωπικό βίωμα των ίδιων, ώστε να συλλεχθεί υλικό που θα αφορά πραγματικά γεγονότα και καταστάσεις. Οι συμμετέχοντες μας μίλησαν για τη

¹³⁹ Καββαδίας, Γ.Β. (2005), ό.π., σσ. 136.

διατροφή, την εργασία, την παιδική εργασία, τη φτώχεια, την εκπαίδευση, τον γάμο και την προίκα καθώς και την αλληλεγγύη και τη βοήθεια.

Η ανάγκη των Καραγκούνηδων για επιβίωση στα πολλά και δύσκολα χρόνια της σκλαβιάς κάτω από τον ζυγό των Τούρκων τους οδήγησε να πιστεύουν βαθιά στον Θεό, να παλεύουν, να αγωνίζονται. Τα τελετουργικά που σχεδόν σε κάθε φάση της ζωής τους οι Καραγκούνηδες επιδίδονται μας φανερώνουν τη βαθιά τους πεποίθηση ότι η φύση έχει δυνάμεις τις οποίες θα πρέπει οι ίδιοι με τα δικά τους όπλα και μέσα να κατευνάσουν ή και να παλέψουν. Οι ίδιοι βρίσκονται διαρκώς κοντά στη φύση και αφουγκράζονται τις αλλαγές που συμβαίνουν σε αυτή. Έτσι, ακολουθούν ένα σύνολο από πρακτικές και τελετές σε κάθε σημαντικό ή καθημερινό τους βήμα, όπως κατά τη γέννηση ή μετά τη γέννηση ενός παιδιού, κατά τη σπορά, πριν ή κατά τη συγκομιδή της σοδειάς, κατά τον εορτασμό των σημαντικών θρησκευτικών γιορτών και σε κάθε άλλη σημαντική για τους ίδιους στιγμή. Η σημαντικότητα αυτών των τελετών επισημαίνεται και μέσα στη σχετική βιβλιογραφία, καθώς υπήρξαν πολλές αναφορές από τον Καββαδία, τον Ντούλα και τον Τζιαμούρτα.

Η διατροφή των Καραγκούνηδων ήταν λιτή και δεν τους απασχολούσε ιδιαίτερα τι θα φάνε. Τους ενδιέφερε απλά να φάνε κάτι για να χορτάσουν, να περάσει η μέρα τους, να μην είναι τελείως νηστικοί. Τα προϊόντα ήταν περιορισμένα και αφορούσαν μόνο ότι παρήγαγαν οι ίδιοι, έτρωγαν σπανιότερα κρέας και πιο συχνά πίτες, όσπρια, λαχανικά, ψωμί και χειροποίητα ζυμαρικά, καθώς και κάποιους χυλούς. Δεν αγχώνονταν ούτε αφιέρωναν πολύ χρόνο στην προετοιμασία του φαγητού, καθώς όταν γύριζαν κουρασμένοι από τη δουλειά τους ενδιέφερε να προετοιμάσουν κάτι στα γρήγορα για να φάει όλη η οικογένεια. Τα παιδιά αν έμεναν την ημέρα μόνα στο σπίτι έπρεπε να φροντίσουν ώστε να φάνε κάτι, αλλιώς μπορεί και τα ίδια να βρίσκονταν στο χωράφι μαζί με τους γονείς, καθώς τα εργατικά χέρια ήταν πάντα πολύτιμα και απαραίτητα. Η διαδικασία για τη συντήρηση του φαγητού ήταν περίπλοκη, καθώς δεν υπήρχε ψυγείο, ούτε άλλες ανέσεις στο σπίτι. Δεν υπήρχε αφθονία ή ποικιλία φαγητών, και συχνά στερούνταν οι περισσότερες οικογένειες διάφορες τροφές. Ωστόσο, όλοι είχαν στο σπίτι λίπα που τη χρησιμοποιούσαν σε διάφορες παρασκευές και με ποικίλους τρόπους, ενώ το λάδι ήταν δυσεύρετο και χρησιμοποιούνταν μόνο κατά τις νηστίσιμες ημέρες της εβδομάδας. Οι περιγραφές

για τη διατροφή συμφωνούν με τη σχετική βιβλιογραφία και συγκεκριμένα με όσα αναφέρονται στο θεωρητικό μέρος από τον Τζιαμούρτα.

Ορισμένες οικογένειες βρίσκονταν στα όρια της ανέχειας, αν και η φτώχεια αποτελούσε χαρακτηριστικό ολόκληρης της караγκούνικης πεδιάδας. Πολλές φορές κατέφευγαν στην αναζήτηση βοήθειας ώστε να εξασφαλίσουν τη βασική τροφή τους και έβρισκαν ανταπόκριση καθώς οι Караγκούνηδες είχαν μια τάση αλληλοβοήθειας και αλληλεγγύης.

Η εργασία κάλυπτε το μεγαλύτερο μέρος της ημέρας και απασχολούσε όλα τα μέλη της οικογένειας. Δούλευαν στα χωράφια και στα ζώα από την ανατολή του ήλιου μέχρι τη δύση του (ήλιου με ήλιου). Οι δουλειές που έκαναν ήταν σκληρές και δύσκολες και απαιτούσαν πολλά εργατικά χέρια. Τα παιδιά δεν είχαν ιδιαίτερη μεταχείριση στην Караγκούνικη κοινωνία, καθώς από πολύ μικρά συμμετείχαν στις οικιακές και αγροτικές ασχολίες. Ωστόσο, ξέκλεβαν λίγο χρόνο και με αυτοσχέδια παιχνίδια διασκέδαζαν και ξέφευγαν από τη σκληρή καθημερινότητα και τα βάσανα της ζωής. Πολλές φορές για να εξασφαλίσουν λίγο αλεύρι ή ένα ζευγάρι παπούτσια πήγαιναν και φύλαγαν πρόβατα σε άλλους. Οι δουλειές που επέλεγαν να κάνουν γενικά κινούνταν μέσα στην πεδιάδα του θεσσαλικού κάμπου, δεν ξενιτεύονταν και δεν απομακρύνονταν από το σπίτι τους. Οι Караγκούνηδες αγαπούσαν πολύ τον τόπο τους και δεν ήθελαν να τον αποχωριστούν. Επίσης, ζούσαν σε μια διευρυμένη οικογένεια όπου ο ένας βοηθούσε τον άλλο και δεν είχαν μάθει να ζουν μόνοι και απομονωμένοι από τους άλλους. Λίγοι ήταν αυτοί που δεν βοηθούσαν στο χωριό και δεν συνέβαλαν στις ανάγκες που εμφανίζονταν μέσα στην караγκούνικη κοινωνία.

Η φτώχεια ήταν ίσως από τα πιο βασικά ζητήματα που τους απασχολούσε, αν και ήταν τόσο διευρυμένη σε όλους που δεν υπήρχαν μεγάλες διαφοροποιήσεις κι επομένως δεν γίνονταν έντονες συγκρίσεις και δεν ζήλευαν, καθώς ήταν παρόμοια όσα είχαν. Δεν ζήλευαν εύκολα γιατί είχαν μάθει να αρκούνται σε αυτά που είχαν. Η φτώχεια κάλυπτε όλους τους τομείς της ζωής τους. Δεν είχαν ρούχα και παπούτσια να φορέσουν, δεν είχαν τη δυνατότητα να αγοράσουν βιβλία και να παρακολουθήσουν το σχολείο, καθώς τα παιδιά έπρεπε να εργαστούν βοηθώντας τους γονείς. Οι συνθήκες της ατομικής υγιεινής και της προστασίας του σώματος ήταν δύσκολες,

καθώς δεν υπήρχαν τα μέσα ώστε να προστατευτούν από το κρύο, το χιόνι και τις δύσκολες καιρικές συνθήκες.

Η εκπαίδευση των παιδιών ήταν ανύπαρκτη, καθώς δεν είχαν την απαραίτητη στήριξη από το οικογενειακό περιβάλλον. Έμεναν στο σπίτι για να μπορούν να δουλεύουν και να βοηθάνε τους γονείς τους στις δουλειές του σπιτιού. Οι περισσότεροι πήγαιναν μέχρι τις πρώτες τάξεις του δημοτικού και μετά οι γονείς τους διέκοπταν από το σχολείο, για λόγους αρρώστιας, χηρείας, φτώχειας. Τα γράμματα ήταν πολυτέλεια για τα χρόνια εκείνα, καθώς η επιβίωσή τους ήταν μια άμεση και επιτακτική ανάγκη που έπρεπε άμεσα να καλυφθεί. Συχνά, οι δάσκαλοι προσπαθούσαν να ενθαρρύνουν τους γονείς να στείλουν τα παιδιά τους στο σχολείο, αλλά συναντούσαν την άρνηση και εξέφραζαν δυσαρέσκεια που ο δάσκαλος αναμιγνυόταν στις οικογενειακές τους υποθέσεις.

Ο γάμος γίνονταν σε διαφορετικές από ότι σήμερα ηλικίες, καθώς τα κορίτσια παντρευόντουσαν σε σχετικά ώριμη ηλικία, συνήθως εικοσιπέντε με τριάντα ετών, εξαιτίας της χειρωνακτικής εργασίας, καθώς οι γονείς δεν ήθελαν να χάσουν εργατικά χέρια. Αντιθέτως οι άνδρες παντρεύονταν γύρω στα δεκαοκτώ με είκοσι έτη και έπαιρναν μεγαλύτερη σε ηλικία γυναίκα, ακριβώς για τον λόγο ότι ήθελαν να φέρουν εργατικά χέρια στο σπίτι. Στο πλαίσιο του γάμου, η προίκα έπαιζε σημαντικό ρόλο και δίνονταν από τον πεθερό στον γαμπρό, ανάλογα με την οικονομική κατάσταση της οικογένειας της νύφης. Ο γάμος αποτελούσε ένα σημαντικό γεγονός για όλο το χωριό, και έπαιζε σημαντικό ρόλο και τα ρούχα που είχαν να φορέσουν, καθώς και το αν θα είχαν να φορέσουν παπούτσια.

Η Καραγκούνικη κοινωνία ήταν μια κοινωνία στην οποία η φτώχεια ήταν έντονη, ενώ η αλληλεγγύη ήταν παρούσα στα μέλη της κοινωνίας. Δεν είχαν άγχος και παρά τις αντιξοότητες της ζωής είχαν μια διαρκή ενέργεια και όρεξη να δημιουργήσουν ένα καλύτερο μέλλον για τα παιδιά τους και τους ίδιους. Αυτό φάνηκε μέσα από την εξέλιξή τους και την ικανότητά τους να παραμείνουν δυνατοί και μάχιμοι. Δούλεψαν, πρόκοψαν, εξελίχθηκαν αλλά ποτέ δεν ξέχασαν τις ρίζες και τις παραδόσεις τους και από που προήλθαν. Επρόκειτο για μια κοινωνία με τη δική της μακρά ιστορία, τα δικά της ήθη και έθιμα και το δικό της γλωσσικό ιδίωμα. Οι Καραγκούνηδες βίωσαν πολλές στερήσεις, κακουχίες, πολέμους, θεομηνίες, όμως,

δεν το έβαλαν ποτέ κάτω, δεν παραιτήθηκαν και διαρκώς προχωρούσαν με αργά ή πιο γρήγορα βήματα, αποδεικνύοντας στους επικριτές τους ότι έχουν μυαλό, ικανότητες και τις κατάλληλες συμπεριφορές όταν χρειάζονται.

Η εργασία αυτή προσπάθησε να περιγράψει έναν ολόκληρο πληθυσμό της Δυτικής Θεσσαλίας κι έναν ολόκληρο πολιτισμό, με τη δική του καταγωγή, τα ήθη και τα έθιμα, τις παραδόσεις, τη γλώσσα, τις θρησκευτικές και τις μεταφυσικές δοξασίες. Δόθηκε έμφαση και έγινε προσπάθεια να περιγραφούν οι Καραγκούνηδες ώστε να γίνουν κατανοητά όσα πιστεύουν και όσα αφηγούνται. Ήταν δύσκολο να καλυφθεί το θέμα των Καραγκούνηδων μέσα σε μια διπλωματική εργασία, για αυτό επιλέχθηκαν προσεκτικά τα σημεία εκείνα που θα μπορούσαν να καλύψουν όσο το δυνατόν περισσότερο αυτό το ζήτημα. Ωστόσο, πρόκειται για ένα θέμα που παραμένει ανεξάντλητο και έχει πολλές ακόμα πτυχές που δεν έχουν μελετηθεί ή αναφερθεί στην εργασία αυτή.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον θα είχε η μελέτη περισσότερων ντόπιων σχετικά με τη ζωή τους, τις δυσκολίες τους, τα ήθη και τα έθιμα, τη γλώσσα και την πρόοδο που βίωσαν όλα αυτά τα χρόνια. Ένα ακόμη ζήτημα που αξίζει να μελετηθεί διεξοδικά είναι τα ήθη και τα έθιμα που έχουν οι Καραγκούνηδες σε όλες τις σημαντικές τελετές και γιορτές στη ζωή τους και είναι άμεσα συνδεδεμένα με τη βαθιά τους πίστη στη θρησκεία. Το ζήτημα είναι τι παραμένει σήμερα ζωντανό και τι είναι αυτό που κρατά αναμμένη τη φλόγα των Καραγκούνηδων μέχρι και σήμερα.

Οι Καραγκούνηδες είναι ένα τμήμα του ελληνικού πληθυσμού που δεν έχει μελετηθεί αρκετά, δεν είναι γνωστό και κατανοητό στους υπόλοιπους ποιοι ακριβώς είναι και συχνά συγχέονται και αποτελούν απλά υποομάδα των Βλάχων ή των Σαρακατσάνων, που έχουν μελετηθεί περισσότερο.

Εικόνα Α. Παραδοσιακή Καραγκούνικη πλινθόκτιστη κατοικία, του 1940, Παλαμάς.

Βιβλιογραφία

- Αγγέλης, Β. (1999). Οι Καραγκούνηδες του θεσσαλικού κάμπου και η καταγωγή τους. Στα *Πρακτικά Α' Ιστορικού Συνεδρίου Παλαμά, 2-3 Ιουλίου 1994* (Τόμ. Β'), (σελ. 221-242). Παλαμάς: Πρότυπες Θεσσαλικές Εκδόσεις.
- Bruner, J. (2018). *Δημιουργώντας ιστορίες. Νόμος, Λογοτεχνία, Ζωή*. Αθήνα: Πεδίο.
- Καβαβιάδης, Γ.Β. (1980). *Καραγκούνηδες. Συμβολή στην Κοινωνιολογία των δοξασιών*. Αθήνα: Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία των Θεσσαλών.
- Καβαβιάδης, Γ.Β. (χ.χ.). *Καραγκούνηδες*. Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία των Θεσσαλών. Σειρά Μελετημάτων- Διατριβών Αρ. 2.
- Καβαβιάδης, Γ.Β. (2005). *Καραγκούνηδες. Δεμένοι με τη Γη*. Αθήνα: Καρδαμίτσας.
- Καρατόλιας, Α.Ν. (2009). Γλώσσα και πολιτισμός των Καραγκούνηδων. Στο 1^ο Καραγκούνικο Αντάμωμα 2009, *Πρακτικά Συνεδρίου με θέμα 'Οι*

Καραγκούνηδες της Θεσσαλίας'' (σσ. 63-72). Δήμος Παλαμά: Πολιτιστικός Οργανισμός.

Καρράς, Ι. (1999). Η κοινωνική διάσταση των γαμήλιων προσφορών μέσα στην καραγκούνικη κοινωνία. Στα *Πρακτικά Α' Ιστορικού Συνεδρίου Παλαμά, 2-3 Ιουλίου 1994* (Τόμ. Β'), (σελ. 209-219). Παλαμάς: Πρότυπες Θεσσαλικές Εκδόσεις.

Κρεκούκας, Δ. (1999). Επιβιώσεις αρχαίων και μεσαιωνικών δοξασιών στο λαό της Θεσσαλίας. Στα *Πρακτικά Α' Ιστορικού Συνεδρίου Παλαμά, 2-3 Ιουλίου 1994* (Τόμ. Β'), (σελ. 179-191). Παλαμάς: Πρότυπες Θεσσαλικές Εκδόσεις.

Κυπαρίσση- Αποστολικά, Ν. (2009). Οι «Καραγκούνηδες» της Προϊστορικής θεσσαλικής πεδιάδας. Στο 1^ο Καραγκούνικο Αντάμωμα 2009, *Πρακτικά Συνεδρίου με θέμα 'Οι Καραγκούνηδες της Θεσσαλίας*'' (σσ.115-128). Δήμος Παλαμά: Πολιτιστικός Οργανισμός.

Λάγιου- Λίγνου, Ε., Μεσσήνη, Ε. & Μούτου Ε. (2019). Μύθος και αναζήτηση νοήματος. Στους Δ. Αναστασόπουλο & Α. Ζαχαριά (Επιμ.), *Μύθος και παραμύθι. Από την αφήγηση στον ψυχαναλυτικό λόγο* (σελ. 161-166). Αθήνα: Νήσος.

Λυδάκη, Α. (2010). *Ποιοτικές μέθοδοι της κοινωνικής έρευνας*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Λυδάκη, Α. (2012). *Τσικιοι και αλαφροϊτσικιωτοι. Λαϊκός λόγος και πολιτισμικές σημασίες*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Λυδάκη, Α. (2016). *Αναζητώντας το χαμένο παράδειγμα*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Λυδάκη, Α. (2016). *Πρόλογος*. Στον Β.Φ. Καμινιώτη, *Μάγισσες και μαγείρισσες* (σσ. 11-14). Αθήνα: Ηρόδοτος.

Malinowski, B. (2019). *Μαγεία, Επιστήμη και Θρησκεία. Ο Μύθος στην Πρωτόγονη Ψυχολογία*. Αθήνα: Πλέθρον.

Μερακλής, Μ.Γ. (2004). *Λαογραφικά ζητήματα*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Ντάντος, Χ.Ε. (2009). Ιστορική και ετυμολογική προέλευσις των Καραγκούνηδων. Στο 1^ο Καραγκούνικο Αντάμωμα 2009, *Πρακτικά Συνεδρίου με θέμα 'Οι*

- Καραγκούνηδες της Θεσσαλίας*'' (σσ.101-114). Δήμος Παλαμά: Πολιτιστικός Οργανισμός.
- Ντούλας, Χ.Σ. (2011). *Οι Καραγκούνηδες της Θεσσαλίας*. Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός Οίκος Σταμούλη.
- Ντούλας, Χ.Σ. (2018). *Το κοινωνικό έπος των Καραγκούνηδων της Θεσσαλίας*. Θεσσαλονίκη: Κ. & Μ. Αντ. Σταμούλη.
- Παπαδήμου, Η.Χ. (1980). *Οι Θεσσαλοί Καραγκούνηδες: Ιστορική και λαογραφική μελέτη*. Αθήνα.
- Παπαρίζος, Α. (2011). *Θεός, εξουσία και θρησκευτική συνείδηση*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Σπανός, Κ. (1999). Ιστορικά στοιχεία για 22 οικισμούς της περιοχής Παλαμά από αρχαιακές πηγές (14^{ος}- 20^{ος} αι.). Στα *Πρακτικά Α' Ιστορικού Συνεδρίου Παλαμά, 2-3 Ιουλίου 1994* (Τόμ. Β'), (σελ. 151-167). Παλαμάς: Πρότυπες Θεσσαλικές Εκδόσεις.
- Tambiah, S.J. (2014). *Μαγεία, επιστήμη, θρησκεία και το φάσμα της ορθολογικότητας*. Αθήνα: Ηριδανός.
- Τζιαμούρτας, Ζ. (2003). *Λαογραφική Πινακοθήκη των Καραγκούνηδων (Υλικός και πνευματικός βίος)*. Καρδίτσα: Αυτοέκδοση.
- Τζιαμούρτας, Ζ. (2005). *Ένα Βυζαντινό Χωριό του Θεσσαλικού Κάμπου αφηγείται το μεγαλείο του*. Μάρκο- Καρδίτσας: Αυτοέκδοση.
- Τζιαμούρτας, Ζ. (2009). Το Καραγκούνικο στοιχείο κατά την Τουρκοκρατία (1420-1881) και Τσιφλικοκρατία (1881-1923). Στο 1^ο Καραγκούνικο Αντάμωμα 2009, *Πρακτικά Συνεδρίου με θέμα "Οι Καραγκούνηδες της Θεσσαλίας"* (σσ. 51-61). Δήμος Παλαμά: Πολιτιστικός Οργανισμός.
- Τσαντήλας, Β. (2009). Καραγκούνηδες και Αγραφιώτες, καθαρόαιμα Ελληνικά φύλλα. Συνύπαρξη και θεματοφύλακες του Ελληνισμού και της Ορθοδοξίας. Στο 1^ο Καραγκούνικο Αντάμωμα 2009, *Πρακτικά Συνεδρίου με θέμα "Οι Καραγκούνηδες της Θεσσαλίας"* (σσ.129-130). Δήμος Παλαμά: Πολιτιστικός Οργανισμός.

Τσιώλης, Γ. (2006). *Ιστορίες ζωής και βιογραφικές αφηγήσεις. Η βιογραφική προσέγγιση στην κοινωνιολογική ποιοτική έρευνα*. Αθήνα: Κριτική.

Τσοποτός, Δ.Κ. (1983). *Γη και Γεωργοί της Θεσσαλίας κατά την Τουρκοκρατίαν*. Αθήνα: Επικαιρότητα.

Φιρφιρής, Α.Β. (2009). Η παλαμιώτικη σκούφια και η νυφιάτικη ενδυμασία της Καραγκούνας στην περιοχή Παλαμά. Στα *Πρακτικά του Συνεδρίου, 1^ο Καραγκούνικο Αντάμωμα 2009*, 11-13 Σεπτεμβρίου. Δήμος Παλαμά: Πολιτιστικός Οργανισμός.

Εικόνα Β. Παραδοσιακή Καραγκούνικη πλινθόκτιστη κατοικία, του 1940, Παλαμάς.

Παράρτημα

Παράρτημα Ι. Συνεντεύξεις

Βασιλική Τ. Ετών 84

Τα παλιά τα χρόνια που είμασταν είμασταν πουλύ στηρημένα δεν είμασταν όπους είμαστε τώρα είμασταν πάρα πουλύ στηρημένα δεν μπορούσαμε δεν είχαμε επικοινωνία ούτε μη τουν έναν ούτε μη τουν άλλουν μας απαγόρησαν πατηράδεις μας μη τς'μανάδεις μας δεν θα πας εικεί δεν θα καντς' εικεί μας είχαν δεσμευμένα τώρα εμείς σαν πιδάκια ηθηλάμει να πάμει στουν έναν στουν άλλουν μας μάλουναν δεν μας άφηναν είμασταν πουλύ οπισθοδρομικοί πως να στου πω πίσου πουλύ δεν είμασταν ετρειχάμει δεν είχαμε τίπουτα φτώχια κι του μέγα έλαιους φτώχια πάρα πουλύ φτώχια δεν είχαμε να φάμει ετρουγάμει μπουμπότα εμείς τώρα εικεί στουν πατέραμ απέναντι Κ. έτρουγαν καθάριου ψουμί εμείς ετρουγάμει μπουμπότα ελειγάμει ούλου κόκκινου ψουμί θα τρώμει εμείς αυτοί γιατί τρων άσπρου δεν έχουμε άμα θέλτει φάτει έλειγει μάναν μ' αμα θέλτει μην τρώτει καθίστει νησκά να πιθάντει τι να κάνουμε έφυγνει μάνα μ' μας άφηνει μαναχά μας τι να φάμει εμείς εφτιαχνάμει ούλου αβγά εφτιαχνάμει κανά αβγό ετρουγάμει εβανάμει άχυρα τα παραχουνάμει τα αυγά να ψστουν' δεν ηξηράμει να τα τηγάνίσουμε αφού είμασταν μικρά .

Έρχουνταν του βράδ' να φτιαζ' μάνα μ'τι να φτιαζ' έφτιανει τραχανά μι σαμιές (το στέλεχος από το φυτό του σουσαμιού παράγει αρκετή φωτιά) έφτιανει τραχανά μπλουγούρ' ραγκστές ...κουσκούσαμε αλεύρ' κι του ρέντζαμει μι νιρό κι μιτά επηρνάμει πάλι τς' σίτα κι του κουσκούσαμε εβραζάμει του νιρό εριχνάμει λίπα δεν είχαμε λαδ' που να του βρείς του λαδ' εριχνάμει λίπα κι εριχνάμει κι σάλτσα εφτιαχνάμει σάλτσες πουλλές φθίνεις ουλόκληρεις όχ' σι κ'γκαζούλια κι 'τετοια είχαμε πιθαράκια μικρά φθίνεις τα λέγαμει τα βανάμει τι εριχνάμει κι μια κουταλιά λαδ' όσα άτουμα είμασταν απού μια κουταλιά τουν καθέναν λαδ' φτώχια κι του μέγα έλαιους ξερς' τι θα πει φτώχια σαν τραχανάς γένουνταν αυτό γρήγουρα για να φάμει του προνι πάλι τι να φτιάζ' μας έφτιαχνει μάνα μ' τραχανά μι μπουκουσιές μι λίπα όμους δεν είχαμει λάδ' ούλα μι λίπα για να πάρουμε λαδ' τότε δεν ήταν κι πάει

πατέραμ' μαζί μι τουν Β.Μ παν στου Βόλου κι πήραν απου τρία γκάζια λαδ' για να
έχουμε να έχουμε για του καντηλάκ' κι για να έχουμε να φτιάχνουμε Τετάρτεις κι
Παρασκηές και τς'σαρακουστές δεν μας αφήνει μάνα μ' να αρθρώσει φτώχια κι του
μέγα έλαιους έλειψ' απ' όλα τυρί δεν είχαμε πρόβατα είχαμε αλλά τα φτιαχνει να
φαν' τ' αρνιά να γεν' παχιά δεν μας έδουνει εφτιανάμει λίγου τυρί αλλά ηγώ δεν του
έτρουγα του τυρί του χλουρό δεν μπορούσα να του φάου εριχνάμει λίγου ζάχαρ'
κρυφά μην μας ειδεί η μάνα μ' του μουσκηνάμει του ψουμί κι εριχνάμει λίγου ζάχαρ'
κι ετρουγάμει αυτό ήταν του μισημηριανό ετρουγάμει του μισημέρ' του βραδ'
μαγείρημει αφού πάεινι στην δλειά στου χουράφ' τότε είχαμει ασπρίτσες
καλαμπόκια σουσάμια είχαμει αρβύθια εβγανάμει αρβύθια εσπειρνάνει κι τα
βγανάμει μι του χερ' κι τα αλώντζαμει μη την αδουκαν' την γυρνούσει τ' άλουργου τ'
αλώντζει του λυχνιζάμει θυμάμει μια χρουνιά εμείς πατέραμ' ήταν απ' τ' Γιανήκ' κι
είχει χουράφια ειχεί κι τα σπειραν' αυτοί που τα 'χει δουμενά μισιακά τα 'σπειραν
ρυβίθια πήραν απου μισά τι να τα καν' τι να τα καν' λέει ένας που ήταν μολουνάς
αυτός ηδώ απ' του Παλαμά λέει τουν πατέραμ' άληστα κι ανακάτουστα μι στιαρ' να
δεις τι ψουμί θα φτιαξ'να φας πως να τα αλέσου θα τα φερσ' ειχεί θα τα αλέσου ηγώ
κι 'ληταν ένα ψουμί πιδάκιμ' όπουσ είνει του 'φτάσμου (εφτάζυμο ψωμί)εφτιανάμει
τότι του δηκαπιντάυγουστου επιανάμει του προζύμ' το πιανάμει μούτκου ελειγάμει
θα φτιάξουμε μούτκου ψουμί κι γένουνταν μαναχότ' μι λαδ'του αφηνάμει κατάματα
τουν ήλιου κι γένουνταν κι μιτά του ζυμουνάμει ζυμουνάμει πουλύ ψουμί δυο τρεις
φουρές γένουνταν ένα ψουμί μ'ονου τ'ότι εφτιαχνάμει ειχαμει φτώχια πουλύ πάρα
πουλύ φτώχια δεν ήταν εμείς μαναχά όλους κόσμους δεν είχε άσει εμείς πατέραμ'
ήταν ανάπηρους κι τουν έδουναν απ' κει που πάεινι καάθει μήνα τουν έδουναν
τροφιμάτα σαν ανάπηρους που ήταν πληρώνουνταν γιατί πέρασει σφάιρα απτου ένα
μέρους κι βγήκει απ' τ' άλλου του πουδάρ' κι πληρώνουνταν κι τουν έδουναν
τροφιμάτα για τα πιδάκια για μας τώρα σταφίδες μπισκότα μαρμιλάδες βιτάμ
σουκουλάτες μας έδουνει καμια δεκαριά πακέτου ουλόκληρου ήταν Θ. μαζί μη τουν
Χ. σαμα είχαμει ντουλάπια τότε μες στου τσακ' τρουβάδεις τα βανει μέσα μάναμ'όλα
αυτά κι αυτοί πάειναν κρυφά άνοιγαν τ' πόρτα πόρτεις τώρα σαμα τις είχαμει κλειδιά
κλειδαριές κι τέτοια άνοιγαν παεινάμει εμείς στη εκλησσία η παεινάμει ξερου γω στη
δλειά πάειναν τα 'πηρναν κι τα 'τρουγαν μαζί μι τα δικά μας είχει κι που Μ.
καραμέλεις που έφτιαχνει κι πουλούσει ου άνθρουπους μπήκει μέσα Χ. μαζί μη τουν
Θ. κι τα πήραν πήραν τς'καραμέλεις τα πήραν ούλα πάει να τα' παρ' ου Μ. άφαντα

πιαν' την μάναμ' κι την λέει του θκος του κουρίτσ' μπήκει μέσα κι μη τα πήρει ούλα
κι τα φαγει πότει ρε λέει η μάναμ τα πήρει ειμείς είμασταν στην ηκλησιία εεε τα
πήρει μι πιαν' μάναμ' ένα ξύλου καλό δεν πήρα έλειγα ηγώ τα φαγει Θ. μαζί μη τουν
Χ. κι έφαγα ξύλου ηγώ βρε δεν πήρα έρχετει πατέραμ' καμια φουρά γιατί λέει του
βάρησεις του κουρίτσ' αυτό κι αυτό παιρν' τα' καραμέλεις όπους ήταν κι δρόμου θα
βαράου ηγώ τα πιδιάμ' για σένα όποιους τα φαγει να τα φάει τα πήραν κι παν' παν
στ' αυλάκ' τι να δεις καραμέλεις καταεί χαρτιά κι Θ. ηγώ κάθουμαν στ' κουπριά κι
έκλειγα κι Θ. μι έλειγει μένα ειμείς εφαγάμει τς' καραμέλεις κι εισεί έφαγεις του
ξύλου ακούει καμιά φουρά πατέραμ' να έτσ' είνει ακσει πιαν' πατέραμ κι τς' λέει
γιατί μπήκεις μέσα κι τα φαγεις να ζητειξ' εε τι να τα έχ' ούλα Μ. να τα φάμει κι μεις
πιρειπέτιες μιγάλεις πιρειπέτιες είχαμει τότε δεν είχαμει ετρουγάμει ξύλου βαρούσαν
τότι δεν ήθηλει να ακουσ' κουβέντα ότι να μας κατηγουράει τότε δεν έπρειπει να
βαρέσ' πρώτα να ηξειτάς' κι μιτά να μας βαρέσ' αλλά του ξύλου δεν βγάν' μιτά
πιρειπέτιες μιγάλεις φτώχεις ανέχεις δεν είχαμει πιριμεινάμει τώρα ουλ' μέρα
μάναμ' δούλειυει περιμεινάμει να 'ρθεί πότι να ρθει έρχουνταν του βραδ' τι να φτιαξ'
μι τσ' σαμιές έφτιαχνει να κουχλάξ' τραχανά να κουχλάξ' λίγου μπλουγούρ'
γυφτουφάσουλα τα γυφτουφάσλα έβραζαν γρήγουρα τα άσπρα τα φτιαχναμει τσ'
Κυριακές τα χαμει για καλά τα άσπρα τα φασόλια ειδικά τσ' σαρακουστές δεν τσ'
χαλούσαμε να φάμει τώρα όπους τρώμει να φάμει τυριά κι τέτοια κρατούσαμε δεν
μας άφηναν είχαμει μιγάλ' ανέχεια τότε μιγάλ' δυσκουλία αρνί τρώγαμει μόνου του
Πάσχα αφού δεν είχαμει ψυγεία πιδάκιμ που να τουν βαλτς' κρατούσει σχουρημέν'
μάναμ' για να έχ' τσ' Παναγίας κι του Θουμά το πηρνει κι το βανει έξου στουν αέρα
του βραδ' την μέρα το πηρνει κι το βαζει στουν ίσκιου κι μες του νιρό δεν είχαμει
ψυγεία που να εχσ' εσφαζάμει ένα κουτόπλου έπρειπει να του φάμει του μισό την μία
μέρα κι του άλλου την αλλ' να μην χαλάς' όπους έχουμει τώρα πας μέσα στου
ψυγείου παιρσ' κι φτιαντσ' δεν είχαμει φως καντήλια είχαμει καντήλια του καντήλ'
είνει ήταν ένα φτιλ' μέσα σι ένα σαν του δάχλου ετσ' κι είχε πιτρέλιου αυτό ήταν του
καντήλ' παεινάμει στα πράματα (εννοεί τα ζώα) να φάμει κι παεινάμει στα πράματα
πως να πας στα πράματα θα σκουτουθείς να τα δώεις να φαν να τα δειπνίεις μη του
καντήλ' τα βανάμει λάμπεις είχαμει του τρία νούμηρου του τρία κι του πέντη οχ'
παραπάν να εχσ' του δέκα νούμηρου λάμπα είχε πουλύ φως έκηγει πουλύ πιτρέλιου
μη χειρότητα πες φτώχια φτώχια ηγώ αρρώστσει μάναν μ' κι κόπκα τρεις χρουινές
πήγα την τρίτ' χρουινά προυβάσκα αλλά έκατσα σπít' γιατί είχε αρουστης' είχε ένα

μήνα μες στου νουσουκουμείου κι μι έκουνει για τα κούτσκα τα ‘λλα είμασταν πέντη
είμαν μεγαλήτηρην ποιος να ρθει έρχουνταν Α. κι μας ξημέρουνει μη χειρότηρα μη
χειρότηρα φουτιά εβανάμει στου μπουχαρί (τζάκι) κι στην καμάρα εψηνά μη στου
μπουχαρί εβανά μπει βουνιές δεν υπήρχαν ξύλα βουνιές μες στου δουμάτιου μη τουν
μπουχαρί τι να πυρώς’μη τσ’βουνιές μπρουστά θύρα κι απου πίσου παραθύρα απου
του ένα του μέρους κάθουνταν παππούς κάθουνταν γιαγιά πηθηρώς πηθηράμ ειμείς
να τα χέρια επλυνάμει κι άμα πλεντσ’ στου ζηστό του νηρό κι μητά τα βανς’ στου
κρύου ξηπαγιαζάμει εληγάμει πως να τióσουμει τηλειουνάμει του πλύσημου είχαμει
πράματα έπρηπει να ταΐσουμει τα πράματα να πητάξουμει τα κόπρια να τα δώσουμει
να φαν να τα αρμέξουμει είχαν πουλλά απου δυο τρεις γιλάδεις βάλια είχαμει δυο
βάλεις τς’αρμειγάμει βάλεις σταματούσαν καλήτηρα απ τα’γιλάδεις ήταν ήσυχα δεν
βαρούσαν είχαμει βάλεις γιλάδεις ειχαμει πρόβατα τα ζέυαμει πατέραμ’ είχει
ψουφεισ’ του βοδ’ύστηρα έχει δυο αφού έχει ψουφείσ’ του βοδ’τι να βαλ’ έβαλει
την γουμάρα κι την βάλα έβαλει τουν ζγο μαζί για να τραβείξ του αλέτρι να βάλ’ τα
φαλάνια να τραβείψ του αλέτρι πιριπέτιεις μιγάλεις πιδίμ τότε τέτοιεις πιριπέτιεις πο
πωωω του άνοιγει του χουράφ’ τώρα πατέραμ’ ουλ’ μέρα τ’ άνοιγει κι ήθηλει για να
του σπείρ’ σαμ’ το σπειρνει κι έζυβει την βάλα κι την γουμάρα κι σβάρνιζα ηγώ κι μη
τα βόδια έκανε πατέραμ’ να του σκειπάς’ να μην του παρ’ νουτιά του σκεπαζάμει
εφυγνά μπει ύστηρα έκανε κι εριχνάμει ετσ’ του καλαμπόκ’ στην αυλακιά άλλους
έριχνει του καλαμπόκ’ κι ξαναγυρνούσει κι του παράχουνει κι αντι πάλι κι έλειγα
ηγώ τότε ήμαν μικρό δεν βγαίν’ ένας να σπέρνηται μαναχότ του χουράφ’
κουράζουσαν κι να είνει κι ήλιους ούλου του κατά μησηήρηρου να καντσ’ χουράφ’
που να φυκς’ δεν ύπαρχει κατσιό εκανάμει ουλ’ μέρα εκανάμει χουράφ κι η’γω
έσπειρνα σαν μικροτηρην μι έπηρνει πατέραμ’ τηλειουνάμει γυρνούσαμει στου
σπιτ’ κουρασμένου που μπάνια παεινάμει επλυνάμει τουλούμπα είχαμει τότε δεν
είχαμει βρύσεις που ζηστό νιρό κι τέτοια .

Τσ’βουνιές τότε τσ’μαζεινάμει τις σκεπαζάμει τς παλαμζαμει κι μητά τουν Μάη τότε
τσ’εφτιαναμει την κουπρια την εσκαφάμει την ρίχναμει νιρό κι την ζυμουνάμει μι τα
πουδάρια τι τώρα που τα φτιαν’τα νύχια κι τα ‘φτα τσ’ εφτιανάμει ύστηρα είχαν έρθ’
κάποια στιγμή κατ’σαπανιώτεις κι μόλις είδαν τσ’ βουνιές λεν τι είνει αυτά λέου ηγώ
κάρβουνα αυτά καίμει ειμείς ηδώ αυτοί δεν ήξηραν είχαν ξύλα ετσ’ ήταν ουλ’ τότε κι
κειν που είχαν πάλι βουνιές έκηγαν δεν ύπαρχει διαφουρετικό αγχους τότε δεν

ύπαρχει να πει άλλους ουι δεν τόχου ηγώ αυτό ουι γιατί αυτός τοχει δεν ύπαρχει αφού είμασταν όλ' ισ' δεν είχαμει τέτοια πράματα παρόλου του ξύλου που ετρουγάμει απ' τσ' δασκάλ' ήταν δάσκαλους σχουρημένους Κ. σκουτώθει τουν σκώτουσαν αντάρτεις στ' Καρδίτσα που μπήκαν αντάρτεις μέσα χουρίς λόγου τουν σκώτουσαν αφού έγινει πόλημους πάει Καρδίτσα για να κρυφτεί ηνώ ηδω μέσα πέρασαν αντάρτεις απ' ηδω χάλασαν τ' γέφυρα την ανατίναξαν του βραδ' για να μην πειρασν' στρατός αλλά στρατός μη τα τανξ πέρασει απού κει που ήταν σταλός είχε πέτρης κι απου κει πέρασαν τα τανκς κι παν στην Καρδίτσα κι εικεί έγινει πόλημους στην Καρδίτσα έγινεις πόλημους κι σκουτώθηκαν αντάρτεις σκουτώθηκαν πολλοί τότε αυτό έγινει την ημέρα του Αγίου Σπυρίδονους εκείνη την ημέρα έγινει μαχ' ηγώ ήμαν κουτζαμ' κουρίτς' τώρα ήμαν 11-12 χρουνού κι βγήκαμει έξου φουνάζουμε κι την μάναμ' έρχεττει έξου φουνες ακούσαμει που έλειγει ένας σύρτει μέσα λέει η μάναμ' πατέραμ τάχα κρύβουνταν είχε μπάλεις κι μέσα είχε καταφύγιου κι έμπεινει μέσα κρυψ' κι φώναζει ρόχαζει χρουχρου χρουχρου παίρν' μάναμ' ένα καλάμ' πάει τουν σκουντάει ουου ουξ κι ξηρός σήκου πηρνάν αντάρτεις μάναμ' ήταν έξου πηρνούσαν ούλους κόσμους φλάουνταν τότε ειδικά τσ' άντρ' ηδω τ' αλουγα του Μ. τα πήραν τα 'λουγα όλα απου του χουριό για να μιτακηνούντει δεν είχαν αυτουκίνητα τότε αλουγα είχαν αλλά τι να τα καναν αφού μιτά μπήκει στρατός έγινει μαχ' τ' αφησαν τα αλουγα εμείς πήραν είχαμει μια γουμάρα κι πήραν την γουμάρα την πήραν μέχρι του Παλιόκαστρου την είχαν μιτά την ασφαν κι γουμάρα έφυγει απου κει ήρθει γουμάρα γκαρίζουντας μη του σαμαρ' κι ήρθει γκαρίζουντα ηγώ τώρα ήμαν 12-13 χρουνού ήμαν στ' τουλούμπα έπλυνα τα πιάτα βλέπου τ' γουμάρα γκάρζει ου μόλις είδα γω φώναζα μάνα μάνα έβγα όξου ήρθει γουμάρα ήρέμσει κουρίτσιμ' κάτι έπαθει αυτό βγήκει έξου πήγα ηγώ την πήρα ακους κι του πράμα αυτό όπους είνει άνθρουπους μόλις μι είδει πήγα ηγώ την χάιδευα να κλαίει να κλαίει να πεφν τα δάκρυα λες κι είνει άνθρουπους ηγώ τηναγκάλιασα την φλιούσα την χάιδευα δάκρυα όχι δάκρυα κατάλαβει δεν κατάλαβει αφού ήρθει σπιτ' την εδουσάμει νιρό βαρισάμει τουλούμπα εβαλάμει νιρό ήπει νιρό την εδουσάμει να φάει καρπό έκαστει του χαιβαν' κι θέλου να σι που κι τα χαιβάνια καταλαβαίν' σι λέου πιριπέτεις μιγάλεις πιδίμ τότε επρειπει να ήσαν ..άστα δεν είνει για κουβέντα ήταν μιγάλο τέτοιου έλειγεις θα ζήεις δεν θα ζήεις έμπηαν μέσα νύχτα σι έπηρναν τ' αλεύρ' σι έπειρναν την λίπα λίπεις είχαμει τότε σι έπειρναν την λίπα εσφαζάμει ένα γρουν' θα λα βγαλτσ' 3-4 γκάζια λίπα μιτ α φτα πηρνούσαμει έφτανει ούλου τουν χρόνου δεν

είχαμε λάδια πήγει κάποια στιγμή πατέραμ κι πήρεις απ' του Βόλου λαδ' μι του κάρου
αλλά μάλουνει μην ρίχτει πουλύ λαδ' βάλτει λίπα αλλά λίπα σι έκουβει του πουδάρια
δεν μπορούσεις να πηρπατείς δεν είχες δυνάμεις λίπα δεν ήταν καλή κι του
καλουκαίρ' βρουμούσει κιόλας μόνου του λαδ' ήταν καλό αλλά δεν υπάρχει λάδια
μιτά έρχινει μάναμ' δυό κουταλιές λαδ' μία λίπα τι του μπιρδέβς' έλειγει πατέρας μ'
να σπας' λίγου μυρουδιά φτώχια φτώχια φτώχια κι κακουμοιριά ήταν πουλύ φτώχια
τότι αλλά ότ' είχα ηγώ είχες κι συ δεν υπάρχει .

Μιτά τουν πόλημου ήταν καλύτηρα ηρέμαμε αρχισαν βγήκαν τα μηχανήματα
έσπειναν κόσμους τα βαμπάκια τα σάμια.... ασπρίτσεις τι να παρσ' απ' την
ασπρίτσα κι του καλαμπόκ' στουν πόλημου αληθάμει ασπρίτσα κι τρώγαμε μιτά
μόνου στα ζουντανά του ασπριτσόψουμου όταν ήταν ζηστό τρώουνταν ύστηρα όταν
κρύουνει σαν πλυθί ορε δεν τρώουνταν ντιπ αλλά τι να έκανεις τι να φας τι φτιάεις
τότι ούλους κόσμους δούληνι αν δεν δούληνεις θα πνουσεις δεν υπάρχει
τημπέλτς' τότε ήταν δύσκουλα τα πράγματα .ήταν μια περίοδο τότε πέθαναν πουλλά
άτουμα απου σκουλικουειδητ' ένας που θυμάμει ήταν Γ.Β πάει χαμένους κι πουλλό
αλλ' δεν θυμάμει ύστηρα αφού πήραν χαμπέρ' πήγαμε στου γιατρό ηγώ είχα
σκουληκουειδήτ' πουνούσα κι είχα κι πυρητό παέωου κι λέει αυτός Χ. θα κανσ'
εγχείρησ' τι εγχείρησ' του λέου να βγάλτσ' τς' σκουληκουειδήτ' ωχχχ λέου οχ' θα την
κάνσ' κι την έκανα είχα σαράντα πυρητό ήταν δύσκουλ' εγχείρησ' σαν να ήταν ένα
σκληκ' σαν σαραντουπουδαρούσα πέθαναν πουλλοί απου σκουληκουειδητ' πάρα
πουλλοί δεν καταλάβειναν απου πούθει ήταν μας πουνούσει εβανά μει κιραμίδα τσι
ζεστηνάμει πλυθί το κειγάμει κι το βαναμει απαναθιό δεν ήθηλει ζέστα ήθηλει πάγου
έσπαγει μι του φτο την κιραμίδα κι μι του τούβλου πιριπέτιεις πιδίμ πιριπέτιεις δεν
ήξειρει κόσμους δεν ηξηράμει δεν υπάρχει γιατρός τίπουτα άλλου απου βιντούζεις
άμα αρρώστηναν παμ- πουμ παμ- πουμ βιντούζεις καλες ήταν βιντούζεις δεν είπαμει
ότι δεν ήταν καλή αλλά για πρόφταση είνει βιντούζα τώρα υπάρχ' φάρμακα
φάρμακου για του στομάχ φάρμακου για τα μάτια φάρμακου για τα 'φτιά για ούλα .

Είμασταν απου μικρά 8 χρονού παεινάμει στου χουράφ' αυτοί θέρζαν' κι μεις
μαζεινάμει τσι χειριές τσ' εφτιανάμει διμάτια παεινάμει ύστηρα πιννούσει πατέραμ
το 'δινει εφτιαχνάμει διματκά (αυτοσχέδιο σκοινι από στάχυα) επηρνάμει του
διματκό το κλουθάμει το βανάμει παν' στ' χειριά πιννούσει πατέραμ το δινει δεν
υπήρχαν σκοινιά τότε ύστηρα τα μαζάναμει ξυλουθίκια απού καμια κουσαριά διμάτια

να πηράς' μιτά να τα φουρτώσν' η τα φτιάχναμει θυμουνουκουλούρα κι πιρνούσει
μιτά του κάρου κι τα φώρτουνει ηηηηη πιριπέτειες απου μικρά στου χουράφ δεν
υπήρχει κανένας στου σπιτ' ειμένα μι έκουσαν απ' του σχολείου για την δλειά δεν
μπορούσει μάναμ ύστηρα ήρθει δάσκαλους στου σπít' κι λέει για δεν του στέλτσ'
του κουρίτσ' σχολείου λέει τι να κάνου δάσκαλη δεν μπορού να κρατήσου έχου
πιδιά μικρά κι θα αφήκς του κουρίτς αγράμματος για τα πιδιά τι το 'φειρεις στουν
κόσμου την αρχίντσει την μάναμ πόσα την είπει αλλά δεν με στείλει ξανά σχολείου
οχ δεν πήγα έμαθα να διαβάζου κι να γράφου αλλά άμα πάεινα κι τηλείουνα του
σχολείου θα ήταν καλύτηρα η'δω μια φιλινάδαμ τελείουσει του δημοτικό πήγει κι
στου γυμνάσιου ηγώ δεν ήθηλα ας τηλείουνα τουλάχιστον του δημοτικό ελειγαν
θα στείλουμε τα κουρίτσια στου σχολείου θελ' κι τα κουρίτσια γράμματα δεν μας
έστειλναν τα αγόρια τα στείλναν τα κουρίτσια οχ' τα κουρίτσια στου σπιτ' τα βαναν
μόλις εφτανάμει 10 χρονού 11 κι κιντούσαμε ηηηλάμει για γκαραγκούνικα να
φτιάξουμε τα κάμσα κι γω έλειγα δεν θέλου να κινήσου τι θα κανς'τι θα βαλς δεν
θέλου κι δεν κεντησα καθόλ' .τα πουλλά τα χέρια θηώς να τα βλουγείς τα πουλλά τα
στόματα θηώς τα τα βουλώς τι να εκανάμει ετς'ήταν κατάστας 'δεν πείραζαν αυτά
πείραζαν άλλεις συνθήκεις ήταν αρρώστιεις ήταν δεν είχαμει δεν είχαμει να παεντσ'
τς'γιατροί να παεν' τότε τα κούτσκα τα πιανει κρούπα τα πιανει κρούπα έλειγαν απού
αδυναμία αδυνατούσαν μια μάνα δεν έχει καλό γάλα για παράδειγμα να του
βυζαξ'του κούτσκιου κι αυτό σα κατ' σα κατ' αρρώστηνει γένουνταν ντιπ το πιανει
κρούπα πάεινεις στουν παππού του Μ. κι έλειγει ουου ουυ εχ'κρούπα εχ'κρούπα αα
να μη φερς'καμια κότα να είνει παχουτσκια παχούτσκια να κόψου τ' κρούπα να τουν
πας κότα για να κόψ' την κρούπα την έκουβει πίσου στην ουρίτσα κι έβγηνει ένα
κιρασόζουμου ηγώ δόξα τουν θηό δεν είχαν τα πιδιάμ αστα να παν πιδιμ ήταν
συνθήκεις άσχημεις τότε ήταν δύσκουλα τα πάραγματα όχ' όπους είμασται τώρα
πουλύ καλυτηρα θα βρεις ότι θελς' θα εξ'ότι θελς'δεν είχαμει τότε έχουμε την ζέστα
μας έχουμε του λάδι μας έχουμε του ψουμί μας του φαγητό μας ρύζια κι μακαρόνια
που τα φασόλια τα καλά κάθε Κυριακή τα τρουγάμει τα μαυρουμάτικα τα είχαμει για
πιο άχρηστα φασόλια τώρα τα έχν για καλήτυρα τι εφτιαχνάμει ραγκστες τραχανά κι
κατσιαμακ' του προυί εκειγάμει την λίπα ετριβάμει μέσα ένα πράσου εριχνάμει λίπα
την εκηγάμει κι μιτά επηρνάμει τουν πλάστ' η κλουτάλα κι εριχνάμει του αλεύρ' την
μπουμπότα εριχνάμει κι του νιρό κι του ανακατουνάμει το βγανάμει έβραζει αυτό το
βγανάμει στου ταψί η στου πλαστηρ' μι κουτάλα μπουκιές μπουκιές κι το τρουγάμει

σκέτου σαν φρούτου σαν φρούτου να χουρτάσουμε λίγοι τι να φας άλλου τραχανά
κατσιαμάκ' ραγκστες αυτά ετρουγάμει του προύι δεν είχαμει άλου καφέ δεν ήταν
τότι καφές σκέτους ήπηναν αλλά δεν είχαν δεν υπάρχει καφές εκουφάμει είχαμει κι
εψηνάμει κριθάρ' το ψηνάμει κι ριβητια κι του στουμπούσαμε κι του κουσκούσαμε
μι την σίτα κι εφτιαχνάμει καφέ οχ'καλό όπους έχουμει τώρα αγουραστό δεν υπάρχει
τέτοιους να πούμει ότι ήπιαμει σα μα που είχαμει κι ζάχαρ' δεν υπαρχαν ζάχαρες τότε
δεν υπήρχει δεν ήταν ηργουστάσιου για να βγαλ' μιτά που βγήκαν τα τέφλα
αρχισαμει να έχουμει δεν υπάρχει ήταν ακριβώς ηγώ θυμάμει πατέραμ που ήταν
ανάπηρους κι τουν έδουναν ζάχαρη καφέ σταφίδεις σουκουλάτεις ειπειδης ήταν
ανάπηρους για μας τα κουτσκα κι τουν έδουναν ζάχαρη όπους είνι τα λουκούμια σαν
πέτρα πετρουζάχαρ' τουν έλειγαν κι έπειρνει ύστυρα άμα δεν έχει μάναν μ' έπειρνει
απ' αυτό κι έριχνει μες του τσάι μες στουν καφέ και δεν δυστυχησάμει απου τέτοια .

Ηταν μία άκσει του πιδιτσ' μοίρα του βραδ' ληχώνεις τότε ληχώνεις τα γεινούσαν
στου σπít' τα πιδιά αφου τα γηννούσαν στου σπιτ ήταν καθαρές κι τσ'ακούσαν
τσ'μοίρεις κι τα 'κσει λέει αυτό το πιδί θα γεν' τέσσερα ετών κι θα πες μες στου
μπγιαδ' να πνιγεί η τελευταία τρεις ήταν τα 'κσει μάνα ουι μάνα αυτό κι αυτό σουτ
την λέει μην λες τίπουτα ότι άκσεις δεν θα του πεις τι να καν'πήραν ύστηρα κι του
σφάγισαν του μπγιαδ' μι σανίδια το κλεισαν αυτό τι έκανε μόλις έφτασει τέσηρα
χρουνού το τρουγει παέν' ήταν μια αρζιά κι πήρει δεν ξέρου τι πήρει ένα καρφάκ' κι
τσουκου –τσούκου την έβγαλει την αρζιά αυτήν έπεισει αρζιά μέσα έβαλει του
ματάκιτ' εικεί κι ξυψηχησει απάν εικεί στην αρζιά δεν έπεισει μέσα του έχει μοίρα
γραμμένου να πες μέσα να πνιγεί κι έσκασει εικεί απάν πάει μάναν τ' κοιτάει τι να
που κι τι να μολουγίσου ότι γραφ' δεν ξειγραφ' . Θειαμ' Μ. τις άκσει τις μοίρεις ότι
τσι τρεις μέρεις λέει αυτό θα παέν στου τάδε μέρους τα 'κσει ούλα ντιπ κι εικεί θα
σκουτουθεί θα του φερν' στην μάναν τ' σκουτουμένου τα 'κουσει μάναν τ' μάναμ
τόρα ήταν παντρημέν' σκώθκει πάει μάναν μ όταν 'γεντσει ήταν εικεί λέει θα φύγου
τόρα Μ. θα πάου σπιτ'είχει μένα αι σύρι λέει να ξαναρθείς πάει του προύι στου σπít'
έλα Β. να σει που τι έπαθα πσε τι έπαθεις ήταν τρεις κι είπαν του πιδί ότι θα ζεις 28
χρουνού κι μιτά θα του παν στην μάναν' σκουτουμένου αι μαρή τόρα λέει μάναμ αι
σταμάτα αυτού τόρα μην του πεις σι κανέναν ότι άκσεις θα του κρατήεις την
έτρουγει όμους την θειαμ' την έτρουγει έμαθαν που σκουτώθκει συσκευ του χουριό
ούλου ηδώ σκώθκει μάναμ πάει εικεί τι σ'είπα γω Β. δεν σ' είπα ότι του πιδί θα μη

του φέρν' σκουτουμένου σουτ την λέει πάψει κι τι θα λα κανσ' θα μαλώεις μι
τσ'μοίρεις δεν αλλάζ' τίπουτα πάψει ότι γραφ' δεν ξειγραφ' τέρμα τέρμα τώρα τα
γηννάν μέσα τς'κλινικές δεν ακούν τίπουτα δεν ακούει μάνα τίπουτα ήταν καθαρά τα
σπίτια εληγάμει 'τώρα θα παλαμήσουμε η θα σφουγγαρίσουμε θα έρχονται
κόσμους να μας φερν' τα δώρα πάηναν κόσμους συγκεινείς έφτιαχναν μια κλούρα
έπηρναν κι ένα δουράκ' για του μουρό κι πάειναν κι ένα μπουκάλ' κρασί κι πάειναν
την λεχώνα τα δώρα να μην είνει βρώμικου του σπιτ' ολ' τότε ήταν παλαμμενα τα
σπίτια δεν ήταν πατώματα ήταν καθαρά τα σπίτια ήταν κι κόσμους πιο αγαθός δεν
είχαν μουβουρία τώρα έχουμε μουβουρία (κακία –διχόνοια) τώρα γιατί εισύ να
είσει σι ποιο καλή μοίρα κι γω να μην είμει τότε δεν είχαμει σπίτια καλύβεις είχαμει
δεν ύπαρχαν σπίτια τότε καλύβεις ολ' τα παλάμιζαν κιόλας έφτιαχναν κι μπουχαρή
προυσικτικά να μην καούμει καταεί παλαμμεμένα παράθυρου τόσου δα παραθυράκ'
ήταν πουλύ δυστυχησμένους κόσμους αλλά είχαν αγαθή καρδιά βοηθιόνταν ένα μι
του άλλουν ήταν θέρζαν έλειγαν άυριου θα βγούμει στου θέρου ολ' ήταν ένας
επικεφαλής παππούς η άυριου θα αρχίσουμε να κουβαλήσουμε κουβαλούσαν άμα
έμεινει κανένας δεν πρόφτηνει να τα κουβαλεις πάειναν κι βοηθουσαν παράδειγμα
δεν μπορούσα ηγώ να τα προυφτάσου θα λαρθεις εισύ άλφας βήτας θα λα
κουβαλέισ' θα τα φερν' τα στάρια έλειγει σπιτουνοικουκήρς 'Λ. να φτιαξ' φαί να
φτιαξ' πατάτεις κατ' απ' τ γάστρα θα ρθουν κουβαλάμει κουβάλούσαν εβανάμει ένα
πιάτου φαί κουτόπλα επιανάμει που να τα πιάεις να εξ' μες στουν καταξυκτ' δεν
είχαμει βοηθούσαν κόσμους η άμα δεν πάεινει θα σι έλειγει ένας γέρους εισεί γιατί
δεν πήγεις να βοηθήεις τι μουβουρία είχεις άραγει δεν είσει καλός άνθρουπους γιατί
έρχεισει στην εκκλησία δεν είσει καλός άνθρουπους δεν σι βοηθάει Αγιους υπήρχει
σηβασμός τουν προυσκηνούσαμει τουν γέρου πηρνούσαμει παηνάμει στου σκουλείου
κι άμα ηβληπά μει τουν παπά ετρειχάμει τουν φλισουμει του χερ' ή άμα ηβληπάμει
ένα γέρου γουνατουσαμει κι του χερετούσαμει τώρα δεν υπάρχ' γέρους ξι γέρους
γρια ξι γρια κλώτσου μι του τηγάν'στου κιφάλ' .

Είχαμει μιγάλην φτώχια δεν είχαμει φουστάνια κι εβανάμει αργαλειόσεις φούστεις τσι
υφανάμει στουν αργαλειό κι τσι εβανάμει κι παεινάμει σχουλείου τα πιδάκια τα μικρά
τώρα δεν είχαν παντηλόνια δεν ύπαρχαν όπους είνει τώρα βιουτεχνίες να παν να
παρν' όπους τώρα η να παρσ' ύφασμα να πας στην μουδίστρα δεν ηξηρει να του
φτιαξ' του παντηλόν' κι είχεις σκουτί κι μα αυτά ξεχειμαζάμει έφτιαχναν τα

παντηλόνια απ' σκουτί κι έβαναν σκουτινου παντηλον' ούλου του καλουκαίρ'
ξερς' τι θα πει ούλου του καλουκαιρ' έλειγαν τα πιδάκια γρατσουνάει δεν του θέλου
το βαναν τι να καν' . Είχει έρθ' ένας δάσκαλους ήταν απ' τ' Πηλοπόνησου κι αυτοί κι
οι Αγραφιώτεις δεν είχαν τέτοια φτώχια όπους είχαμει ειμείς Καραγκουνδεις κι
έλειγει δάσκαλους είστει πουλύ πίσου Καραγκούνδεις δεν είστει πουλύ μπρουστά
πως τα έχτει τα πιδιά σας ετσ' τα χτει φτουχά τα πιδιά σας φτουχά γιατί δεν είχαμει
ρούχα παπούτσια καουτσούκια του κααλουκαίρ' εφτιαχναμει γουρνουτσάρχα μας
έφτριαχναν γουρνουτσάρχα κι αυτό αναγλίτσιαζει απ' τσ' ζέστα κι γλιστρούσαμε κι
βρουμούσει λιπίλα θυμάμει ηγώ πάεινα σχολυείου Ρ.Μ κι Λ.Κ αυτές φουρούσαν
παπούτσια καουτσούκια μι τακούν' κι θμάμει πήγα στου σπιτ' κι λέου τουν πατέραμ
θέλου κι γω να μη παρσ' παπούτσια μη τακουν' τι παπούτσια μη τακουν' μι λέει να
γιατί Λ. εχ' μη την Ρ. τι παπούτσια μη τακουν' να κλαίου γω θα πάου στην Καρδίτσα
να κοιτάξου πάει πατέραμ βρήκει αλλά δεν θυμάνταν του νούμηρου ύστηρα μι πήρει
κι είχα κι γω παπούτσια μη τακουν' πήραμει ούλα ύστηρα καουτσούκια παπούτσια
μη τακουν' κι έλειγει δάσκαλους είστει πουλύ πίσου εισείς εδώ οι Καραγκούνδεις
εχτει αλλά δεν λειτουργάει καλά του μυαλό σας μας κουρόιδεuan κιόλας αλλά απου
δω ζούσαν όταν έρχουνταν τουν γιομζει του τρουβά κι έφειωγει δεν είχαμει ψυγεία
αμα είχαμει ψυγεία στουν πατέραμ όταν είμαν ηγώ εβγαναμει κουτόπλα πουλλά
κότεις γηννούσαν έξου στου τσιαηρ' που είμασταν 'έξου στα 'γκάθια τα γεννούσαν
τα κλουσούσαν κι τα 'φειρναν τα πλια τα φειρναν στου σπιτ' κλου κλου κλου αντι
βρε τσιφνιάρα πάλι τι να την κάνου τα μάζειuan ζιούσαν όμους τα πλια δεν τα
δουνάμει φάρμακα όπους τώρα τα ριχνάμει ασπρίτσα του πρώτου να δινάμει
μπλουγουρ' καμια δεκαριά μέρεις ύστηρα τα ριχνάμει ασπρίτσα έτρουγαν τα
καημένα ζιούσαν δεν τα διναμει φάρμακα . Τα γιλάδια τότε τα πήραζει σπλήνα γιατί
έτρουγαν συνέχεια άχυρου κι θυμάμει είχαμει ένα μπλαρ' κι πήγαμει να πάρουμει
γάλα για του μικρό κι δεν μας έδουσαν κι λέει πατέραμ σήκου ντυς' να πάμει στ'
Καρδίτσα πατέραμ παν στην γουμάρα ηγώ όταν κουράζουμαν ανέβηνα κι γω κι άντι
πάλι φτάσαμει στο γιλαδουπάζαρου για πλήσουμει του μπλαρ' να πάρουμει γιλάδα
δεν προλαβάμει να του δέσουμει καταεί έφτασει στρατός αι μόλις είδα ηγώ είπα αι θα
παρ'τουν πατέραμ στρατός βρε θείο που του βρήκεις αυτό του μουλάρ' που του
βρήκα απ του σπίτιμ το χου πως λεν του γέντσει γουμάρα πόσου του θελτσ' είπα
πατέραμ δεν θυμάμει μια τιμή τουν έδουσαν παραπάν τα χρειάζουνταν στρατος τα
μουλάρια τότε θα του πάρουμει όσου κι να του θελσ' τουν έδουσαν τουν πατέραμ

πήγαμει κι πήραμει μια γιλάδα κι ήταν έτοιμην για γέννου ήταν απ τ' Παλαμά αυτήν
γιλάδα την πήραξει σπλήνα μολις την ηφηράμει δω την πείραξει σπλήνα κλάματα
μάναν τέτοιου έρχεται Β.Κ την βλέπ κι λέει κάψει ένα σίδηρου μιγάλου το βαλαμει
στην φουτιά το 'κάψει κι την έκαψει στην μυτ' μπρουστα αυτήν αφού την
ένουχλούσει σπλήνα την άγλυφει την άρηθει πέρασαν κανα δυο μέρες γέντσει
γιλάδα γέντσει λιλάδα Β. να αγιάς ψυχίτ εικεί που πάει δεν συ πα γω ότι θα γεν'
καλα κι λεν για τα πρακτικά κι τα πρακτικά είναι καλά ιατρική είναι κι αυτά μόλις την
έκαψει την άγλυφει κι έλειγα ηγώ ουι την καιν' την γιλάδα έκλειγα γω ήρθει γιατρός
απ' τ Παλαμά κι τουν είπει πατέραμ αυτό κι αυτό την έκαμνα αυτό θα λα κάνου κι
γω αυτό είναι γιατρικό λέει δεν είναι πρακτικό ούλα χρειάζονται για να τα ξερς'.

Γιώργος .Σ Ετών 85

8 χρόνια τζουμπάνους ,τζιουμπάνους στα Καλυβάκια τζιουμπάνους στην
Καρδισουμάγλα τζιουμπάνους στουν Κ. τζιουμπάνους στουν Κ. τζιουμπάνους
στουν Ρ. λοιπόν εχου πλαλήσει στουν Γ.Κ εχου πλαλήσει τα πάντα όλα στα
Καλυβάκια σαδώ σα κει κι επηρνά μοι εκατό κιλά ασπρίτσα για έξ' μηνεις ισα
έφειρνει στου σπίτ μδυο μισουτσούβαλα ασπρίτσα αυτήν ήταν πληρουμή που κοσιβει
του πιδισ στα πρόβατα μούσκιμα βρεμένους χιόνια του χμώνα εμπ' παραδείγματι
βρουχές κρύου τα πάντα όλα μετά απ' αυτό παντρέυκα έκατσα δυο χρόνια εμπ'
παραδείγματι δλειες κι δεν σημαζέυεται καργα χουράφια του ένα του άλλου μιτά
φαντάρους 2,5 χρόνια φαντάρους εκεί μι σακάτιψει ντιπ παεί πουλυ η δλειά 2,5
χρόνια φαντάρους έκανα να ρθου στου χουριό εδωπέρα 1,5 χρόνο ήμαν στα
Αλβανικά τα σύνορα ν' ακρια λοιπόν εικεί δεν επηρνεις άδεια εύκουλα έλειγεις στουν
δοιηκτητή εμπ' παραδείγματι 'θελου κύριε διοηκτητά 'δσει μι άδεια να πάου στου
χουριόμ να δω του πιδιμ κι την γναίκα μ όχι δεν υπάρχει άδεια αν συμβεί κάτι στουν
δρόμου Σ. μι έλειγει μένα τι θα γίν' να πας'σαν του σκλυ' στ' αμπέλι να σκουτουθείς
αντί πάλι μέχρι πότι ήρθει δλεια εμπ' παραδείγματι απουλήθκα ήρθα εδωπέρα κι
έλειγα εινει του χουριό θκομ είναι του Μάρκου αυτό δεν του γνώρσα όταν ήρθα ήρθα
εδωπέρα αχα σιγά σιγά εντι δλειά ύστηρα αρε δλεία αρε χουράφια μηχανή
αλουνιστική (πατόζα) κουσιά να παένει αφαλός παμπα πούμπα παμπά πούμπα
εκουσα ξένα μιρουκάματα τι μόνου θακαμ ήμαστα μαθμαιν' καθει ανοιξη μιτά πλυθιά

κι δώσει καζιάκει (καρότσι τις εποχής που το κουβαλούσαν δύο άτομα) κουβάλα
ενας απου μπρουστά ένας απου πίσου πάεινεις ν' ακρια στο καλούπι εισυ πλατσ'
εριχνεις την λασπ' στο καλούπ' κι ήταν καλουπατζής εικειέρα τακ αυτός απ' που
παν πασπάτιβει τραβούσει την έβγανει έμειναν τα πλυθιά άντι στου πλάι πάλι κι
δώστου μόλις τελείονα απ' τα πλυθιά αρχίνζαν τα σπίτια λασπιάς απου κουντά του
γκάζ' στουν ώμου φτιάξει ηδώ του σπιτ' κι φτιάξουν του άλου του σπιτ' λοιπόν κι
δώστου πάρτου κι γένουνταν χαμός στου ίσιουμα ούλου δλεία κι τώρα πουνάν τα
πουδάρια τι να μην πουνέσ' τα πουδάρια .

Θυμάμαι τότε μόλις τελείονα του πότσμα μι έλειγει άλους θέλει ρέντου του
βαμπάκι για του σκλήκ' έμπεινα μέσα στην λάσπ' μην την ψηχαλτσήρα απόυ
μπρουστά ψηχαλτρήρα απόυ πίσου γω ταλιπουρία ...ταλιπουρία κουβάλα σουλήνεις
απ' του ένα του χουράφι συρτεις στ' άλλου ποτσει μασει σουλήνεις στου αλου του
χουράφι κι δώστου δλεία έφτανει του φθινώπουρου να μαις τα βαμπάκια έρε να
βρέχ' κι δώστου ένα σουρό ένα σουρό μι τα χέρια του μαζέυαμει ταλαιπουρία
ήμαστα 5 αδέρφια τρία πιδιά κι δυο κουρίτσια παντρέυκει μία αδερφ' π'ρωτα μιτά
ηγώ μιτά άλλην αδερφ' κι μιτά αδερφόμ Α. δεν υπήρχει σειρά γιατί αν μιγάλουναν κι
τα πιδιά δεν μπορούσαν να παντρευτούν όπους γινιτει κι τώρα πάει χάλασει η δλεία
.Τότε κι σκουρδάρ' ετρουγάμι θέρζαμει μι του δρεπάν' κι του μισμέρ' ετρουγάμι
σκουρδάρ' στουμπούσαν σκόρδου του έριχναν μες στου νιρό έριχναν κι ξυδ' έριχναν
τακ τακ τακ τρεις τέσιρεις σταγόνεις λαδ' όχι παραπάν έλειγαν μην γκαβουθείς αφού
δεν υπήρχει λαδ' αφού δεν είχαμει παράδεις να πάρουμε κι έλειγαν λιγότερου λαδ'
γιατί θα γκαβουθείς ένας στουν Πέτρινου έφαγει πουλύ λαδ' κι γκαβώθει μιτά
αρχνούσαμι μη του δριπάν' εφτιανάμοι θυμουνιές μιτά του κουβαλούσαμοι μι του
κάρου εφτιαχνάμοι εδωπέρα θυμουνιές λαμνιά εμπ' παραδείδματιτα κουβαλούσαμι
ηδώ όξου μη την αδουκάν' θυμάμει λιγάκ' αφού βγήκαν πατόζεις σταμάτσ' αδουκάν'
ερχουνταν μηχανή τραβουσι μες τα' θυμουνιές αλώνζαμοι κι αντι μιτά ήθελεις να
μαεις τ' αχυρου μι τ' χθουλα να γεμειζ του καλαματό να πας στου σπιτ' να τ' αδειάειζ
να του ριζ' μέσα ταλιπουρία σαν τουν Χριστό ουλ' αδύναν' ήταν τότε του καλουκαίρ'
αν ήταν κανένα τζιρουπουλ' ξέρου γω κανα κουτουπλάκι μι τραχανά ετρουγάμει αχα
αχα πίτα του ένα τ' άλου τα Χριστούγινα αλλους κοιτούσει πως να φτιαξ' γρουν'
μιγάλου το φτιαχνει 150 κιλά για να βγάλει λίπα 7-8 γκάζια κι δώσει μι τ' λίπα
έφτιαχναν πίτεις εφτιαχναν του ένα εφτιαχναν τ' άλλου του λάδι ήταν για την

καντήλα μαναχά κι αυτήν την άναφαν οντας θμάταν όλα μι λίπα εφτιαχναν πίτεις μι λίπα λοιπόν έριχναν τυρί μέσα στην τυρόπτα έριχναν κι λίπα έπηρνεις ένα κουμάτ' ζουρνάρα λίπα απού κουντά ένα κουμάτι αμα ετρουεις ήσαν ειντάξ' νταούλ' η κλοιά χόρτεινεις απ' την λίπα του βράδυ φαί ετρουγάμει του μισμέρ' ότι ήταν του βραδ' έφτιαχνει φαί μαζευτόμασταν όλοι έτρουγαν τελείουνει η δλειά του προυί άλλους γάλα ξέρου γω τονα τ' άλλου εκεί τριψάνα (γάλα με ψωμί και λίγο ζάχαρη αν υπήρχε) κι δώστου κι πάρτου κι γίνουνταν χαμός στου ίσιουμα σιγά σιγά μιτά ξικήντσει η δλειά μι τα βαμπάκια αντι κόσμους έπηρνει κανά φραγκάκι επιανάμει κανα φράγκου απ' τα βαμπακια κι αααααα κι ααααα κι ααααα σιγά σιγά ... τα πρόβατα τότε τότε δεν τα έπηρναν τα αρνιά θα τα πηρναν του Μάη μήνα τ' Αι Κουσταντήν κι τσιάμπα τ' πηρναν τότες έρχουνταν χασάπ' τα είχεις έξου απουλμένα τα 'ρνιά μαζί μι τα πρόβατα έρχουνταν χασάπ' σ κοιτούσει τα ρνιά μεγάλα του πουλύ 20 μι 30 δραχμες του αρνί τίπουτα ντιπ τα 'πηρναν τζιάμπα τα 'πηρναν τζιάμπα κι έληγαν κι ψέματα μια χρουνιά κόντηψαν να μην απούλτα έλειγαν εχ' μηληταίου πυρητο τα 'ρνιά δεν ήθηγαν να τα παρν' έρχειτει ένας τα κοιτάει κι τουν λέου πόσου τα 'ρνιά μι λέου τόσου τόσου ..πουνηροί θα σηπληρώσου του κάθει αρνί 20 δραχμες πόσα αρνιά εχ' μα έχου 30 αρνιά 600 δραχμές αλλά θα τα φουρτώεις τα αρνιά σουρουπώνουντα κι θα τα φερσ' εικεί στην Ματαράγκα στου μύλου να τα φουρτώσουμει στου αυτουκίνητου μην μας παρν' χαμπάρ' χάθαμει ούλα ψέματα για να φαν τα αρνιά τζιάμπα κι όπους τα έτρουγαν τζιάμπα δουλεινάμει μέρα νύχτα ότι μας έμεινει εμπ' παραδείγματι ήταν λίγου τυρί που εφτιαχνάμει για του σπιτ' τίπουτας άλλου σκυλουτυράγνια συ λέου.

Σχουλείου πήγα μέχρι την Δευτέρα τάξη κι ύστηρα κοπχα πιασκα τζουμπάνους μιτά ύστηρα τότε ήταν άμα τα έπηρνεις τα γράμματα ηγώ δεν τα πηρνα κιόλας θυμάμοι τσακώνουμας συνέχεια μι του δάσκαλου ηγώ κι μακαρητσ' του Μ.Ζ μας φουνάζει Γ έλα ηδώ κι σεί Μ.θα πάτει στ' Παλαμά να πάρτει ζάχαρης γιατί τότε έφτιαχναν ρόφημα στου σχουλείου.

Τότες γουρνουτσάρχά φουρούσαμει απ' του τουμάρ' απ' του γρουν' τα φτιαχνει κει όπους είνει του καουτσουκ' μι ουζίτσεις σφίξιμου καλά στου πουδάρ' μέχρι πότι έλιουνει απού κατ' κι στου χουράφι που έκανα καμάτ' τρώουνταν τα γουρνουτσάρχα απου κατ' άλλους μόλις έπηρνει κι τρυπούσει του γουρνουτσάρχου ξαναέπηρνει τουμάρ' κι έβαζει απου κατ' μες στου γουρνουτσάρχου κι όσοι δεν είχαν

πηρπατούσαν κι ξυπόλυτ' του χειμώνα έτι κι έτι έπηρνεις ένα ζευγαρ' καουτσούκια του φθινώπουρου πόρηνεις όλου τουν χμώνα άπαξ κι χαλούσαν άστου τζιουμπάνους πήγεινεις απ' τις 26 τουν Αι Δημήτρη μέχρι τσι 23 του Αι Γιωρ' κι απ' του Αι Γιωρ' πάλι μέχρι τσι 26 τουν Αι Δημήτρη πόσου ρουτούσει τουν πατέρας θες του πιδί να τουν πάρου κάλφα θα σι φέρου 100 κιλά στιαρ' να τπουν φερσ' ηδω πέρα να φλάει τα πρόβατα φυλαγάμαει τα πρόβατα άρμεγμα του καλουκαιρ' ολη την νύχτα τα φύλαγεις έξου όλη μέρα στου πουδάρ' κι του χειμώνα πάλι τα ίδιγα δώστα να φαν καρπό δώστα να φαν χουρταρ' αν είχει κανένας καρπό τα δινεις αν δεν είχει μέχρι την 'ανοιζ' έμειναν τα μσα μαναχά . αμα πήγεινεις στου γάμου μι καουτσούκια ήσαν κι χαρούμηνους έβληπεις τουν άλλουν να φουράει καουτσούκα έλειγεις ααα εξ κανα φρσγκάκ' κι γένουνταν χαμός στου ίσιουμα έβληπεις τουν άλλουν να φουράει καουτσούκια κι λές καπου έπιασει δλειά γιατί χθες ήταν ξυπόλτους δεν είχαμει άγχους αφού ήξηρεις αυτό είνι δεν υπάρχει παραπάν τ' οτις άμα πλιούσει κανένας κανά μουσχαρ' ξερου γω η πλιούσει η άλλουγου ότι πλιουσει έλειγεις θα πάου να τουν που να μι δωσ' δυο δραχμές να πάρου λίγου λαδ' να πανου αμα μη δωσ' μη έδουσει αλλά ήταν αγαπημέν' κόσμους βοηθηούσει ένας τουν άλλουν πουλύ του έδεινει του άλλουν έκανε την δλειά μι τα ληφτά ου κόσμους βοηθηόνταν τότες άμα έμεινει κανένας κουβαλούσαμει στάρια κι έμεινει κανένας τελευταίους δεν πρόλαβει να τα κουβαλήσ' κι απουλούσαν την αγέλ' μέσα η τα πρόβατα τροχάδην άλλοι μι τα κάρα τα φόρτουσαν αμέσους τώρα δεν υπάρχ' τέτοια πράγματα τώρα βούλιαξεις εικει αδά σας δεν σι κοιτάει κανένας υπήρχει βοηθιου τότε πήγεινεις να παρσ' πέντη δεκάρεις απ' τουν άλλουν αλλά πρέπει να τουν που πότει θα τα δώσου έλειγεις έχου 4-5 προυβατίνεις την Τετάρτη θα πάου Καρδίτσα να τις πλείσου θα παου να τα δώσου βοηθηιόνταν ένας μι τουν άλλουν κι συμεριζούνταν ήταν πολύ λιγ' αυτοί που δεν έδιναν ήταν 4-5 άτουμα μέσα στου χουριό .

Τα πρόβατα εμπ' παραδείγματι του καλουκαίρ' ήταν καλαμιές πάηναν βουσκούσαν μέχρι του φθινώπουρου αυτές που ήταν καλαμιές βουσκούσεις όλου του καλουκαίρ' αλλά κι του φθινώπουρου ήταν καλιαμιές νταμκεις μέχρι την άνοιζ' που έβγηνεις στου χουράφ' κι τσε 'κανα τσ' καλαμιές να σπειρν' σάμια ασπρίτσεις έλειγαν αυτην ντάμκα θα σπαρθεί ουλ' στάρια απ' στην ντύρα κι σαδώ τα βαναν ανοιζιάτακ' κι στα αμμουδηρά έσπειρναν καλαμπόκια ντόπιου καλαμπόκι εφτιαχνάμει κατσιαμάκια άλλοι ζύμουναν μπουμπότα αλεύρι μόλις την έβγαζεις ζεστιλα την μπουμπότα απ'

του ταψί έπηρνεις μια κουταλιά λίπα μία κι μία έτσ' άσπριζει απ' που παν κλάπα
κλούπα κλάπα κλούπα του βράδ' φαί γουργουσμα κλοια δεν ύπαρχει αμα
γουργούρζει κλοια αμέσους μπουμπότα κατσιαμάκ' μι τουν πλάστ' του άπλουναν
απαν στου ταψί κι έτρουγαν ουλ' κλαπ μι του πηρούν' κλάπ μη του πιρούν' έτρουγεις
του προνι πότι έτρουγεις του μησμέρ' πότι δεν έτρουγεις αναλόγους πόσου έτρουγεις
του προνι άμα έτρουγεις κάλα αφού ήταν λίπα σι κρατούσει δεν είχαν αντουχή να
φαν παραπάν δεν ύπαρχει χουντρος άνθρουπους τότι όπους είνει του δάχλου ήμασταν
όλοι τότις ότι δλειά να έκανεις έλειγεις άντι ρε ήλιη κατέβα θα βασιλέψ' καμιά
φουρά να πάμει για ύπνου παεινεις νιβουμασταν λίγου στου πρόσουπου μαναχά κι τα
πουδάρια αμα ήθηλεις να φας κάθουσαν να φας αν δεν ήθειλεις πιστουμιόσαν έτσ'
καταί στην ψάθα εική πέρα ουτι ετς' κοιμάσαν ταλαιπουρία μιτά σιγά σιγά μόλις
ξικήντσα μι τα βαμπάκια τότι ου κόσμους σταμάτσει λιγάκ' κι ύστυρα άμα
έστρουνεις του βαμπάκ' καλά κι ήθηλεις κανένα φράγκου παήνεις στην τράπιζα κι
έλειγεις θλεκου κανα φράγκου να γυρίσου τώρα μι τα βαμπάκια έχου αργάτεις να
πληρώσου σι έλειγει πόσα στρέμματα βαμπάκι εξ' έχου 50 στρέμματα έχου 100
στρέμματα πάρει ωπ έπηρνεις τσ' παράδεις εισεί γυρνούσεις έπειρνεις του λαδάκις
έπειρνεις του ένα του άλλου ήσαν μια χαρά αυτό 'γενουνταν γιαυτό μιτά βαμπακια κι
βαμπακια μόλις άεχισαν τα βαμπάκια τότι του λάδ' παεινει μι του γκαζ' ποσου έχ'
ένα δουχείου 25 δραχμές τότις φέρει μι ένα δουχείου μιτά έφτιαχνει φαί λαδιρό σι
πιάνουνταν ξέρου γω του ένα τ' άλλου πάει λίπα ύστυρα που του καλουκαίρ' αμα
είχει ζέστα βρουμούσει κι του κακό είνει ότι παλιά δεν υπήρχαν ψυγεία ότι έσφαζεις
έπρειπει σε δυο μέρεις να φαγουθεί αλλώς χαλούσει άλλους του έβαζει στου πυθάρ'
έριχνει κι αλάτ' του παστρουμούσει κι σι μλερους να είνει λίγου σκουτεινό κι να
κρατάει λίγου δρουσιά άλλ' τα κριμούσαν στου μπιαδ' κόβουνταν του σκοιν' απ' τουν
κουβά πάεινει κι του κρέας μπιντίβαρ μες στου μπιαδ' αστα να παν . Μανέλα να
τραβάς μανέλα να δεεις χουρτάρ' μι του χέρ' τότι μη την μανέλα έλειγει άλλους
τραβούσεις μανέλα κι παει αφαλός μπαμπα μπόυμπα μπάμπουμπα τραβούσει να
πιέσ' την μπάλα έλειγει άλλους αν μπουρέεις χαλάλι σου ρε λέβεντιά να σπάεις τ'
μανέλα σπάστειν που να σπάσει μανέλα που ρε να σπάσ' μανέλα ρε πιδίμι μι τίπουτα
ντιπ μανέλα ήταν ξύλου δυνατό δεν ήταν παίξει γέλασει να σπαις τ' μανέλα έλειγει
άλλους άμα την σπάεις χαλάλις τότι σι παραδέχουμει αυτά γένουνταν τότι δύσκολα
πολύ χάλια τώρα ου κόσμους έμαθει στην καλουπέρας'.

Επειζαν τότε τα πιδάκια έπειζαν κι έπηρναν κατ' μαγκούρεις ξύλα απ' τσ' ακακίεις
έκουβαν χουντρό όπους είνι του χερ' ένα μποί ασπλό κι ηδώ κατ' έδιναν ένα ξύλου κι
έφτιαχναν περπατούρα (ξυλοπόδαρα) για παιχνίδ' ανέβηναν απάν τσ' μαγκούρεις κι
τσι έβλειπεις παπ παπ περπατούσαν αυτό ήταν του πιχνίδ' μιτά πέρναμει κατ'
τενεκεδένια καψούνια επειδή μάνα ήληθει να καν' δλειά έβανει μέσα ένα τσιολάκ'
μέσα στου καψούν' του έδινει κι μι ένα σύρμα κι ου μιγαλήτηρους του τραβούσει
σβάρνα κι έπειζαν να περάσ' η ώρα να καν' η μάνα τσι δλειές τέτοια πράγματα
είχαμει τότε .Παπούτσια δεν είχαμει ντίπ έπηρνει πατέραμ σανίδ' το κουβει του
σανίδ' τρήρα το φτιαχνει σαν παλάμ' απου κατ' έπηρνει του γουρνουτόμαρου μια
παλάμ' (είδος μετρητησης η παλάμη) το βανει απου παν ετσ' του κάρφουνει απου δω
κι απου κει ξυλουπάντοφλα τα 'λειγαν αυτά παινάμει οπ' να 'ηταν κι στου γάμου
ακόμα μη αυτά αμα έπηρνει ζέστα κι ανάδουνει του γουρνουτόμαρου δεν σι
χουρούσει τόπους απ' την μυρουδιά βρουμουλουγούσει γουρνουτσάρχα μας
έφκιανει πατέραμ απ' τα γρούνια σαν παπούτσια μι κουρδόνια τα δινάμει να πάμει
στου χουράφ' να μην μας καίει τότε κουρνιαχτός τότε που είχαμει χώματα
περπατουσεις καλά σαν παπούτσια ήταν ούλου τέτοια παπούτσια δεν ηξηρά μη να
βάλουμει αργότηρα όταν βγήκαν τα καουτσούκια εληγά μει αρε αυτός έχ' παπούτσια
ήτη αυτός έραψει ένα σακάκ' η ένα κουστούμ' αα αυτός γινκει γαμπρός θα πάου κι
γω να του χαλέψου δεν θα μι του δωσ' παντρέουσαν εισεί πηγεινεις κι του
δανείζουσαν δεν είχαμει λεφτά για ρούχα ήταν ακριβά να φτιαξ' στου ράφτ'
περισότειρ' τότε φουρούσαν σκούτινα ήταν σκληρά σαν ρούχου αλλά ήταν όσου να
τα συνηθείεις τα σκούτινα τα φτιαχνάμει στου αργαλειό απού μαλλί απ' τα πρόβατα
τσ'καπεις έφτιαχναν απου γίδιν' τρίχα ποιο παλία είχαν τσ'γούνεις απου
αρνουτόμαρα τα άργαζαν τα έραβαν κι τα έφτιαχνα γούνα συνήθους τζουμπαναρεοι
την φουρούσαν ολη μέρα κι με αυτή κοιμάταν κι του βραδ κι όταν έβρειχει την
φουρούσει ανάπουδα μι του μαλλί σα έξου μην μουσκέψ' του τουμάρ' δεν υπήρχαν
μουφάν τότε έφτιαχναν κι αμάνικα σαν γιλεκάκια για ζέστα έφτιαχνα μιτά κι
μανικάκια κι του έβαναν σαν σακάκ' τα ελειγάμει κουντουγούνια κατάι δεν είχαμει
χαλιά κι τέτοια να στρώσουμει βάναμει υφαντά τσιόλια όλα στουν αργαλειό κι ψάθα
είχαμει εικεί που κοιμάμασταν πατέραμ τότε ήζειρει κι έφτιαχνει ψάθεις παεινάμει

στα πουτάμια κι εκουβάμει ραγάζ' το λειγαν το έπειρνει πατέραμ δεν θυμάμει πως τα κλουθει κι έφτιαχνει σκοιν' έμπηγει κατ'παλούκια κατ'τα μητρούσει κι τα πληκει κι γω έπλεικα μι έβανει τότε μικρήν τώρα δεν θυμάμει πως ακριβώς τα καναμει κι εφτιαχνάμει ψάθα όσου είνει του δουμάτιου απάν στην ψ'σθς κοιμόμασταν δεν υπήρχει κριβάτ' κι απ' τα πλάια τς'γουνίεις που ηθηλά μει να καθίσουμει αυτοί που ήταν παππούδεις έφτιαχναν αρνουτόμαρου του τανούσαν του τανούσαν δεν ξέρου πως του άργαζει πατέραμ εικει πέρα κι του έφτιαχνει σαν κουλουκάτσ' έναν απου δω ένα απου κει στου τζακ'απαραίτητου βουνιές καίγαμει να ζησταθούμει έπιαναν τα γηρόντια τς'γουνίεις άλλ' παραπέρα εμείς που είμασταν κι οικουγένεια 11 άτουμα που να ζησταθείς μια βουνιά απου μια καλούπα βουνιά εφτιαχνάμει τσ' βουνιές κι έκειγάμει καθουταν μπρουστά να ζησταθούν παππούδεις λιγάκ λες κι ζηστένουνταν του δουμάτιου εμείς παρέκια κατά παραθύρια δεν κρυουνάμει κρυώναμει αλλά ήμασταν αργασμέν' ήμασταν συνηθισμέν' πως να σι που δεν καταλαβαίναμει όπους τώρα κόσμους τότε πως να σι που βρε βουνιές εφτιαχνάμει απ' τα γιλάδια γιομουζάμει τσ' καλύβεις βουνιά να βγάλουμει του χμώνα ούλουν μι του τζακ' αυτό μαερειβάμει κιόλας ούλα μι την βουνιά κι τις σαμιές αλλά τις είχαμει να φτιάχνουμει του νιρό στα καζάνια γιατί είχαν περισότηρου φλόγα μαζειωάμει σαμιές μαζηνάμει βαμπακιές διάφουρα ξύλα ηβρησκα μι ξύλα όπους τώρα που δεν ξέρουμει τι να τα κάνουμει τότε δεν είχαμει που να βρεις ξύλα τότε είχεις πέντη ακακίεις ήθειλεις να κοψ' παλούκια να φραξ 'του ουκόπηδου ειτει μια καλύβα να φτιαξ' κι τα καλάμια παεινάμει στα πουτάμια εκουβάμει καλάμ'κι επληγάμει να φτιάξ' ένα μαιργειό τότε δεν είχαμει κουζίνεις κι τέτοια το πληκάμει σαν πλουκό εδινάμει καλάμια κι ύστηρα του παλάμζαμει κι απου μέσα κι απου όξου κι γίνουνταν σαν δουμάτιου μερικοί που δεν είχαν κι σπίτια έφτιαχναν τέτοιεις καλύβεις κι έμεινα η όταν ήταν πουλλοί κι χώρζαν κι δεν είχαν το φτιαχναν μαναχειτσ' πως να σει που κι βοηθηιόνταν ένας μη τουν άλλουν δεν είνει όπους είνει τώρα ήβλειπεις ότι είχα ηγώ δουλειά έλειγεις θα πάου να βοηθηήσου βοηθούσαν ένας τουν άλλουν τώρα δεν σι υπουλουγειζ' άλλους τώρα κουντέβ' να σι βγαλ' του ματ' είχαμει τέτοιεις δλειές τότε τέτοια πράγματα δεν ηξράμει ηξέλιξ' απού φαί κατσιαμάκ' αλεύρ' μπουμπουτίσιου κι ραγκστές φύλλα (μακαρόνια της εποχής) ανοιγάμει φύλλα όπους εφτιαχνάμει πίτα κι τα κουβάμει ύστηρα κουματάκια κουματάκια ετσι 'ααα τ' αφηνάμει λίγου αερήζουνταν να ουψάσν' λίγου εβραζάμει του νιρό μη λιγ' λιπούλα μέσα εριχνάμει κι αυτά μέσα κι τι καλό που ήταν αλλά ήξηραν τότε κι τα μαγείρησαν κι γένουνταν νόστιμα τώρα δεν

‘γενουνται ετς’δεν είχαμει κι τα τρουγάμει κι τα ‘χαμει συνηθεις αφού ήμασταν νησκοί εφτιαχνάμει καψάλα κι μι λίπα παν’ κι ετρουγάμει έσφαζεις του γρουν’τότι κι έφτιαχνεις λίπα κι πόρηνεις ούλου του καλουκαίρ’ μι αυτήν την λίπα δεν είχαμει τότε ούτε σπανάκια μαζεινάμει τσιγαρίδεις όπους τώρα βάειζ βούτυρου παν’ στου ψουμί τότε καψάλτζαμει μια φέτα ψουμί κι αλειβάμει την λίπα απαν κι έλιουνει αφού δεν είχεις τίπουτα άλλου καλό ήταν λαδ’ δεν υπήρχει που να του βρείς του λαδ’ δεν είχαμει να πάρουμει λάδια κι αν παίρναμει κανα κιλό του μήνα αυτός που ήταν βασταμένους λίγου καλύτηρα έτρουγει λαδ’ αυτοί που ήταν πιασμέν’ καλά ήταν κι φαγουμέν’ καλύτηρα . Τότε οικουγένεια θυμάμει τι ήμαν ηγώ δυο σπυριά κουρτσάκ’ έλειγει αυτήν μητριά μάντι τι θα φτιάξουμει απόψει τι θα φάμει βέβαια ηγώ ζουρίζουμεν μικρό ήμαν αλλά δεν κουτούσα κιόλας την είχα κι μητριά έτρουγα κι ξύλου έλειγει σύρει μάσει λάχανα πήγεινα κι μάζημα μια καλαθαριά λάχανα μιγάλ’ καλαθαριά τι έκανα γιόμζα του ταψί λάχανα τα τριβα μι λίγου αλάτ’ τα πλυνα κι απού παν’ έφτιαχνα λαχανουκιφτέδεις κι τσι έβανα απου παν’στου ταψί έβανα κι λίπα απου παν’ κουματάκια κουματάκια κουματάκια σι κάθει κιφτέ κι μετρημέν’τσι κιφτέδεις μην παρ’ κανένας παραπάν τα φτιαχνάμει αυτά κι εκειγάμει τι γάστρα που είχαμει γάστρα τότες εκειγάμει την γάστρα κι του καπακουνάμει κι κουκίνζαν αυτά απ’ τη λίπα κι έλειγαν τι έχτει απόψει του βραδ’του μησμέρ’ δεν ηξηρά μει απου φαί δεν είχει του μησμέρ’ καθει ένας θα ψησ’ ένα σκόρδου ένα κρυμίδ’ ότι είχεις αν είχει κι καμιά ηλιά ακόμα καλύτηρα μητρημενεις τς’ηλιές έπειρνει πατέραμ μισή ουκά έρχουνταν εικει πέρα έλειγει καθήστει αρχίνζει 5 εισύ 5 εισύ 5 εισύ συγκικριμένοις ούτοι μία ένας παραπάν τι έκανα μι απ’ λες φουκαράς Χ. που φταν’τώρα 5 ηλιές μιγαλousάμει ύστηρα δακουνάμει την ‘λια έβγανει σαν μαυράδα κι αλειφάμει του ψουμί απού παν’ να μαυρίσ’ λίγου τάχα μας έρχουνταν ότι ήταν καλό ψουμί κι μπουμπουτίσιου φάγαμει κι ασπρίτσα φάγαμει κι μη ασπρίτσα αμα ήξειρης να του ζμώεις γένουνταν καλό να του βαλσ’ μισό κι μισό άσπρου γένουνταν αλλά άμα κρύουνει σκληρυνει πουλύ ειμείς όσου ήμαν στουν πατέραμ δεν έφαγα ασπρίτσα γιατί είχει ένα χουράφ’ κι του έβανει νουρίς κι εβγανάμει πρώτ’στα οικόπηδα τώρα μόλις τηλείουνει έβγανάμει απου του κινούργου κι το κουβάμει στα χειρόμλα μι τα χέρια στα χειρόμλα ειμείς είχαμει χειρόμλα είχαμει τουν μύλου Τ. είχει χαλάσ’ θυμάμει έρχουνταν κόσμους έκουβει κι όποιους έκουβει μας έδουνει ξάι έβαναν τα χειρόμλα του ένα παν απ’ τ’ άλλου κι έβαζαν ένα ξύλου σαν φούρκα για να στάματαει απου παν’κι ύστηρα το βαναν είχει μια τρυπούλα στου πλάι κι τόβαναν

μέσα του ξύλου μιτά εδινάμει τουν απαδώτ' τουν εδεινάμει παν' απ' του ματέρ' ένας γυρνούσει κι άλλους έπειρνει κουσκούσει του ψιλό του χουντρό του ξαναέριχνει μέσα κι αντι πάλι για να βγάλουμε μια μπουγάτσα ψουμί όπους ελειγάμει τότε ήσα ήσα να βγαλτσ' του ψουμί τς' μέρας ύστηρα αρχνουςαν τα μύλια κι του πηγαίναμει εικει για άλισμα κι στουν ώμου .

Παλιά δεν είχαμει άγχος καθόλου παρόλο που δεν είχαμει τιποτα αλλά απου άγχους δεν ξέραμει τότε ελειγάμει τι θα φάμει απόψει ξερου γω συνουοσαν αι θα φτιαξουμι λίγεις ραγκστες αυτό ήταν η λίγου τραχανά η κι λίγου γάλα κι πιρνούσαμει δεν ήταν απαιτιτηκά κι τα πιδιά τότε να χαλέψ' μάνα δώσει μι να φάου σι έκουβει μια φέτα ψουμί είχει καμια λια να σι δωσ' αν δεν είχει παρει του κουμάτ' κι δρόμου η κι λίγου νιράκ' απάν στου ψουμί κι λίγου ζάχαρης κι αιντι έπειρνει κόσμους δάκουνει μια ντουμάτα ένα κρυμίδ' αλλά άγχους ντίπ κι να είχει ένας ένα ρούχου καλύτηρου κι γω δεν είχα έλειγα αυτός που έχ'ας π'αρει ηγώ που δεν έχου δεν πειραζ' όλοι ήμασταν στου ίδιου πουλύς λιφους κόσμους είχει λιγου παραπάν αλλά δεν τουν έβανεις γιατί αυτός του πήρει κι ηγώ δεν έχου να πάρου δεν έχου δεν έχου αυτό έχου αυτό θα φάου εσφαζάμει τότε αρνιά να φάμει που να του βρούμει δεν είχαμει ούτε καταψυκτοισ ούτε ψυγείου εσφαζάμει του γρουν' κι τι να του καν' του κρέας να μην χαλάσ' έπειρνει πατέραμ του σκαφίδ' που ζυμουνάμει έβανει του σκαφιδ' κατ' κι έστρουνει του τουμάρ' απ' του γρουν' μες στου σκαφιδ' κι το 'ριχνει αλάτ' κι του αλάτςζει του κρέας μες στου σκαφιδ' έμεινει μι τα υγρά μέσα του σφράγιζει καλά απού παν' κι πορεινάμει του χμώνα ούλουν κι κρατούσει εβγανάμει απου λίγου να μαγειρέψουμει για να πηράσουμει να μην χαλάσ' του κρέας που ηξηράμει τότε απου ψυγεία που ηξηράμει τότε απου τέτοια πράματα απου κόκινου του κρέας γινουνταν γκρι απ' του πουλύ αλάτ' γένουνταν μιλανό του κρέας το βραζάμει λίγου πρώτα του εχυνάμει του νιρό να φυγ' αλμύρα κι του μαγειρεινάμει ύστηρα μι τραχανά μι μπλουγούρ' μι ραγκστες .Ευτυχώς είχαμει πουλύ λίπα κι πιρνούσαμει ούλου τουν χρόνου βγάζαμει κι 5 δουχεία λίπα αφού του γρούν' 'ήταν μέχρι κι διακόσια κιλά μπουρεί κι 7 δουχεία έβγαναν μερικοί τόσο πουλύ λίπα ένα χρόνου του ταίζαμει για να γίν' μιγάλου πουλύ κι λουκάνκα κι μπουμπάρεις κι τα μπούτια τα έφτιαχνει κιφτέδεις κι τα έβανει μες την γκάζα κι έριχνει λίπα απου παν' εβγανάμει του ψαχνό του κρέας του κόβαμει μι του τσικούρ' η μι του σκιπαρ' του τσιατσιαλτζαμει έφτιαχνει κιφτέδεις αλλά τς' τηγάνζει κι τσι έβανει μέσα κι ύστηρα όταν ηθηλάμει αφού ήταν τηγανσμεν' δεν

χαλούσαν κι μαγείρεινεις κι ψουμάκ' κι όχ' να τσ'φας κι έτσι να τσ' μαγειρέψ' να
γιν' μπόλικου φαί κι καμιά καλαθαριά λάχανα ειμείς έίμασταν έντηκα δώδηκα
άτουμα πίτεις εφτιαχνάμει δυό απου του μησμερ ' κι ποιο μπρουστά θα λα
σκουθούμει θα λα μαζέψουμι τα λάχανα να τα τρίψουμει άλλους να ανοίξ' τα φύλλα
άλλους τα λάχανα θα λα φτιάσουμει μια πίτα αντι να γιν νουρίς την ώρα που
έρχουνται τα γιλάδια να δώσουμει τα μικρά να φαν τα μαζεινάμει αυτά να
ξηφουρτουθούν αυτά εβγαζάμει την πίτα πάειναν έπειζαν αυτά ύστηρα έφυγναν αφού
έτρουγαν καλά κι οσην πίτα έμεινει απ' του θκότα του ταψί την άφηναν για του πρού
να παέν' σχολείου καθει ένας του φιλίτ' (έτσι μετρούσαν τα κομμάτια) την
μεραζάμει αυτό θκος όπους κάθουνταν γυρου γύρου μι του ταψί δεν την εβγανάμει
απου μέσα καθει ένας του φιλίτ' εισεί μπουρεί να το τρουγεις δεν είχεις για του πρού
άλλους τ' αφηνει αυτός που τ' αφηνει εικεινους θα του φάει ύστηρα θα βγάζαμει την
άλλ' την πιτά να καθίσουμει μιγαλίτηρ' να φάμει ούτε πιδια να φουνάζν' απ' ηδώ
αυτά ήταν φαγουμένα θα πήγηναν να παιξ' η θα πήγηναν να κοιμθουν ειμείς
μιγαλίτηρ' κουντότηρα να φάμει αλλιώς δεν γίνουνταν ήταν δευτερουπαντρημένους
πατέραμ δυό μας είχε ημάς απ' την πρώτην κι τέσσηρα που έκανε κι ένα έφειρει
απου κι δικοτσ' πατέραμ κι μητριάμ 9 άτουμα κι παππούς κι γιαγιά έχει τουν
πατέρατσ' κι μανατσ' αυτήν απου κει 11 άτουμα στρατος δεν λες τίπουτα κι ένα
δουμάτιου σπιτ' ένα δουμάτιου ουλ' στρουματσάδα μαναχά ένα κριβατάκ' είχαμει
εβανάμει γιατί πατέρατσ' ήταν πάπας κι ήρθαν δω τότε μη την πείνα κι έμειναν ηδώ
που θα λα μειν'.

Λούλα, Ευγενία Β. Ετών 71

Ημαν μικρήν πήγεινα στα χουράφια δουλειβα στα χουράφια θερίζαμει φτιάχναμει
διματια τα φορτόναμι στου κάρo είχαμ κάρo τοτι μι τα 'λουγα τα κουβαλουσαμει τα
πηγειναμι εξου εκεί στου λιβάδι κι τα φτιάχναμει θυμουινές κι μη την θυμουνια
αυτήν έρχουνταν η μηχανή (πατόζα) κι τα αλωνζει αλουνιστική την έλειγαν τοτι μας
τα αλώνζαν τα στάρια έρχουνταν κιρός να βγάλουμει ρυβίθια να βγάλουμι κουκιά να
βγάλουμει φακές τα πάντα έβαζει τοτι πατέρα μ' πουλά τι τέτοια πράματα κι μιτά
έβαζάμει μία αδουκάνι στ' αλουγου κι μ' έβαζει ειμαίνα απαν κι είφειρνα γύρου μι τα

αλουγου και τα αλουνίζαμει μετά σταματούσαμει αυτό του λυχνούσαμει με του καρπουλόνι εφυγβαν τα πουλά κι μιτα τα έπιρναμει ξανά δευτερη φουρα τελείωναμει .

Αντι πηγεινάμει στου χουράφι πάλι ξαναβγάναμει τα ιδιγα παλι κι όταν ήμαν μικρή πηγεινα μιρουκάματου σι αλλ' μι τ' αλουγου στου αλων' τι θα ήαν 12 χρονου ξέρς τι τραβούσα μμμμμμμμ πουλά τέτοια μιτά πηγειναμει στου σπιτ την αλλη την μέρα παλι πηγειναμει για θέρου θεριζάμει πάλι θα το εδινάμει διμάτια θα τα κουβαλούσαμει μι του κάρου εκανάμει μία μέρα να τα θερίσουμει κι τα δινάμει διμάτια κι την αλλ' μέρα τα φορτουνάμει στου κάρου ψηλά μι τα χάλπια πως τα λέν το δινάμει κι ωσπου έπεισα μια φουρά μι όλα τα διματια στου δρόμου ερχουμασταν απου κατ' απ' τουν Αι Γιωρ' ήμαν απαν στου κάρου κι οπους ουδηγουσει πατέραμ παεινι καλπασμο για να προυλάβουμει κουπανάει κατ' αλλά ήμαν αλαφρην ημαν ντιπ τοτι κι δεν χτύπσα δεν έπαθα τίπουτα έπεισαν ουλα τα διμάτια δεν μι τα 'χει καλά διμένα έβαζει τα χάλπια αυτά αλλά δεν ηξηρει να βαλει τα διματια σταυρουτά για να τα δέσει ηπηνει κιόλα λιγου τέλους πάντων .

Σπιτ' δλειες χμμι γουρουνια γελάδα μουσχάρια τα πάντα πατέραμ ειχει κι σκρόφεις τοτι εφτιαναμει κι γρουνια εφτιαναμει κι μσαρια να σφάζει μουσχάρι όχι μόνου τα γουρούνια φτώχια τοτι τι είμασταν ειχει πέντη κουρίτσια κοιμάμασταν έξου δουλεία ηγώ μόνο αφού δεν ήταν άλλους παειναν γυμνάσιου παειναν προς τα δω παειναν προς τα κει ηγώ ημαν η μεγαλύτερη αλλοις ήταν μικρότερες για να τρανέψου τα κουρίτσια κι τώρα δεν μη λεν ουτι καλημέρα τέλωσπαντων .Πήγεινα Αμφισσα για ηλιες που ήταν δλεια βαμπάκια σκαλίσματα οπου δλειά μπρουστα να φέρου λάδι να εχουν να τρων οσου ήμαν στου σπιτ τ πατεραμ 19 χρονω παντρευκα μι τι με έπιασαν απ του φτι μι καλά καν τώρα κι κοιταν να καν ζουη τι κατάλαβα στην ζουημ τίπουτα δλειά μερουκαματα στουν έναν στουν άλλουν ήρθα κι δω ακόμα κι χειρότειρα τι κατάλαβα τίπουτα στην ζουημ δουλειες δουλειες μερουκάματα του ένα τ' αλλου .Παντρεύκα μικρήν μι προυξινιό καταρχάς ήμασταν κουμπαριά ερχόταν στου σπίτι μας είπαν ειδώ Ξ. να πάρουμει του κουρίτσ' του Κ. . έρχουντι στουν πατέραμ' κι στ' μάναν λέει γιαγιά Ξ. μαζί μι την Κ. ηγώ κάθουμαν μι την Γ. πίναμει καφέ κι γιλούσαμει που ναβάλω ηγώ μι του μυαλόμ' ότι ήρθαν προξηνητάδεις .ξέρεις Β. κι Γ. ήρθαμει για του κουριτς εινει μικρή μωρέ πιδια τι να παντρέψου δεν πειράζει που είνει μικρήν του παντρέυες του κουρίτς αμα θελ' εμείς δεν του κρατάμει τελουспанτων. Εφυγα ηγώ πήγα στου σπιτ' μι λεν ήρθαν προυξηνητηδεις κι τι θελν λεου ηγώ ποιον να πάρου

Στου σπίτ πριν παντρευτώ κι φύγω κουμάντου έκανε πατέρας μ' δεν χάρζει έλειγει
κι μαναμ μια κουβέντα αλλά πιο πουλύ πατέραμ μα σι πω εδώ για του δικόμας του

σπιτ' ρωτούσει ειμαινα πως θα κανουνι του ένα πως θα κάνουμει του αλλου ενώ
πατέρας μ' τραβούσει μπρουστά ηπινει κιόλας δεν φώναζει όμους κι δεν κάθουνταν
να συζητεις ώσπου να ξυμειθεις ξαναρχνουσει ελεγει κα'τι κι μιτά τα ξιχνουσει κι
δώστου πάρτου πάλι πόσεις φουρές έπεισει μι του πουδήλατου τραβηξάμει πουλά το
μόνο ομους που δεν μας άφηνει νηστικά δεν μας άφηνει χουρις ρούχα δεν είχει μάναμ
πρόβλημα να χτυπάει κι να καν' μπορεί να ηπινει να πλαλούσει φώναζει καμια
φουρά ιστουρίεις για αρκούδεις μια φουρά κι έναν κιρό πάντους πειράσαμει καλά μι
τουν πατέραμ' ας ήταν του πιουτού κι τ' αυτό αλλά δεν ήταν να ρίχν' ξύλου δεν ήταν
να μας βρίζ' ήταν μερικοί που έριχναν κι ξύλου η μαναν ελειγει αν απλώσ' χέρι σι
μένα θα φυγ' απ' που δω εμείς δεν μας πειραζει πόσου πει κι πόσου γκουρδουκιλμα
είχει γύρσμα μι όλου τουν κόσμου ήταν γκαλαμπουρτζης ας είχει πέντοι να
μουσχουτάιζει τα μουσχουέντνει αλλά είχει αυτό του χουζούρι .επινει πουλύ κι
γυρνούσει απ' την Καρδίτσα μι του κάρου γιμάτου καρπούζια κι με έπηρνει κι μένα
να πλείσουμει καρπούζια μι του κάρου κι τα άλouγα του κάρου γιμάτου καρπούζια
ούλου παρδαλά να πλησουμει να πάρουμει λιφτά κι σα δω γυρνούσει πειμμένους κι
έπειρνα ηγώ τα 'λουγα αφού κοιμάνταν παν στα καρπούζια ζουή χαρισαμινη
εσπειρνάμει μπουστανια τότε πουλά κι παειναμει κι στα χουριά κι πλιούσαμει
παειναμει στα χουριά κι έπηρναν Καρνέσι, Μαγούλα ...τότι δεν είχαμι αναδασμό κι
είχαμει χουράφια μέσα στα αμμουδιρά εικει που είχει αμμου μι κοιτάς τώρα που
άλλαξαν τα χουράφια κι έφκιανει του τι καρπούζι έχουμει φουρτώσ' του κάρου κι
πιπόνια αυτά κι πλιούσαμει Μακρυχώρι, Μήρους τα πάντα όλα πηγαίναμει έπρειπει
να πλαλίσουμει για να φάμει.....η μαναν ήταν караγκόуна αλλά τα βγαλει γιατί
σκουτώθηκει ένας αδερφός τσ' κι τα βαψει όλα μαυρα γιατί τοτι έβαζαν μάυρα ..βρε
μάνα μην τα χαλάς τα караγκουνка τα βαψει όλα μάυρα καμψα βρε μανα μην τα
χαλάς αστα να τα έχουμει κι χάλασαν τα караγκουνка δεν έμπειναν ύστυρα κι αφού
ξεκίνησε να μας παντρέψ' κι να μας καν' τα παράτσ' υστυρα αφού ήταν μάυρα μετά
δεν χρησιμοποιόνταν κι πουθινα μόνου ένα γιλέκου κράτησα για ενθύμιου έμεινει
για να θυμάμει την μάναν μ'.

Ηλίας .Π Ετών 86

Τότις ηγώ παντρέυκα παράδειγμα στα 19 μι προυξεινιά ειχαμει πρόβατα τότις όλοι είχαν αφού παντρεύκαμει, στου σπít' ηρθει παπάς κι μας στιφάνουσει, στου σπít' τρεις μέρεις κάναμι γλέντ', καθένας στου σπítιτ έρχουνταν κι κάποιοι σι μας κι τειλείουνει γάμους τότις ουτοι ταξίδια είχει γαμπρός κι νυφ' να παέν βόλτα ούτι τίπουτα . Συνήθως έρχουνταν η νυφ' στου σπιτ' του γαμπρού για να μην αλλά καμιά φουρά πήγεινει κι κανένας σόγαμπρους για να μην φυγ' του κουριτσ' απ' του σπιτ' αν ήταν μουναχουκορη. Τότι μι του βόδ' κάναμει χουραφ' σπ'ερναμει στάρια καλαμπόκια μι του ζευγαρ' ηγώ έκαν κι μι τσ' γιλάδεις όταν κάναμει δυό ζευγάρια χουράφι γιατί τα στάρια τα εσπειρνάμει μι του αλέτρ' επιρναμει του τσουβαλ' στου όμου του ρίχναμει κι μιτά του γαργαλούσαμει απου παν μι του αλέτρ' για να παραχουθει δεν είχαμει άλλα μέσα γένουνταν του σταρ' την ανοιξη πάλι μι του χερ' εριχνάμει του λίπασμα μιτά όταν γένουνταν του στιαρ' παειναμει τι τα δριπάνια κι του θέρζαμι έφτασα κι τ' αδουκαν' το στρουνάμει κατ' κι εβαναν τα λουγα οσοι είχαν κι του πατουσαν εβάζαν την αδουκαν ήταν ξύλινην κι το τριβει μιτά του βραδ' του μαξειβαμι λαμνι κι όταν τραβούσι αέρας του λυχνούσαμει μι του καρπουλόι ύστειρα βγήκαν μηχανές (πατόζες) καπου του 55' μι του 60' πρέπει να ήταν έρχουνταν πατόζα κι αφού του θερίζαμει μι τα χέρια του του μαζέυαμει σι ένα μέρους στην περιφέρια κι του αλώνζει τα κουβαλούσαμει μι τα κάρα τα φτιάχναμει θυμουνιές κι αφού τειλιωναμει έρχουνταν κι μηχανή κι πέρναμει του στιάρ' στα τσουβάλια κι του άχυρου του κουβαλούσαμει μι του καλαματο κι το βαναμει μες τσ' αχυρώνεις να ριξ' μι τ' φκούλα μες τ' αχυρώνα πουφ πουφ κι ήταν ψιλό τ' αχυρο όχι όπους εινει τώρα μην ρουτας ντιπ ... την άνοιζ' τότις εκουβάμι χουρτάρια μι την κουσιά δεν ήταν ούτι μηχανές να κοβ' χουρτάρια ούτι τιπουτας ειχαμει μανέλεις που εδινάμει του χουρταρ' ασει καταρχην του εφτιαχνάμει θυμουνιες στου σπιτ' κι ταιζάμει τα ζουντανά τι ήταν τότις μην τα ρουτάς ντιπ στα πρόβατα πήγα μόλις τέλειουσα του σχουλείου τέλειουσα του δημοτικό κι πήγα στα πρόβατα κάλφας. Πήγεινα μαζί μη τουν Α.Κ ήταν 6 χρόνια μιγαλητηρους ηγώ ήμαν μικρός τότις 13 χρουνου τώρα αυτός έρχουνταν του βράδ' ηγώ τα φύλαγα την ημέρα τα είχαμει τα πρόβατα μαζί του βράδ' έρχουνταν κι αυτός παηνα κι γω απού κουντα αλλά φοβάμαν κióλας ήταν κι λύκια τότι όλη μέρα έξου τα 'χαμει δεν τα βάζαμει ντιπ μέσα τότις ήταν ολη η ντάμκα περιφέρειες μιτά ήταν ολου καλαμιές πλιν απ' τα αμουδιρά κι τα

βουσκούσαμει μέσα τσ' καλαμιές γιατί ήταν ούλα τα στιάρια μαζί πλίν απ' τα
μουδιρά που έσπειρναν καλαμπόκια ασπρίτσες σάμια τα παειναμει κρυφά ειμείς
ερχουνταν αγρουφύλακας μας έπιανει ... (γέλιο)

Πατέραμ όταν χώρσει απ' τουν πατέρατ έφκιασει καλύβα ήταν τότε που
βουμβάρδιζαν Γερμανοί θα ήμαν 8 χρονου καλύβα ήταν φτιαγμένοι μι ασπριτσες
γιατί δεν τουν έδινει παππούς καλάμια να την φκιάσ' ηδώ στου χαντάκι ειχει ούλου
καλάμια μι ασπριτσες του χει φτιαγμένου κι μιτά του 47' μι 48' εφτιαξάμει του παλιό
του σπιτ' του πλήθунου κι μπήκαμει μέσα στου σπít εκουψάμει τα πληθιά του
Μαρτ' κι του ευτυχημα ήταν ότι έκανε καλό κινό στέγνουναν τα πληθιά κι ύστηρα
πατέραμ κι προτου χουρείς αφού δεν είχει χουράφια είχει γεν' αγρουφύλακας ου Κ.
Ξ . είχει πρόβατα πουλλά κι είχει μαντρί στου λιβαδ' κι τα αμουλούσει του βράδυ
στου ζευγαρουλίβαδου ήταν δυο αγρουφυλάκ' ήταν μαζί μι τουν Α. Χ κι τουν πιαν'
ένα πρόβατου κι του περν' απαν στ' αλουγου κι βγαν του πιστόλι Κ. Ξ κι του
πυρουβουάει κι τουν περν' στου μαγουλου ησα ήσα έβγαλει λίγου αίμα απού κουντά
έρχουνταν Α.Χ τι λέει αντι τουν σκότουσει τουν Α. κι σκών την κράνιά κι του
κουπανάει έρχειτ κι πατέρας μ' κι τουν ριχν' ένα ματσουκι τουν έβαλαν μέσα στην
προυβία ν α γλυτώσ' έφυγαν αυτοι κρύφκαν για να μην τσ' πιασ' αυτοφουρου κι
πληρωσν πάει αυτό πέρασει .Του 47' τότε μι τουν εμφύλιου ήρθει μια ουμάδα για να
πιασ' τα' κουμουνιστέ καμιά 80 άτομα για να τς' σκουτώσν κι λέει Κ.Ξ για του τι
ήρθατ ηδώ να καθαρίσουμει τσ' κουμουνιστέ ήμαστι εμει'ς ηδώ εις θέσην να
καθαρίσουμει τσ' κουμουνιστέ όχι εισεις αν θέλτ κι να φάτ κι να φέρου ένα πρόβατου
αλλιώς αντέστει απ' δω πριν απ' αυτό τουν έλειγαν του Α.Π την τουν φλας κι δεν
τουν σκουτωντς δεν φταει αυτος που μη βάρησει κοιτουσει να ζεις την οικογένεια
τ' ηγώ φταίου που αμουλούσα τα πρόβατα ηθηλα να σι που πως ου Ξ . είχει μυαλό
(τον έπιασαν τα κλάματα)

Τότε μι τσ' ουμάδεις εδώ μπροστά στουτ σπιτ' Β.Ρ τότες θα ήμαν ηγώ 13 χρονού
12 μας φώναζει μι του μιγάφουνου να μαζευτ ουλου του χουριό μαζεύκαμι όλοι μας
ήθηλαν ουμάδεις για να μαζέψ τσ' κουμουνιστέ μαζεύκαν όλοι μικροί μιγάλ' κι
φώναζαν κατάλουγου ο τάδε να βγει μπρουστα μετά ο άλλος μαζειψαν καποια
ατουμα αντρες και κουρίτσια κι έτσι όπους ήμαστα όλοι μαζεμένοι γύρω γύρω στη
μεση είχει κινό τα' παταν ένα κόψιμο τα μαλλιά κι μιτά άρχισαν να τσ' βαρυν ξύλου
όχι αστεία μι τσ' κρανιες δεν θυμάμει ακρίβως ποιοι άρχισαν να φουναζν κι φουβιθκι

κόσμος κι άρχισαν να σκουρπάν σαν σκον' αυτοί τα όπλα μπι μπι μπιπ γυρνάτει όλοι πίσου κουτουσις να φεικς κιόλας σαν τσ' βαν μι τσ' κρανιες αυτοί του έναν πρίν τουν παρν' σβάρνα πίσου απ' τ' αλουγου λέν του Β. θέλου να μι φερσ' ένα σύρμα να τσ' δέσου λέου τουτους ειδώ αχάριστους πάλι λέει έχου μόνου αγκαθειρό τσ' περν που λές τσ' δεν μι του αγκαθειρό του σύρμα κι τσ' δεν απου κουντά στ' αλουγα προτου να φτασν Κουσνά βγαιν' κάποιο δικιτ κι λεν που του παεντει αυτόν δεν είναι Μ .Κ τι λες αα ειμεις είμαστει αζαδέρφια κι ετσ' την γλύτωση θα λα τουν σκότουναν .Πιο πριν μι τσ' Γερμανοι όταν ακούσαμει πως έρχουντι εκρυβάμοι τα αρνιά κατ' απ' τα γεφυράκια να μην μας τα παρν'.Τότις μι τσ' Γερμανοί τα λάφυρα τα γιλάδια τα φερναν απαν απ' την Μακιδουνία γιλάδια κουπαδια όχι ετσ' κι βγίκαμοι εκει στου σταλό ολου του χουριό κι έπιασει αλλους μια γιλάδα αλλους δυό πήραμει κι ειμεις μια γιλάδα την φέραμει σπιτ' αλλα την επόμεν' μέρα φώναξει όποιος πήρει να τα φέρει πίσου αλλιώς θα σας καθάρισουμει όλοι κουτούσις να μην παέντς'.

Τι καλό να θυμάσει απου τότε ουτι ρένμα είχαμει παεινάμει στα λιβάδια τότε κι μαζεύαμει βουνιες τρίματα για να εχν του χμωνα οι γναικεις να βαλν καζάνια κι να μαγειρέψν μι βουνιές δεν είχαμει ούτι ρένματα ουτι τίπουτας σι ένα δουμάτιου είχαμει ένα μπουχαρί αναβάμει βουνιές για να πυρουθουμει καθουνταν παππους κι γιαγιά μπρουστα κι απου πίσου παγουνεις απου φαι έφτιαχνει μάναν πίτεις ποτι πότι λίγου κρέας ότι είχαμι...τότι μην την πείνα έρχουνταν απ' την Αθήνα κόσμους του 40'μι 41'ήμαν 5 χρονου μας παρακαλούσαν θυμάμει καλά έλειγαν θεια δώσει μι λίγου τρόγαλου να τρίψου λίγα χουρταράκια μέσα να φάου 'τότις την μηχανή η μάναν μ την πήρει για τρεις ουκάδεις καλαμπόκι ηταν πείνα τότες του 40' .

Στου σπιτ κουμάντου έκανει ου μιγαλύτηρους έανς έχει τσ' σακκούλα κι τραβούσει μπρουστα όταν μεγάλουνει πουλυ έπειρνει αλλους σειρά τότες πήγεινεις κάλφας σι έναν επειρνεις 200-300 κιλά καλαμπόκ' το πηρνει πατέρας αφού μέναμει ολοι μαζοί συνήθως τότε αυτην ήταν πληρουμή καλαμπόκι η ασπρίτσα κι τα γιλάδια τότες γιλαδαρέ μι δικαίωμα δούλειβαν ανάλουγα τα κιφάλια που είχεις πλήρουνεις 15 ουκάδεις του κιφάλ' τα έχει γιλαδάρ' όλη μέρα του μιδημέρι τα μάζηβαν στου σταλό κι τα ζευγάρια απ την άλλη την μεριά κι του βραδ τα αμουλουσαν κι έρχουνταν σπιτ πάλι 'τότις είχαμει πούλά κιφάλια ειμείς είχαμει 5-6 αλουγα ποιο πρίν είχαμει τα βόδια αργότερα πήρα ένα τραχτέρι μικρό του 66'ήταν κανα δυο τρία τρακτέρια σι ολου του χουριό ηγώ του πήρα είχα κουφτικό κι σπουρέα απού άλλουν

έπειρνα όχι δικόμ πέρασαν τα χρόνια δεν είναι ντίπ να τα θυμάσι αλλά του ευτύχημα ήταν ότι τότε δεν είχαμει ντιπ αγχους γιατί ότι έκανε ένας έκαναν ολοι δεν είχαμει οπους είναι τώρα τι να πούμει άλλου τώρα.....

Κώστας Μ. Ετών 81

Ηγώ ότας πέθανει πατερας μ' ήμαν μέσα στην κούνια στου μπισικ η μάνα μου μας πήρει στα Παλαμά παντρέυκει και μας πήρει στα Παλαμά η πατριος μ '. δηλαδή δεν μας ήθηλει και μας έβγαλει στην δημοπρασία να μας δώσει ψυχουπαίδια να μας ξεφουρτουθει. Μόλις έμαθει παππούς Α. και η μανια μ' ήρθαν να μας παρν' εκεί πέρα πεί μανια μ' να μας πάρει τοτη ήταν ένας διοικητής χωροφυλακής Κ. λέγονταν λοιπόν έμαθει αυτος διοικητής κι ειρθει κι τους ειδουποιησει να ρθεις να παρς τα αγγόνια τα καημένα στη δημοπρασία να τα πλεις λες και ειμασταν μουσχάρια γαμώτου(τον έπιασαν τα κλάμματα) σαν να ήμασταν μουσχάρια ...ήρθει μανια μ' κι μας πήρει ήρθαν μας πήρα τότε μη του κάρου ερθουμάστι εδουπέρα μας πηρει ου Α. μας πήρει αλλα μας κακουμεταχειρισχει.η μανια μ' μας υποστηρίζει πουλύ λοιπόν Α. τι κανς τα πιδια εχουν να πουμει 15 στρεματάκια και έσυ θες να μας πουλησεις τα χουράφια η μανιά μ' δεν άφηνει να μας πλεις τα χωράφια να έχουμε να περάσουμι και εμεις τα φτουχά πιδάκια .Τέλος παντων πέρασει αυτήν μόρα φύλαγα τα πρόβατα οξου αυτουα ήμαν μικρος ουτι σχολειού πήγα τίπουτα ντίπ περνάει Α. Ν. μη του κάρου λοιπόν και παεί να κοψ' χουρτάρι κατ στου βάλτου ηγώ ήμαν πιτσιρικα'ς σκώνου την κριανιά κι βαράου την κουσιά την έσπασα την κουσιά μα το Χριστό δηλαδή σπάου την κουσιά σταματάει τα 'λουγα μόλις κατηβένει μι τσακών'να κι τουτην να κει κείνην έφαγα ξύλου πήρει του κάρου κι γύρσει πίσου δεν μπορούσειμ να κόψει να πάει κατ'. Μη πήρει βαβα και πήγαμει στου καφεινείο του Ξ. εγώ έκλειγα έλα δω ρε Α. γιατί βάρεισεις του πιδί (τον έπιασαν τα κλάμματα πάλι) ήμα κδεν ήμαν 9 χρονου ελα δω ρε Α. γιατί βάρεισεις του πιδιμ..... μανιά πήγεινα να κόψου χουρτάρι εικει που φύλαγει τα πρόβατα κι πειρνούσα σκών' την κριανιά κι μι έσπασει την κουσιά τουν βάρησα κι 'γω δεν έπρεπει να του βαρέεις τουν αγγουνον μ' να ρθεις θα σι πληρώσω γω πόσου καν να παρς μια κουσιά ...έφτιξα λεει Α. μην μη καταγγειλτς γιατι θα έμπλεικει τειλειωσαμι απου κει εφυγάμει έκλειγα ηγώ

τσακουμένους απ' την γιαγιά μ' έρχομαι εδωπέρα βρίσκου τουν Α. τουν χαζον τουν καθώς φτάσαμε κι ηγώ έκλειγα βγαίνει έξου γναικατ τι κλαις Κώτσιου μ' γιατί μι βάρεισαι μπάρμπαμ Α. επειδή έπασα την κουσιά τ' Α.Ν. λέει η γναικατ καλά σ 'κανε που να πάου να στηρηχτού ηγώ δεν είχαμει κανένα ντίπ πάει κι αυτή η δλεια .

Μεγάλουσα έγινα καμιά 15 χρονού λιγότερου δεν έκανε να μην χάσει Α. τα πρόβατα γιαυτό απόμεινα κι γκαβός δεν με στείλαν σχολείου (τον έπιασαν τα κλάμματα) με έστειλναν στα πρόβατα όπους λεν ξύλου απελέκητου ανθρωπους αγράμματους τράβσα πουλλά τράβσα πουλλά, μπαιν αντάρτεις μια φουρά στου Μάρκου τουν Αγίου Σπυρίδουνα μπήκαν αντάρτεις μέσα θα ήμαν δεν ήμαν 8 χρονου είμαι γενηθεις του 39' μπαιν αντάρτεις μέσα έλεγει Α. κοίταξει άμα θα 'ρθουν αντάρτεις να μπει παρν' δεν θα πεις ότι μπει εξ' μπάρμπα θα πεις ότι μι εξ' πατέρα..... του ξύλου που έφαγα θα σι που ηγώ πατέρα..... για να μην τουν παρν' αντάρτεις κουντάησει μι σαπσεις στου ξύλου εγω αν θα ρθουν θα πω ότι σε έχω μπάρμπα παεί πέρασει κι αυτό .

Πέρασει κιρός μιγαλουσάμι πήρα την Χ. μου την σχωρεμένη γινουνταν γινουνταν γάμους εδωπέρα να πάμει να πάρουμε την Χ. ε'δεις του βράδυ του σαββατόβραδου φτιαν κρέατα για του γάμου Α. ξέρς τι έφτιαξει έπιασει τρεις κοτεις τις έφτιαξει γναικατ σουπά για τουν κόσμου ήταν καμια 15 ατουμα έφαγαν ουλοι ενώ είχε αρκετά πρόβατα σκοθκει έφυγει κόσμους βγήκα και ηγώ καμιά φουρά τι γίνεται ρε λέου κι γω μι λέει μανιά μ' μπαρμπας Α. Κωτσιου ηδώ έσφαζει κότειςου πατέρας μ' είχε πάθει τύφον τα παλιά τα χρόνια τουν παν στ' Καρδίτσα τουν πατέρα μ' τουν σχουριμένου τουν παν στ' Καρδίτσα δεν θυμάμει σι ποιο γιατρο ...σήμηρα θα ρθει Κωτσιους αυριου θα ρθει Κώτσιους τουν πατέρα μ' τουν έλειγαν Κώτσιου κι με δουσαν το ονουμα ημένα ...σήμηρα θα ρθει άυριου θα ρθει ωσπου τουν έφηραν πιθαμενου τουν πατέρα μ' (τον έπιασαν τα κλάμματα) ερχιτι καμια φουρα μανια μ' εδώ να πούμει μας πήρει μας μάλουσει Α. κρίμα λεεί μαλωνσ' τα πιδιά τα έδιουξει μανα τ' τα μαλωνσ' κι 'σειπαψει μαρή μαρή χαζιά ελειγει Α. την μανάτ κι που λες κλάμματα κακό εδώ μανιά μ' 'υστυρα να πούμει μη φοβάσει Κώστα θα σι μιγαλωσου ηγώ πήγα φαντάρους γύρσα γιαγιά εδώ δεν είχαμει σπιτ' Τετάρτη η μέρα απουλήθηκα κάθουνταν εκεί δα μπρουστά είχαμει μία προντουζλια μη πειριμινει ήρθα ηγώ την Τετάρτη την βλέπου ηγώ να πούμει κανω να την πιάσου σι είσει Κώτσιουμ ναι γιαγιά μ' ηγώ κι μι αγκάλιαζει η βαβά έκλειγει μανια μ' να πούμει έκατσα πως

πας μανιά εδωπέραα Κώτσιουμ α Κώτσιουμ που είσαι μι του χαζό του πιδιμ έχου μπλέξει μη τουν Α. να σι δώσου να καταλάβς ..έμπληξα αα μην φουβάσει δεν θα γαίνει τίπουτα τέλος πάντων έκατσαμει εκεί , την κάμαρι που βλέπς κατ τουν νότου την έφτιαξα η'γω αφού μη πήρει κι τα λιφτά τα κραπαντσει Α. με την Χ. εκει εμεινάμει με έλειγει σήκου να πας στου χουράφισηκώθκα να πάου κι γω αλλά δεν έφτανα να ζέψου ούτι τα 'λουγα τα αλουγα δεν μπορούσα να τα ζέψου δεν ήξηρα ρε πιδιμ ιστουρία μιγάλη ...ηγώ καμοσις φουρες όταν θυμάμι την μάναμ κι 'τωρα πέθανει μαναμ έκλιγα μας απαράτσει ντιπ έκανι άλλα πεντι πιδιά κι δυο έμεις σύνολο εφτά εγώ κι αδερφουλαμ πέθανει όμους νέα κι αυτήνπαντιλουνακ δεν είχα να βάλου στουν κώλουέφαγα ασπρίτσα ηγώ όταν 'χώρσαμι κι Α. έτρουγι καθάριου (σταρένιο ψωμί) ψουμί ψουφουσαμι να παρουμει τόσου ψουμι καθάριου για να 'φαμει κι ηγώ μι την καημένη την αδερφούλα μ τρώγαμει ασπρίτσα(τον έπιασαν τα κλάμματα) κατάλαβεις ...μιτα σιγά σιγά έφτιαξα λίγα προυβατάκια μιγάλουσα είχα μαντρί εδωπέρα που είναι του σπít' εκεί κάθουμαν εδó είχα του μαντρί ερχουμαν τα 'βγαζα να πούμει μιγάλουσα κι ηγω λίγου λοιπόν κάτι μη έχει γυρίσεις τα πρόβατα αυτός Α. Μ. ο π.....στης που πέθανει καλά έκανε κι πέθανει κάτι μήπει να πούμει ξέρου γω για την αδερφή μ' σαν σκόνου την κρανιά κι τουν κουπανάου μία στην ράχη έρχετει Α. ηδó έρχουμει κι γω του μησμέρι να λίγου ...μána Κώτσιους κάτι του είπα εκει πέρα κι μι βάρεισει μι την κρανιά ...καλά σε 'κανει τουν λέειστραβος ήταν στραβος μια ζουή στραβός ήταν πουλύ ανάπουδους δεν ήξειρει να εκμεταλευτεί την κατάστασ' ηγώ είχα 30 στρέματα κι 30 αυτός 60 στρέμματα θα μπορούσαμι να δλέψουμι μαζί αλλά αυτός ήταν χαζός δεν υποφέρουνταν μι τίπουτα τράβσα πουλα κι πουλλές φουρές τα θυμάμοι κι μι πιαν' του παράπουνουξέρς' γίνουνταν γαμοι κι ηγώ πήγεινα μι τα καουτσούκια (παπούτσια εποχής) στου γάμου ήταν να πάμει να στους αριβώνεις στην Χ. όλοι είχαν παπούτσια κι ηγώ είχα τα καουτσούκια (πάλι κλάμματα) έχει λιφτά μπαρμπας μ' να μι δως να πάρου παπούτσια αλλα τα κρατούσει κι τα έβανει στην μπάντα αλλά τα πήρει κουντατ' ούλα ηδó μεν' αυτά που λές .

Όταν παντρέυκα την Χ. μου πήρα προίκα 15 στρέμματα χουράφι 7 χιλάδεις δράχμεις αυτά τα λιφτά βέβαια μι τα πήρει μάρμπας μ' για να φτιάξου την κάμαρι που έμεινα μιτά του είπα θα στα δώσου τα λιφτά να φτιάξ την κάμαρι αλλα θα μι τα δωεις πίσου ...θα στα δώσου ..τα δεις εισεί τοσου τα είδα κι 'γω παν τα λιφτα τα 'φαγει

σκατου.....στης ... (τον έπιασαν πάλι τα κλάματα) μι πιαν του παραπουνου
.....αντάρτεις τουν Αγίου Σπυρίδουνα μπήκαν ειδώ άμα ήβρισκαν κανέναν άντρα
οτυν έπειρναν μαζι τς' μι ένα γόνα παχνη είχει εκεινια την μέρα τραβσα πολλά ηγώ
.....οτας πέθανει η Χ. μ' ηγώ θεος σχωρέστην πριν να πεθανει με ελεγει Κώτσιου
φένγου γιατι τ λεω μην φοβάσαι θα σι πάου στου γιατρο την πήγα δεν την αφσα όμως
την πήγα στα Τρίκαλα μι λεν δεν μπορούμι να κανουμι τοπουτα να την πας στην
Αθήνα Β.Γ. τουν παιρνου τηλέφουνου και τουν λέου πρέπει να πάου Αθήνα αλλα δεν
έχου λιφτά κι μι λέει εγώ γαιτι ειμει ειδώ μη πηγει μη του ταξι πήγα με ένα τρακτέρι
στου Παλαμά και απου κει και πήγαμει Αθήνα ήρθαμει φράγκου δεν μι πηρει
.....πέρασα πουλλά ηγώ μη την Χ. μου δυό κουριτσια κάναμει την Μ. και την

Χάρη στην μανιά μ' ζήσαμε κι η' γω κι αδερφούλα μ' και τι καταφέρουμε ...γιαγια μ'
ήταν καραγκούνα πήγα ηγώ φαντάρους κι γύρσα πέθενει ηδώ γιαγια όταν πέθανει
..Τετάρτη μέρα απουλήθηκα η' γω απου τα Σέρρας οτας ήρθα εδώ αδά ήταν καλύβα
κάθουνταν στην προτουξλια και παου ηγώ κι την πιάνου Κώτσιουμ συ εισει μι
κατάλαβει ηγώ είμει γιαγια λέου όταν πέθανου ήταν 90 τοσου ήταν μιγάλην
Κωτσιουμ Κώτσιουμ είδα κι γω μια 'νασα γιατι απ' του πιδιν δεν ηβλειπει στα χέρια
μ' πέθανει εγ'ω την έθαπααμα τα θυμαμει κλαιου να μην τυχει σι κανέναν να
είναι ουρφανός πουτέ πουτέ ...τοτι παειναμι τα' Σουτηρα μι τινα πάμει Α. Μ. ο
π...στης να πουμει λοιπόν α'γορασει ένα πουδήλατου ..λέω ηγώ θα πα'ρου του
πουδήλατου να πάου τα' Σουτήρα ...μπα αγόρασεις κανένα πουδήλατου εισυ εινει
δικομ του πουδήλατου σαν πιδι που είμαν κι 'γω να μη του δως να παου μια βόλτα
....δάκρυσαν τα μάτια μ'.

Κώστας Ν. Ετών 81

Να θυμηθώ όταν παίζαμε δεν είχαμε μπάλες τότε δεν είχαμει μπάλα και τέτοιο δεν
υπήρχει και λεφτά και δεν υπήρχει βγανάμει τς'φουσκοις απ' του γρουνη την
φουσκώναμει την δέναμει και παίζαμε έξω μπάλα αυτην ήταν η μπάλα απ' του
τέτοιο. Μετά πιχνίδια..... μανάδεις μας τότε απού πίτες φτιάχναν μπόλικες
πέρναμει του κουλουκίθ που έμεινι την μπλάνα το δινάμει με ένα σπάγκου λοιπόν
κι τρέχαμει μες τουν κουρνιαχτό δεν υπήρχοι άσφαλτος τότε για να παίζουμι μετά

άρχισαν έβγαναν τις σβούρεις με σχοινί κι παίζαμοι με τις σβούρεις μετά παίζαμοι τους βασιλιάδεις εβγανάμοι απ' τα αρνιά του δεξιό του τέτοιο του βασιλά του κόκκαλου κι πάίζαμοι βασιλιάδεις και τέτοιο ποιος κερδίζει περισσότερα αμα είχεις καλό τέτοιον ελεγά μοι νομάς λοιπόν αλλά τι άλλα

Πηγαίναμοι μοι τα κάρα τότε δεν υπήρχαν τραχτερια κι τέτοια πηγαίναμοι στου χουράφι για να μάσουμι του καλαμπόκι του καλαμπόκι του κόβαμοι μι τα χέρια ρόκοις γεμίζαμει του κάρου .Του μισημέρι για να ξεικουραστου μοι λίγου να ξαπλώσουμοι βάναμοι τα χάλπια στου καρου με ένα τσιόλι σαν τέντα απού παν του μισημέρι λοιπόν μια πνάκα λέγαμοι φτιάχναμοι σκουρδάρι με λίγου ξυδάκι μέσα λίγου λάδι σκόρδου και τέτοιου λοιπόν και την βγάναμοι μόλις έπειφτι ου ηλιους λίγου του απόγευμα κι τελείουνει λίγου δουλειά φεύγαμοι την άλλη την μέρα πάλι τα ίδια .Την επόμενη μέρα πηγαίναμοι για φασούλια τα τελειώναμοι κι αυτά μετά γίνουνταν τα καρπούζια. Λέγαμοι την Κυριακή πότει θα πάμει να μάσουμοι καρπούζια ξεκινούσαν τα κάρα κρατούσαμοι και για του σπίτ και για πούλμα πηγαίναμοι στους Σοφάδεις μοι τα κάρα κι πουλούσαμοι αυτή ήταν όλη η δουλειά μας. Απού αλωνισμό θερίζαμοι μοι του δριπάνι τα φτιάχναμοι κατσιούλοις μετά τα φόρτουναν στου κάρου και τα έφκιαναν θυμουνιές μαζεύουνταν 5-6 άτουμα και ερχόταν μηχανή (πατόζα)του αλώνιζε και το έφερνοι του στυάρι στου σπίτ μι του κάρου είχει έναν μοι του κάρου κι τουν πλήρουνει και έκανοι αυτή την δλεια αργότυρα μετά βγήκαν οι κουμπίνεις και το αλώνιζει κατευθείαν απού του χουράφι άλλα τι άλλα απού ζουντανά τώρα είχαμοι αλούγα γελάδια υπήρχαν τουλάχιστον ειμείς του χουριό μας εδώ που έφτασα ηγώ είχει 450 κεφάλια γελάδια τά χαν και για γάλα και πουλούσαν τα μουσχάρια όξου ήταν βοσκές είχαμι 3-4 λιβάδεια όξου που γίνουνταν αυτή η δουλειά λοιπόν τα τέτοια τα αλούγα ζευγάρια ήταν τότε δεν υπήρχαν τραχτέρια τα 'χαμοι άλλου λιβάδι λέγονταν ζευγαρουλίβαδου ήταν τα ζευγάρια αυτά τα αμουλουσαν . Βάλια δεν πρόλαβα ηγώ ένας μόνου είχει στου χουριό αυτά τα είχαν πιο παλια 'μονο αλούγα πρόλαβα ηγώ ζευγάρια που κάναν χουράφι κι μιτά άρχισαν τα τραχτέρια .βγήκαν τα τραχτέρια βγήκαν μηχανές που κόβαν τα χουρτάρια γιατί πριν στα χουρτάρια που κόβαν ερχόταν κουσιατζήδεις τσ'λεγαμοι ειμείς παλιά ερχόταν παν απ' τα Άγραφα ερχόταν μοι τα μουλάρια εδωπέρα λοιπόν και κατασκηνουναν σι καθοι χουριό κι έληγαν ποιος θέλει να τουν κόψουμι θα ταν 5-6 άτουμα και βαρούσαν ολη τη μέρα κόβαμοι και μαναχεί μας

αλλά πόσου να κοψ' δεν τελείουνει ήταν ειδικοί αυτοί έκουβαν συνέχεια κι μιτά τα έδινει μηχανή με του άλουγου γυρνούσει μηχανή και αντεί πάλι πιο πρίν είχαν μι του χερ' με την μανέλα αργότερα βγήκαν οι πρέσσοις κατήργησαν και τα άλουγα και όλα μπαίνει μέσα και τελείουσεις .

Πέρασαν τα χρόνια μηγάλουσα μοι έκαν προξενιό με μια κουπέλα κι παντρευτήκαμει το 73' προίκα πήρα 20 στρέμματα χουράφι και εκατό χιλιάδες ήταν θεσμός η προίκα τότε άμα είχει γελάδεις κάποιος ζητούσει κι γελάδα για προίκα για να έχει 'γλα για του σπίτ άλλα τι άλλα

Δουλειές αυτές που κάναμοι όλοι λίγου πουλι τσοπανιλίκι απού χτισίματα απού σουφατίσματα λόγους ήταν γιατί γινουνταν τα σπίτια αυτά (επί δικτατορίας) στα Ματαράγκα τότε είχαμοι φτιαξει τρία στα Καλυβάκια τέσσερα στου Βλουχό είχαμοι φτιάξει την εκκλησία απάν στην Ντελιβελη φτιάκαμοι και εκεί μια οικοδομή. Τζιομπάνος έκανα αρκετά εξάμηνα κι έκανα κι τζιομπάνους μαζί μοι άλλοι δυο ένα εξάμηνου στα ζευγάρια πέρναμοι ρόγα (πληρωμή σε είδος) τριακόσια κιλά σταρ' ή ασπρίτσα κι ένα ζευγάρι καουτσούκια (λαστιχένια παπούτσια εποχής) κι ήταν και απ' τα καλά έγγραφοι αλυσίδα καταλαβαιντοσ' τώρα δεν υπήρχαν παπούτσια τότε και στο δρόμο εδώ τότε πια χρονολογία ήταν δεν θυμάμοι δουλιβάμοι στου δρόμου μπάρμπασμ Γιώργους ήταν επιστάτσ' τον είχει καποιος εργουλάβους κι δουλιβάμοι στου νταμάρι στου Βλουχό δούλειψα στην πλατεία στου Παλαμά δούλειψα όταν ήρθει ΔΕΗ κι πέρασοι του ρεύμα δούλειψα κι εικέι γιατί έρχουνταν στου μαγαζί που είχαμει και τους έφτιαχνει η μάναν κι ετρουγαν σκάβαμοι μι τα χέρια δεν υπήρχαν μηχανήματα για να μπουν κουλόινεις μιτά ύστηρα πήγα φαντάρους μιτά πήγα κι στου Βόλου ένα χρόνου μαζί με άλλα πηδια απτού του χουριό που ήταν εκεί σε ένα εργοστάσιο πλακοποιας στουν Αγιο Κουσαντίνου πήγα 6 μήνεις γίνουνταν του Λεβέντη του μαγαζί μαζί με ένα ακόμα απου του χουριό μετά ήρθα κι έκατσα στου μαγαζί του 73' πέθανει πατέρα μ' του 73' παντρέυκα τουν Αυγουστου στις 19 Δεκεμβρίου πέθανει πατέρα μ' ήταν νέους 52 ετώνη μανάμ ήταν καραγκούνα αλλά λόγου φτώχιας τα πούλτσαμι τσις εμπόρει που πιννουσαν τότε με τα ασημικα και τα τέτοια ήμασταν ηφτά αδέρφια γιαντό έκανα τοσεις δλεις τι να έκανα τρια κουριτσια και τέσσιρα αγόρια πήγε ο έμας ο αδερφός για δουλειά Αθήνα μετά τράβηξε και τουν άλλουν και μετα πήγαν και οι αδερφές μας αφου εδώ δεν υπήρχε

δουλειά εγώ εδώ στο μαγαζί έκατσα λίγο με τα ζώα λίγο με τα χουράφια και
φτάσαμε εδώ που φτάσαμε 80 και κάτι μέρεςαυτά που λες.....

Μάνθος Α. Ετών 86

Από μικρό πιδί θυμάμαι είχαμε πουλύ πείνα θυμάμαι την μάνα μου που είχε μία
σαρμανίτσα (κούνια εποχής) την λέγαμε πισίνα την σαρμανίτσα με έβανει μέσα κι
άμα φώναζα πουλύ κι ήθηλα να φάου έβραζαν μάκια (ειδος παπαρούνας με
υπνωτικές ιδιότητες) κι το έδιναν του πιδί κι μιτά σιχαζει κι κοιμάνταν δεν είχαμε
αυτά τα οποία έχουμε σήμερα τα ωραία πράγματα κι πισίνες κι ρουχισμός κι αυτά .
Τότε είχαμε τα λεγόμενα τσιόλια (ειδός κουβέρτας) δεν είχαμε μπιμπιλίνα κι αυτά
είχαμε παλιά ρούχα τα οποία έβαζαν στα μωρά κι έκαναν λοιπόν τα κακά εκεί πέρα
κι κατριόνταν βέβαια από φαγητό μεγαλώνοντας μεγαλώνοντας ετρουγάμε είχαμε
γιάδες οι οποίες ετρουγάμε γάλα αγελαδινό αρμειγει την γελάδα του πρού το
βραζει περιμέναμε του βγάναμε λοιπόν κι τρώγαμε του μεσημέρι δεν τρώγαμε
κανέναν φαγητό μετά από λίγα χρόνια αρχίνταμε να τρώμε του μεσημέρι θα
κάναμε συνήθως κανένα κουλατσιό με τυρί ή γιαούρτ' κι φαγητό κάναμε του βράδ'
δεν είχαμε όμους τίπουτα άλλου από κουκούτσια από ρόκες κι από σαμιές να
βάλουμε να τηγανίσουμε κι ένα αυγό ακόμα για φουτιά δεν είχαμε τίπουτα .

Μεγαλώνοντας λοιπόν που σκώφκα απ' την πισίνα θυμάμαι πουλύ καλά με είχαν ένα
φόρημα αυτό του φόρημα του λέγαμε σαλιάρα σαν ρούχο δεν είχαμε παντιλόνια
πήγνα στο σκουλείο μη κουντό παντιλον' κρύου κρύου μέχρι του γόνα ηδω
μερικοί ήταν κι απλυτ' τα γόνατα βρουμούσαν από λέρα σπανάκια τα 'ληγάμε μην
συζητάς τι γίνονταν χάλια η δλειά. Οντας ήμαν Δευτέρα τάξ' θυμάμαι πρώτ'
τάξ' διάβασε σε μία κυρία η οποία ήταν κουμουνίστρια καλή γυναίκα εκείνη με
ξικήντσε να διαβάζω κι να γράφω γράφαμε με κουντίλ' κουντιλοφόρος σε πλάκα
σβούσαμε κι ξαναγράφαμε δεν μπορούσαμε να πάρουμε μολίβια είχαμε αλλά
δεν είχαμε λιφτά να πάρουμε δεύτερο τιτράδιο κι του μολίβ' αφού δεν είχαμε
βιβλία του χαμε να γράφουμε απ' τον πίνακα ιστορία θρησκευτικά γεωμετρία
φυσική μαθηματικά όλα προχωράμε λοιπόν τώρα παειναμε σχολείου τότε μη τ'
κατουχή ήταν Γερμανοί θυμάμαι τότε τσ' Γερμανοί που ήρθαν ηδω πέρα κι δεν

αφσαν τίπουτα ένας Γερμανός έρχεται μες στου σπít' ηγώ μικρός μι του συμπάθιο
βρακί στου κώλου δεν είχα ένα παντιλον μόνου βρακί δεν ύπαρχει σι κανέναν ούτε
παπούτσια πατέραμ έχει φτιάξ' ένα ζευγάρ' γουρνουτσάρχα απου γουρνουτόμαρου
το βαναμει κι πηγαίναμει σχουλείου κι έφόσον βρέχουνταν τα πόδια είχαμει χιόνια
πουλλά τότε κι κρύου κάναμει χουνίστρες ξιούσαμει τα πόδια έλειγει δάσκαλους Α.
θα πεις μάθημα σιγά κύριε μη τρων τα πόδια απ' του κρύου κι απ' την υγρασία
επιαναν χιουνίστρες κι μητά μας έτρουγαν μούσκημα χάλια όνταν λέμει χάλια τα
γουρνουτσάρχα εβνάμει λίγου χουρταράκ' μέσα νε συνεχεία εβανάμει κάλτσες
είχαμει κάλτσα σχεδόν μέχρι του γόνα ύστηρα απού ρουχισμό απού μπουφάν δεν
ύπαρχει κάναμει σκούτικα σακάκια κι κανένας αμα έχει έκανει κι παντιλον'
σκούτινου οι παλιοί ημείς ένα παντιλόν αυτό είχαμει κινούργιου αυτό είχαμει παλιό
απού φαγητό συνήθως νηστικοί .

Του γρουν' όντας έρχουνταν δλειά τώρα χορτασάμει κρέας να σφάξου μη του γρουν'
χαιρουμάσταν να σφάξουμι του γρουν' να φάμει καμιά μπριτζιόλα γιαυτό του
λέγαμει γουρνουχαρά μαζόνουνταν κόσμους τραγούδια ας ήταν νησκοί κόσμους
τραγούδια μέχρι του πρού πιόμα του κρέας του ψήναμει σι σούβλεις ξύλινες απού
ακακία απού σκαμιά μεσα στη σταχτ' στις βουνιές στου τζάκ' μέσα δεν φαίνουνταν
ένας μι του άλλουν απ' τουν καπνό κάναμει πίτες σι γουρνουχαρές οι οποίειςτις
ελειγάμει γουρνόπιτες γουρνόπιτες ενοούσαμει να σταζ' απ' που λίπα επηρνάμει
μόλις εβαζάμει του γρουν' έπειρνει μία κυρία η μάνα μ η θεια της που είχαν έρθ' να
βουηθήσν στη γουρνουχαρά έπηνρει του παστό του διαλούσει κι τουν έφτιαχνει λίπα
κι μι αυτό τουν παστό έφτιαχνει πίτα μι τυρί κι λίπα έσταζει απου λίπα όταν
έσκουνεις του κουμάτ' να φάμει να χουρτάσουμει είμασταν νησκοί να λιπán' λίγου
του άντιρου όντας λέμει ρε παιδί μου νησκοί. Πάμει τώρα στου καλουκαίρ' δεν
αφήναμει κουρόμπλα καίσια τρυφερά κλέβαμει να φάμει φτώχια κλέβαμει να φάμει
εδώ σουν παππού στουν Π. ηγώ Θ. κι Κ. έχει ένα μπουθσάν' πρώιμου κι πηγαίναμει
να κλέψουμει κι ένα πρού μας κατάλαβει κι μας φώναζει πήραμει καρπούζια
τρυφερά (πεπόνι πράσινο μικρό σαν αγγουράκι η γεύση του) κι πήγαμει εικειί
παρακατ κι τα φάγαμει γίνουνταν μιτά τα αχλάδια έχει μια αχλιαδιά απάν στα
αχλάδια ειμείς να φάμει είχαμει τρουβάδια υφαντά (είδος τσάντας) τα κριμούσαμει
στουν ώμου τουν γεμίζαμει για 'φαμει να χουρτάσουμει μι αχλάδια τρυφερά κι αυτά
τα πράγματα αυτό γένουνταν του καλουκαίρ' κουρουμπλιές που αφηνάμει

κουρόμπλου κουκιά τώρα ήταν εποχή τα (ανοιξη) καθουμάσταν κι τρώγαμε ένα σουρό απου τσιόφλια είχαμε μπρουστά μας κουκιά όχι κουκιά πως δεν δηλητηριάσκαμε πες μαναχά .

Απου κει έπιανει φθινώπουρους δεν είχαμε τι να κάνουμε τι να κάνουμε τι να φτιάσουμε σχολείου παεινάμε σχολείου άλλους διάβαζει άλλους δεν διάβαζει δεν είχαμε κι βιβλία ήταν κι κατοχή θυμάμε πουλύ καλά τσ' Γερμανοί έκαναν ζημιά μιγάλ' οι Γερμανοί αλλά του μόνου που έχου να πώ έκαναν ζημιά πουλύ ήταν κατακτητής βάρβαρους οι Ιταλοί δεν έκαναν οι Ιταλοί είχαν ηδώ φυλάκιο στην γουνία ηδώ του αλλου του είχαν στου Κ. πέρα ου Μουσουλίνης μιτα τους απαράτσει δεν τα' έδινει ούτε τρουφίματα κι σκώτουναν τα μπλάρια κι μτα έτρουγαν κι δηλητηριάσκαν κανα δυό άλοι δεν έπαθαν τίπουτα τους απαράτσει ντιν η Ιταλική κυβέρνησ'στους Γερμανούς κι τα όπλα που είχαν τα πήραν οι αντάρτεις τότε δεν ήταν κι κακοί οι αντάρτεις που έλειγαν μερικοί ήταν πιδιά δικά μας αλλά δεν ήταν σύμφωνοι όλοι όπους μας έλειγει ένας αντάρτσ' του ένα τρίτου ήταν για την πατρίδα δεν ήταν σύμφωνοι κι αυτοί αλλά τσ' χτυπούσαν κι τα' Γερμανοί χτυπούσαν τα ιταλικά όλα αυτά πήγεινα μι τουν πατέραμ κάτι αρνάκια στις Σουφάδεις τα μάζουνα ηγώ μι τουν πατέραμ κουντά κι τι μι έδουσει κι έφαγα θυμάμε ψουμί κι ελιές θαραπάυκα ήμαν νησκόσ του θυμάμε τόσο πουλύ ακόμα κι τώρα τι είχα φάει είχαν γιουμεις του δρόμου αυτού που πάμε για Σουφάδεις απου Ματαράγκα κι πέρα όλου όπλα κράνη πιστ'ολια φυσίγκια πεταμένα θα πέρασει κανα τάγμα φαίνεται ιταλικό τα απαράτσει τα πήραν αντάρτεις όμους τα σήμασαν όχ' να πούμε ότι κι αντάρτεις ήταν κακοί όχι ήταν παρτιώτεις ήταν ψυριασμέν' υπόφερε ο κόσμους κάτι ήθηλαν να καν' λοιπόν αλλά του κεφάλαιου δεν έκανε τίπουτα δεν μπόρσαν φουκαράδεις να καν' τίπουτα εμένα τουν πατέραμ δεν τουν πείραξει κανένας μιτά γράφκει στου Κουμουνιστικό κόμμα υπουχρηουτικά γράφουνταν όλ' αλλά δεν μπορούσαν να εξοντόσουν την ψείρα μι έλειγει ένας αντάρτσ' του λουρί απ' του τεφκ' έχει ψείρεις κι κόντεις του κουρμί ουλόκληρου τους έβγαλαν στου κλαρί κι δεν τους βουητσαν καθόλου τς'προυδώσανει τους κατειβάζουν κατ' παραδίδουν τα μισά όπλα κι τα άλλα τα μισά τα είχαν κρυμένα κι ξαναέγινει του δέυτερου του αντάρτικου ηδώ ου κόσμους υπούφερε πουλύ πάρα πουλύ νηστεία φτώχια σαπούν' λαδ' πετραίλιο τίπουτα εκηγάμε λίπα εφτιαχνάμε μι ένα φτιλάκ' κι έκηγάμε λίπα για φώς κι τρώγαμε κατσιαμάκ' του κατσιαμακ ' ήταν μπουμπουτίσιου αλεύρι τότε είχαμε τα

γρούνια εβγανάμει τσιγαρίδες λουκάνικα κι του κρέας αλλ' το βραζαν το καναν
παστρομά ωραίο πατέραμ του έβανει στου τουμάρ μι αλάτ' πουλύ αλάτ' του παστό
του έβγανει λίπα δυο τρεις τενεκέδες για να τρώμει δεν είχαμει τίπουτα άλου πιο λάδ
λαδ' έτρουγάμει μια γκάζα δυο χρόνια μι του κουτάλ' γενικά υπούφερε πολύ ου
κόσμους πάρα πουλύ στην πείνα στην φτώχια άπλυτ' δεν είχαν κι σαπούν' η μάνα μου
για να μην πιάσουμει ψείρεις τα έπειρνει κι τα ζιουματούσει τα ρούχα έβραζει ένα
χόχλου κι χαλούσαν αυτές άντι ξανά πάλι αφού δεν είχε σαπουν' η τα έπλυνει μι
σαριά απ' τα μαλλιά απ' τα πρόβατα για να μη ψειριάσουμει ειμείς δεν ψειριασάμει
καθόλου μερικοί ήταν ψειριασμέν' αλλά έχει δλειά έπρειπει να είσει επί ποδός να
ζυμώντσ' να φτιάξ να χαλάεις .Κατσιαμάκ' έπληρνει πατέραμ δυό πράσσα τρία τα
έτριβει κι έριχνει κι λίπα μέσα σι μια κατσαρόλα μιγάλην λοιπόν το βραζει έριχνει
μέσα λουκάνικου λίγου τυρί αν είχεις αν δεν είχεις καμια τσιγαρίδα έκουβει ανάμεσα
κι μιτά εφόσων έβραζει μέσα του πράσσου έπειρνει κι ένας έριχνει νιρό κι άλους του
αλέυρ' του κίτρινου κι του ανακάτουνει κι κρουμίδια του κρουμιδ' νουστμεν του
φαγητό κι το φτιαχνει λοιπόν πηχτό κι το βγανει στο ταψί που λές μια κουταλιά
μιγάλην στου ταψί κι έτρουγάμι μι ψουμί αυτό ήταν του φαί έφτιαχνα ραγκστιες
αλάδουτης κι περισσοτηρους κόσμους δεν έχει ντίπ λαδ' τουν Αύγουστου μήνα
όντας μαγειρέψ' μι λίπα δεν παθαίν' τίπουτα λίπα βρουμάει γουρνιες δεν παθεντς
τίπουτα μι του λαδ' ήταν ουραία τα φαγητά κουτόπλου γιαχνί μι κριμίδια μι
σαλτσούλα ρε ρου γώ αλλά βρουμούσει δεν μπορούσεις να φας μην συζητάς ντίπ
αυτά να πω για την πείνα ύστηρα η κατουχή έκανει πουλλά πράματα του μόνο που
έχω να που ότι κάθε πόλεμους κάθε φτώχια που περνάμει γένιτει μάθημα κι ο
κόσμους πάει σα μπρουστά απ' τουν 'δευτερου πόλεμου καταστράφκει ου κόσμους
πουλύ καταστράφκει άλλοι θυσιάσακν κι αντάρτεις κι ουμάδεις κι ουμάδεις δεν ήταν
καλοί κι αυτοί βαρούσαν εικείν' που δεν χρειάζουνταν να τα' βαρεσν' θα πεις γιατί
εεεε αυτά τα πράγματα ηγώ δεν τα χαίρουμαν καλύτηρα να βαρούσαν ημαίνα παρά
να βαραίσου έναν άλλουν όπιους κι να ήταν ακόμα κι κουμουνιστής ακόμα κι
σήμηρα ακόμα οι κουμουνιστέ έχουν του άγχος .περασάμει φτώχια μιγάλ' πουλύ
φτώχια πουλύ πείνα ηγώ έκλειψα τυρί έρχειτει ένας Π.Κ κι λέει πεινάου κι γω του
λέου πεινάου μι λέει παμει να κλέψουμει απου του Π. τουν τρουβά έτσι ήταν τα
πράματα κι πείνα κι φτώχια άπλυτ' κακουρίζικοι .

Οντας αγρίκσα τουν εαυτό μ ‘ μάναν μ μας έβαζει κατ’ για ύπνου ου αδερφός ήταν μιγαλίτηρους είχει ένα κριβάτ’ φτιασμένου μι μία παλιά παρμάκα απου κάρου το φτιαξει κριβάτ’ έβαλει κάτι λινάτσεις μι άχυρου κι κοιμάνταν μάνναμ μι έβανει ειμένα μι του πατέραμ μικρος ηγώ ήθηλα να φύγου να φτιάξου κι γω έκουψα ξύλα απ’ την σκαμιά εφτιαξα πουδαρούλια το δεισα κι έφτιαξα κριβατάκ’ βρήκα κι σανίδια τα δυο τα ‘κλειψα απου ένα άλλου σπιτ’ αστα μην συζητάς σήμηρα ου κόσμους ας λεν ότι δεν εχ’ παράδεις είναι πάρα πουλύ ουραία παλιά καίγαμει βουνιές πουλλοί τώρα του Μάιου έφτιαχναν βουνιές μουσχουβουλούσαν μαζόνουνταν τα κουρίτσια κι τραγούδια παειναν περισσότερ’ εικει που ζύμουναν για να φαν έφτιαχναν γαλατόπτα κι ένα κουτόπλου η κανα χναρ’ πατούσαν βουνιές για να περάσουν όλου του χρόνου άμα τελειούνει βουνιά στόπ δεν είχαμει ξύλα πουλλά απου πούθει είχαμει μια σκαμιά ύστηρα απού σκαμιά κι αυτά αφήναμει μιγάλα κλουνάρια κι τα κάναμει λίγου τσιαρδάκ’ (σκεπαστρό ελαφρού τύπου για την προστασία των προβάτων από τον ήλιο του μερημεριού)λίγου μαντρί (κατάλυμα για τα πρόβατα σηνήθως για τον χειμώνα) αστα να παν αφού σύρμα δεν είχαμει κι πέρναμει απ’ του πουτάμ’ πατέραμ έπηρνει κάτ’ ιτιές κι έδινει σαν σύρμου λοιπόν του μαντρί εμπ’ παραδείγματι γιατί ουλ’ είχαμει δέκα δεκαπέντει άλλους είκους’ πρόβατα δεν ύπαρχει γάλα να αγουράεις κι τυρί τίπουτα ντιπ κι να ήθηλεις να αγουράεις απου κανα τσέλιγκα(νοικοκύρης με πολλά πρόβατα) αλλά δεν τα πουλούσαν για να φαν αυτοί αμα δεν είχεις πρόβατα δεν είχεις τίπουτα αν είχεις γιλάδα ειντάξ’ έκαναν κι γιλαδνό τυρί έτρουγαν κι γιλαδνό τυρί μερικοί που αγρίκσα γω ήταν κι κόσμους λιγάκ’ οπισθουδρουμικός άκουσει να δεις τι γίνεται ηγώ είχα γιλαδια 5 γιλάδεις κι δεν είχα σπιτ’ να καθίσου αρκείνα μη βλέπς’ εισεί ότι ηγώ έχου γιλάδια δεν μπορούσαν τα γιλάδια να φτιαξ’ ένα σπιτ’ του σπίτ τότε πλυθιά ήταν του έφτιαχναν μι πουλύ λίγα λιφτά .

Θα πάμει στου θέμα τις παντρειάς γίνουνταν ανθρουπουπάζαρου δηλαδή ήταν πουλλοί οι οποίοι επειδής αγαπούσαν τσι έπειρναν ήταν κι πουλλοί που δεν ήξηραν απου γυναίκα ήταν στα πρόβατα φώναζει άλλους εεεεiii σι αρριβώνιασα που ρε...στου Κώστα του κουρίτσ’ είναι χουντρην ... ναι είναι χουντρήνεεεε ειντάξ τότε ήθηλαν να είναι ψουμουμέν’ γυναίκα λοιπόν όντας αρραβουνιάζουνταν δεν πάειναν μαζί ένας απ’ την μία μιριά του γάμου τότε είχαν σιργιάν’ σιργιάνια ουραία γάμοι ουραίοι κλαρίνα κι τα ρέστα απάν στι μαγούλα αυτήν ήταν είκους’ χουροί χόρηβαν κι γίνουνταν κι του παζάρ’ τα κουρίτσια όντας ήθηλαν να παντρευτούν

έλειγαν ότι πρέπει να τα βάλν άσπρα να τα βαλν καραγκούκνα γιατί φουρούσαν κα'τι φουστάνια πράσινα κι έλειγεις του αρράβουνιάζεις του κουρίτσ' αλλά δεν μπορούσεις να του μιλίες παντρεύουνταν κι μιτά μιλούσαν μι του κουρίτσ' απού μακριά ήβλειπει ένας τουν άλλουν έλειγαν ποιος είναι αυτός αααα ηντάξ' ασι τώρα πατρεύουντει μαναχά τα κι καλά καν κι για τα κουρίτσια κι για τα αγόρια για μένα θα πεις γιατί δεν μπουρείς εισεί κύριε πατέρα ειπειδής είμαστε να μει δώεις στου τάδε που είναι μια πθαμή άνθρουπους ειπειδή έχ' άλουγα καλά κι κάρου καλό δεν είναι ότι είχαν λιφτά απλά ειπειδής τύχειναι να είναι μερακλήδες στα άλουγα κι στου κάρου να τουν παρς'εχ' άλουγου καλό κι κάρου ξερς'ποσ' πάντρηψαν έτσ'μερικοί ειπειδή είχαν άλουγα μι ριγκάνια καλά παντρεύουνταν τότε ας ήταν τέτοιοι ασει τα παληκάρια αν ήταν φτουχός άλλους έλειγαν τι να κανς' εικεί τώρα καλά καν τα κουρίτσια κι σι λέει κύριε ηγώ δεν παίρνου όποιουν να ναι δεν τουν θέλου έρχουνταν σι επαφή η γ'ναίκα όταν έβανει κουλούρα όταν παείναν σπιτ' κι ταξίδια δεν είχαν αλλά έκαναν γλέντ' καλό όταν τελειουνει γάμους απ' την Δευτέρα που έρχουνταν τσι κλιούσαν μες στου δουμάτιου οι νιόπαντοι αυτοί τσι έπειρνει μάνα κι πατέρας η πεθερά ιδιαιτέρους κι τσι έδιναν του κλειδί απου μέσα για να καν κανα κουτσιου. ηγώ θυμάμοι θα ήμαν 20 χρουνου θυμάμει κλειδώνουνταν μιτά του γάμου μια μέρα μέσα για να παρν' τ' αποτυπώματα. Τότε νύφεις έβαναν φλουριά κι τα καλά τα καραγκούνκα κι όσοι είχαν λιφτά αγόραζαν καλά πράγματα.

Τότε ειμείς είμασταν αποκλεισμέν' λιγ' ήταν που είχαν γκόμηνεις οι άλλοι παντρεύουνταν μι προυξινιά μπρουστά απού εξήντα χρόνια πως παντρεύκα ηγώ εφτά χρόνια γκόμενα την είχα εφτά χρόνια κάθουνταν απέναντι απου του δικόμ του σπίτ' τότε να μην που πουλλές κουβέντεις αλλά είχα πολλές γκόμενες αλλά έγβαλα αυτή για καλύτερη για αυτό και την πήρα κι πέρασα δόξα του θεό πέρασα καλά ήσυχην ήταν πέρασα καλά φτωχιά αλλά ήσυχην ήταν κι άλλους ηηηηηη εγώ την είχα εφτά χρόνια είχαμοι αγάπ' πήγα στατιώτς' μι έπεισαν δυο κοπέλεις εικεί έβγεινα φρουραρχείο εικεί ήμαν στου Λιτώχουρου φαγωμένους ηδώ ήμαν νησκός άλλαξα τρεις ειδικότητες δεν ήμαν αξιωματικός απλός στατιώτς ήμαν 26 μήνεις κι 12 μέρες εκπαίδευση στα νέα όπλα στην Καρδίτσα πηγαινοερχόμασταν 27 μήνεις φαντάρους ειδικότητα ήταν σκοπευτής 105 χιλιοστών πυροβολικού στου κέντρου στην Θήβα 3,5 μήνεις τρώγαμει μελιτζάνια βραστά 4.500 ατουμα του 1957 τον Οκτώμβριο μήνα μελιτζάνια νερόβραστα εγώ δεν τα τρωγα ντίπ νησκός ψουμί ξηρό ήθηλαν να μη καν

αξιωματικό αλλά ηγώ δεν ήθηλαν γιατί έκαναν πουλί καψόν' εικεί στην Θήβα μέχρι να πέεις κατ' τέσσερεις φουρές μι είπαν αλλά δεν πάου στην μονάδα στου Λιτοχωρο ήθηλαν να μη φτιαξ πάλι υπαξιωματικό αλλά τελικά άδειασει η θέσ' του ταχυδρόμου 16 μήνεις ούτι σκουπιά ουτι τίπουτα και ευτυχώς έμεινα εκεί δεν ήξηρα αλλά τα έμαθα κι πέρασα πουλύ καλά κι μιτά αλλοι 6 μήνεις ήμαν φρουραρχείο βγαίναμει έξου γιατί είχει πουλλοί φαντάροι κι έκαναν φασαρία κι πειραζαν τα κουρίτσια συνέχεια ήταν και ο διοικητής πουλύ αυστηρός και δεν ήθέλε να δίνει δικαίωματα ηγώ τους έπαιρνα μι του καλό γιατί αλλιώς δεν γίνουνταν δουλειά και μια χαρά όλα.

Παράρτημα II- Φωτογραφικό Υλικό

Φωτογραφία 1. Κατασκευή παραδοσιακής σκούπας από φουκάλια.

Φωτογραφία 2. Πότισμα των ζώων στην τουλούμπα.

Φωτογραφία 3. Ζευγάρι ηλικιωμένων στο χωριό (Καραγκούνης και Βλάχα), Μάρκο.

Φωτογραφία 4. Καραγκούνικο ζευγάρι, Μάρκο.

Φωτογραφία 5. Καβαλάρης στον πόλεμο του 1940.

Φωτογραφία 6. Νιόπαντρο Καραγκούνικο ζευγάρι, Μάρκο.

Φωτογραφία 7. Παραδοσιακός Καραγκούνικος γάμος, Παλαμάς.

Φωτογραφία 8. Το έθιμο της γουρουνοχαράς, Μάρκο.

Φωτογραφία 9. Μπουχαρές σε παραδοσιακό μαγειρείο, Παλαμάς.

Φωτογραφία 10. Ένας Καραγκούνης, Παλαμάς.

Φωτογραφία 11. Αναβίωση εθίμου, τα Ρουγκατσάρια, Μάρκο, 2012.